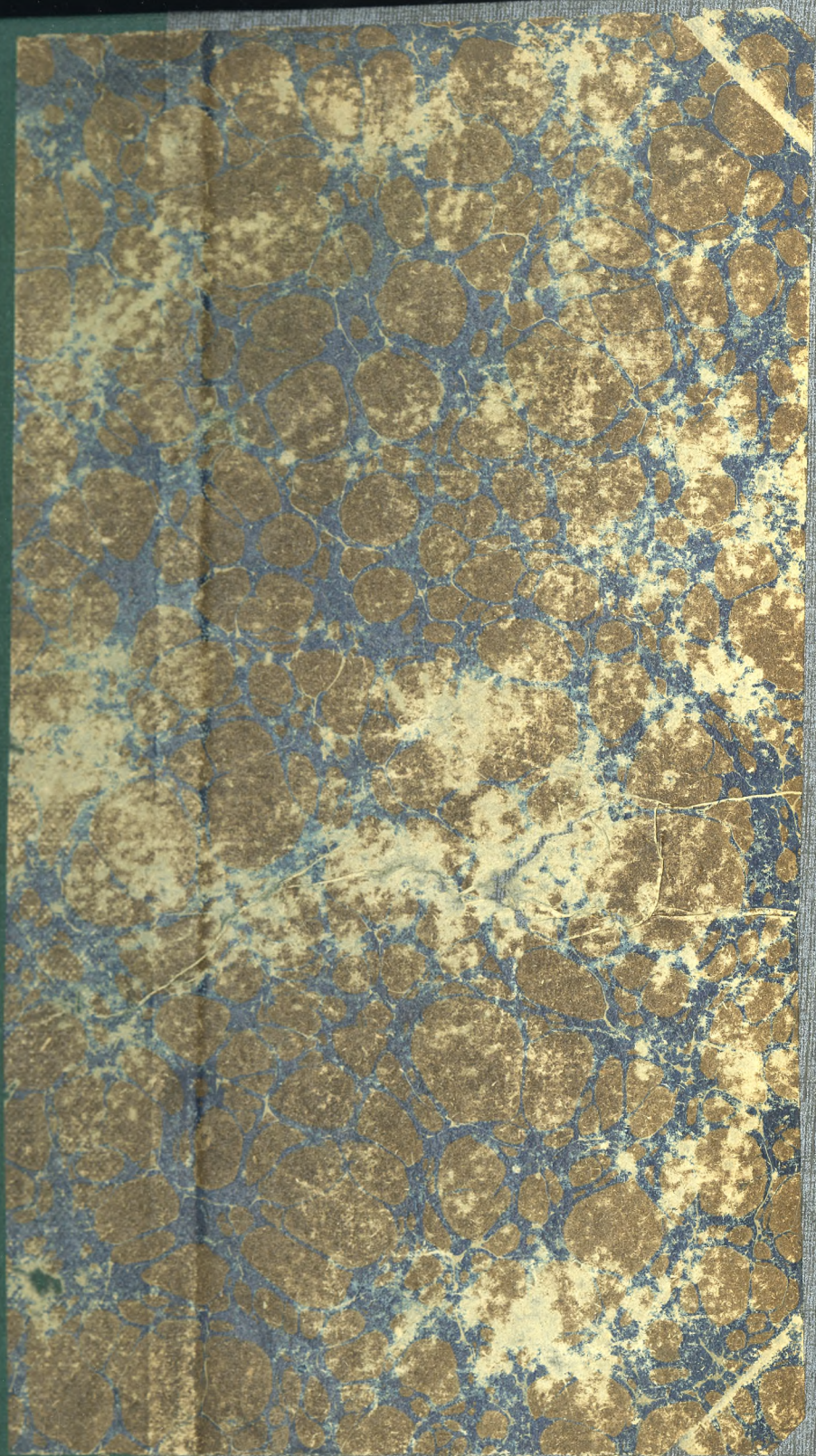

Politikai
röpiratok.

144.

144
1276

KIT VÁLASSZUNK
ORSZÁGOS KÉPVISELŐNEK?

SZÓZAT

A MAGYAR BIRODALOM VÁLASZTÓIHOZ.

IRTA:

HÉYA MIHÁLY,

a „Keleti kérdés” stb. szerzője.

SENKINŐ TULAJDONA

10.

1878.

DEUTSCH M.-féle művészeti intézet

BUDAPEST, bálványutca 9. sz.

KIT VÁLASSZUNK

ORSZÁGOS KÉPVISELŐNEK ?

SZÓZAT

A MAGYAR BIRODALOM VÁLASZTÓIHOZ.

IRTA :

HÉYA MIHÁLY,

a „Keleti kérdés“ stb. szerzője.

SZERZŐ TULAJDONA.

BUDAPEST, 1878.
DEUTSCH M.-féle MŰVÉSZETI INTÉZET.
(Bálvány-utca 9. sz.)

DE BALLYAGI GÉZA

JELIGE:

A meddig a történet csillaga
Röpíti a multakba sugarát:
A szem saját kezünkben mindenütt
Saját szívünkre érző gyilkot lát,
S ez öngyilkos kéz hányszor szálla ránk!
Isten csodája, hogy még áll hazánk.

Petőfi Sándor.

A MAGYAR SZENT KORONA

VÁLASZTÓINAK

HAZAFIUI TISZTELETTEL AJÁNLVÁ.

Polgártársaim, választók !

A népképviselői rendszeren nyugvó államszervezetben, az állampolgár hazafiságának, érettségének legszebb jeleit a választásoknál adhatja; s kétségkívül sok, igen sok függ a haza felvirágzását, jövő nagyságát illetőleg a józan választóktól, a higgadt választásoktól.

„Oh nagy volt hajdan a magyar,
Nagy volt hatalma, birtoka;
Magyar tenger vizében hullt le
Éjszak, kelet s dél hulló csillaga.“

Választók! Józan hazafiságunktól, a parlamentarizmus rendszerhez érettségunktől függ oda hatni, hogy ismét „nagy legyen a magyar hatalma, birtoka.“

Ha törpéket választunk be a haza szentek szentjébe, a kik éretlen fecsegéssel, a parlament üléseinek vétkes kerülésével akadályozzák avagy erőtlenséggel állambölcsőseinket a haza naggyá tételének komoly műveletében: ne várjuk akkor nemzetünk felvirágzását.

Ellenben, ha már megpróbált vezéreink zászlóik alá sorakozunk s parlamentünkbe oly képviselőket küldünk, a kik oda hivatvák, a kik nagy vezéreinket nehéz műveleteikben támogatni képesek és akarják is, úgy a már egyenetelt utakon, az eddignél több biztonsággal és sikerrel haladva, jövőben külleneinket megalázni, belső ellenségeinket meghódítani, megnyerni fogjuk; és teljesülésbe mennek nemzetünk dalnok profétájának szent igéi:

... „Üstökös vagy, oh magyar
Dicsőség, mely jött és távozik,
Hogy századok multával újra
Lássák fényét a népek s rettegjék.“

Kelt Budapesten, 1878. június hó 30-án.

A szerző.

Előszó.

A nem indokolható s ekkép jogosulatlan bizalmatlanság, mivel a kormányerők mai mintaképei illetetnek, a tapintatlan, ildomtalan kifakadások, mikkel a haza, a nemzet jobb jövőjeért oly tiszta jellemmel, kézzel és hazafiui odaadással fáradozó mai kormányférfiaink a félre vezetett és a vak szenvedélyesség veszélyes siklójára tántorított nagy közönség egy része s kiválólág az ugynevezett csöcselék által becsméréltetnek: indították jelen sorok íróját arra, hogy a fenforgó körülményekhez képest szózatát kiáltsa a választókhoz; oly részrehajlás nélküli, előítéletektől ment s a pártszempontok nyomásától szabad szózatát, minő csakis egy a hazát mindenek felett hévvel szerető, az emberiségi érdekeket szem elől nem tévesztő és minden irányban teljesen független hazafi ajkairól áradozhat szét.

Senki sem mondhatja azt, hogy a kormány bérencez vagyok s érdekekben áll, a kormány szempontjából beszélni.

Sem a multban, sem a jelenben, még kevésbé a jövőben senkitől sem fogadtam el s nem fogok elfogadni soha semmit, a nélkül, hogy azt meg nem érdemelném, a szó szigoru értelme szerint vévén az érdemet. Pályám a függetlenség, a kosmopolitikus pályája; természetem az egyéni szabadság gyakorlása, a szabad szó felfelé úgy, mint lefelé. Nem is beszélek soha senki szempontjából, senki érdekeért, de igen egyedül a haza felvirulása szempontjából, érdekeért; s tényeket kívánok felsorolni úgy, a mint azok vannak, pártelfogultság nélkül, egyedül azért: mert Isten mosolygta rám a haza szeretetét s rajongok e hazáért még akkor is, ha siromat sem lelhetném kebelén; mert félttem e nemzetet még úgy is, ha félre ismertetném, sőt üldöztetném általa.

A közönség tehát ne higgye, hogy valamely érdek szól belőlem, én e nemzetből vagyok, czélem szerény tehetségeimmel a nemzet, a haza üdvére közreműködni; ép azért nyíltan kimondanom kell s kimondom is, mely irányban található fel a haza, a nemzet üdve.

Válságos időket élünk; ha szükséges volt valaha a Magyarbirodalom nemzetének — menten a faj-, osztály- és felekezeti jogosultsággal egyáltalában nem bíró viszketegektől — egységes egészszé tömörülni s osztatlanul hazafias, erős kormánya mellé bizalommal sorakozni: úgy kétségtelenül ma van ennek parancsoló ideje, ma van erre elvitathatlan szükség; a midőn kívülről sok oldalról ármánykodó alattomos, úgy mint nyílt ellenség kapzsi vágygyal ásit állami vagyonunkra, lételünkre; belülről pedig a fektelen vágyak szédelgői, a becsületes és türelmes fajokat és felekezeteket kimélytelen vakmerőséggel bujtogató, egymás ellen bizalmatlanságra úszító népámitók üzik titkon, nyíltan hazaellenes üzelmeiket; és törekszenek zavarokat felidézni egyedül azért: hogy az elrészegített, czivódó felek között önző czéljaik istentelen bálványainak építhessenek oltárokat.

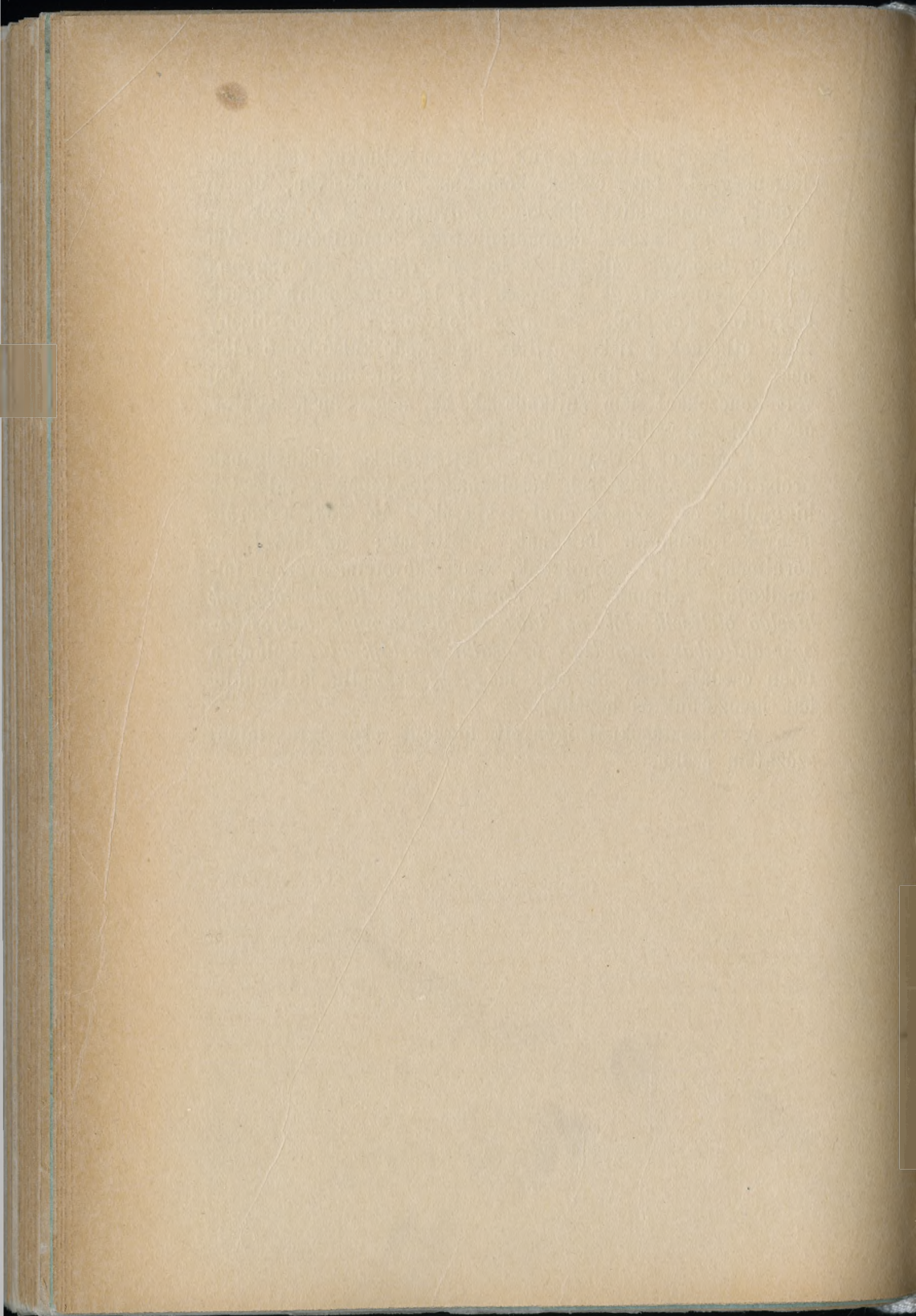
A Magyarbirodalom nemzete faj, felekezeti különbség nélkül józan, hazafias szokott lenni, de vérmes is, szintegy, mint akár egy francia, s mint ilyen elkapó szenvedélyekre könnyen korbácsolható, téveteg utakra nem épen nehezen terelhető. És ma a forrongó idők és körülmények, a kedélyekre amugy is izgatólag hatván, *szomorú tény az: miszerint úgy Magyarbirodalmunk fővárosában, mint a provinciákban is, el egészen a Királyhágón túli avagy a horváth-szlavon megyékig a nyugtalanság áramlata felette nagy s épen veszélyes irányban, a kormány iránti indokolhatlan bizalmatlanság keltése, a hazafias, erős kormány megbuktatása s egy válságossá válható zavar, állami fejetlenség, egy újabb bizonytalanságban tapogatózó korszak felidézése irányában.*

*„S ez öngyilkos kéz hányszor ronta ránk:
Isten csodája, hogy még áll hazánk.”*

Sokszor marczangoltuk már öntestünket vad kiméletlenséggel, önző célok koncezáért marakodván, de mi erősek, szomszédaink éjszakon és nyugaton is gyengék válnának s így hazánk fennmaradhatott, fennállhatott. Ám ma a viszonyok változtak s ha mi gyengék nem vagyunk is, de környezeteink is erősek; és ha önmagunkra törünk öngyilkos kezekkel, szennyes koncezokért, bizony-bizony ránk üthetnek a titkon-nyíltan agyarkodó külső-belső ellenek, s aligha az önérdek sugta, kapzsin megszerezhetni vélt koncezokkal nem sujtandanak, ha nem is épen halálra, de halálössá válható ájultságba.

A nemzet parlamentaris érettségének, hazafiságának próbatéte, a választások közelednek. Legyenek a választók higgadtak és „okosok mint a kigyók.“ Az idők, a körülmények rohamossan haladnak, változnak; az idővel, a körülményekkel, számolnunk, azok követelményeihez fel-emelkedni tudnunk kell. *Sorakozzunk állami törpéink hizelgő öleléseik elöl az idők, a körülmények bokros tapasztalataiban megedzett bríasaink zászlók alá, különben Isten csodája lesz, ha csak még egy századig is fennállhat nemzetünk és hazánk.*

A választásoknál igényelt higgadt okosságra inteni szózatom célja.

I.

Küzdelem a népuralom (democratismus) fölényéért az államban. —
Előnyös-e a népfenségből eredett népképviselési (parlamentaris) rendszer
egyéb nemű államszervezetek felett?

„Ha szived a hazáért
Ugy lángol és eped,
Hogy vérező keservek
Miatt majd megreped.“

S ha szived a haza, az összes emberiség üdveért, a közjólétért úgy lángol és eped, hogy ezek előmozdítását tüzvén ki célozol, értök küzdesz, zengsz, tész avagy tollat ragadván irsz, alkotsz művet, melyből a társadalom, az ember a társadalmi irányeszmék ifjító lelkesítő erőit meregethesse — hasonlatosan ama Pieridák forrásainak habjaihoz, — és ha művedet, fillérid utolsójának is feláldozásával a társadalomban közkézre juttatád: méltánylást, elismerést avagy fáradaimaid, tőkéd után talán kamatokat, buzgó nemzet napszámos — oh ne várj.

Ha szived a hazáért, az emberiségi érdekekért úgy lángolt és epedt, hogy értök mindenedet feláldozván, a koldusbot maradt meg, mihez utolsó mentő deszkakép, remegő kezed görcsös rángással folyamodik, ne csüggedj, sőt zengj, tégy, csatázz tovább is, kinek mint adák az istenek, mert füstölögvén majdan hazád s az emberiségi érdekek dicsőségesen felépült oltárai; oh mi felségesen emelendi kebledet a tudat, hogy te is, mint az emberiség szerény napszámosa, hozzájárulni tudál a tiszta áldozatok füstjét Isten színe elé emelő oltárok építéséhez, habár csak egyetlen kódarabbal is.

Ha alkotsz művet emberit, sőt istenit, s alkotmányodat megkínárod a haza fiainak, az embernek, a ki meg

nem ért, megérteni nem akar s részvétlenül elutasítattol: ismét mondom, ne csüggedj, — alkoss ujat, jobbat, dicsebbet, s hidd el: „*igád édes, terhed könnyű leszen.*“

Sokfélelek az emberek, sokan sok nemes buzgalom iránt érzéketlenek, ridegek, sőt gorombán elutasítók; de azért tedd sugalmadat: „*híven kövessed meghívó angyalod.*“

Napjainkban még az olyan fajta emberelemek is, mint a minőkre czikkem bevezető — kissé bár kitérő, de nem szükségtelen — soraiban czélozni óhajtottam, a kik tudniillik egyoldalúságuk szellemi zugából kiemelkedni nem tudván, semmi a szakmájuk keretén túl álló dolog iránt érdeklődésre hevülni nem tudnak, nem akarnak, vagy az olyanok is kiket korlátoltabb elméjűség avagy foglalkozás a történet - politikai tudományoknak csak alphájával engedett megismerkedni: igen jól tudják — pusztán élmények, gyakorlati tapasztalataik után, miszerint a népképviselői rendszerre építkezett államszervezet, mint ilyen, minden eddig ismert egyéb nemű államszervezetek fölé becsülendő nagy vívmány, előnyös; mert a kormányközegek, felelősségét feltételezván, ép ezért: a népszabadság, a jogi egyenlőség, a népfenség hatalmas erőde, sőt mi több, a hatalmi tulkapások ellen egyedüli gát, bár mai alakjában még nem bírhatja a tökély legmagasabb, a tökéletes bevégezetség fogalmát.

Mióta az ember magát a történelem anyagává felküzdötte, már a legrégebb történelmi népeknél is a népszabadság, a népuralom szellemét, folytonos harcban állani látjuk, konok elleneivel, a sokfélekép magát álcázni tudó személyi önkénnyel s ennek uszályhordó bérencz hadaival.

Majd az egyik, majd a másik harczos került ki diadallal a küzdelemből; mignem végre, a józan felvilágosodás s a jellem szilárdságban érett demokratikus elemek tömörülésével a nagy franczia forradalom s utána más mivelte nemzetek hasonirányu küzdelmei kivívták, dönthetetlen alapokra fekteték a népakarat ezen örök, igaz és jogosult követelményét, s megtörték az izmos nemzetes-

tek egészséges erőt kiméletlen elődiekkép folyvást szivattyuzó emberpolypok hatalmát.

A személyi uralom, a rang, — a rend, — felekezeti tulybefolyása az államkormányzatba, még csak itt ott, felette ritka szórványosan mutatkozik s így is göresös halálvonaglásban. A józan demokraczia kevés kivétellel mindenütt, fontos befolyásoló ma már s diadallal intézkedik az államhajú kormányzatában, ennek érvényesülvén követelményei a civilizált népek közt, az állami legfőbb hatalomtól, a törvényhozástól kezdve le egészen a községek autonóm kormányzatáig.

Nem rövid századokra, tán s jogosultan — hosszú évezredekre tehető az eredetileg egységesnek teremtett, de idők folytán, gonosz célzatu bábeli zavarok felidézése által ármányos mesterségesen széttépett embertest erőinek egymás elleni véres, vészes küzdelme; mig-nem végre az öntudatlan butaság sötétéből, a felvilágosodás melegítő szövétnekének lángjánál előre törő nagy embertömegek, népzömők, a demokratikus elvek hatalmával, a kiváltságok természetellenes rablóvárait halomra döntvén, a világegység és béke s az általános jólét magzatát méhében rejtegető népjogoknak szerzének diadalt; visszaküzdvén az államhajú kormányzatában is az őket természetszerűleg megillető azon hatalmi kört: a mellyel arányos teher — de csak is a teher — sujtá elébb az államhajú megalkotásában, épségben megtartásában.

A tömegek erőinek értékesítéseért, a demokratizmusnak az államkormányzati jogerőre emeléseért jogosult befolyása érvényesítéseért a küzdelem, igen is nem mai eredetű, nem új. Ott kezdődik az, hol a személyi hatalom kapzsisága a tömeget ősi jogaitól titkon, nyíltan, ármánnyal, erőszakkal megfosztani törekedett; s már a történelem legrégibb öntudatos nemzeteinél, az ókorban már, a tömeg a személyi hatalommal, a kiváltságokkal folytonos küzdelemben áll.

A Mózesek, midőn népükért vérező szivők égő csipkebokor tűzének fellobbanásánál, a kebel sugalmát mintegy

isteni szózatnak véve, erős határozatukká tették az idegen járom alatt nyögő nemzetük megszabadítását: egyenesen a demokratizmus diadaláért kezdettek, folytattak és végeztek fényes harczot a személyi hatalom ellen. — A Demosthenesek, midőn éles philippikáikkal a martalékul kiszemelt népet a nagyzó személyeshatalmi dolyf elleni élet-halálküzdelemre lelkesíték: a demokratiáért, a demokratikus elvekért hevültek. — A Cicerók kherub kardokként villogó szónoklataik a vakmerő Catalinák ellen: a demokratizmus szellemének meleg forrásából buzogtak fel; sőt maga az isteni Krisztus életével, vérével, önként, a demokraczia oltárán áldozott: ily szellemü tanainak diadaláért, feltámadásaért engedvén magát a megrészegített dühöngők által Golgotára hurczoltatni.

Ámde a küzdők nagy számának s utánozhatlanul rendületlennek látszó jellemeik daczára is a demokraczia diadala a régebbi időkben nem sikerült; mert a tömeg öntudatlan, bután szeszélyes s támogatásával ingatag vala; s csak a tömegek felvilágosodásával s ebből folyó jellem erejének megszilárdulásával juthata el a népuralom az óhajtott fölényre.

A józan demokratizmus diadala s ennek kifolyása a népképviseleti rendszer érvényesülése tehát hosszú, nehéz küzdelmek, sok és nagy áldozatok eredménye; ámde, egyszersmind nagy vívmány és előnyös igen is: ugy az egyes emberre, mint az államokra, nemzetekre s végeredményben, az összes emberiségre nézve.

Az ezen rendszer előtt divó államszervezetek: a korlátlan személyes uralmi (absolutistico-monarchicus); a ranguralmi (olygarchicus); Istenuralmi (theocraticus); papuralmi (hyerarchicus); czárpápaurlmi (czáropapizmus); avagy a katona uralmi (militescalis) sat. rendszerek: csak a korlátlan személy és háza, az osztályok, rendek, felekezetek szóval csak a kiváltságoltak érdekeit tartották kizárólag szem előtt. Az óriási anyagi erőt képviselő és megmérhetlen szellemi kincseket magában záró demokratikus elemek, a néptömb érdekei mellőztettek, sőt egészen el-

nyomattak, száműzettek. „*Sötétség, butaság a tömegnek — ez volt a hatalom birtokosainak jelszavuk — és rabláncz,*“ mert embertelen, sőt istentelen üzelmeiket csak buta, rablánczokban görnyedő tömegek felett gyakorolhaták.

Ámde a népszabadság apostolai minden időben magasan lobogtaták a felvilágosodás szövétnékét; és egyes uttörők nyomdokait százak követvén, végre is a természet örök igaz jogainak győznie kelle; s a nagy tömeg hatalmas erői kerülvén felszínre, kezébe ragadta ez, őt megilletőleg s ma már kicsikarhatlanul az állam hatalombani gyakorlatból neki kijáró osztályrészt, oly mérvben: mely öszhangzatos az állam szentegyházának megalkotásában, meg- és fentartásában terhes szerep körével.

Nem lehetvén rövid tárgyalásom feladata a külföld ez iránybani újabb harczeit vázolgatni, csupán hazánk ama nagy szellemeiről kívánok e cikkben futólag megemlékezni, a kiknek nálunk, a demokratizmus diadalra juttatásánál fő-főérdemüket a történelem arany betűkkel örökíté meg.

*„Mint ha nap volna mindenik,
Oly tündöklök e szellemek.
Tündöklök, mert hisz a dicsőség,
Sugár mezébe öltözködtenek.“*

Igy kiálthatunk fel méltán, a lánglelkű költő szavaival, hazánk ama nagyszellenű fiainak emlékezetén, kik összetörve az ódon rendi alkotmányt, annak romjain a modern népképviseleti rendszert építék fel és szilárdíták meg, most többé semmiféle személyi, osztály-, rang- vagy felekezeti hatalmaskodás által meg nem dönthetőleg.

Futólag érintem meg, mondom, itt azon nagy neveket, melyek hazánk demokratikus irányu küzdelmeiben, haladásában magoknak történelmi jelentőséget szereztek; hisz különben is tudják e dicsők neveit és ismerik a még ma is köztünk élő bajnokokat hazánk nagyjai-aprai. Avagy, kinek ne dobbanna fel kebele egy Széchenyi, egy Vesselényi, egy Deák, egy Kossuth, Teleky, Eötvös, Batthyáni, Petőfy, Jókay, Andrassy, Tisza s még több hasonló nagy hazafiak emlékéen; kik a népképviseleti rendszerérti küzdelmünk

mindkét időszakában, mind ugyanazon zászló alatt, eltérő utakon és fegyverekkel bár, de ugyanazon czélért, a nemzetnek a demokratikus elvek alapjáni ujjaalakulásaért, jövő felvirágzásaért, nagygyá lételeért küzdöttek s küzdenek egy részök még napjainkban is?

Sokan azt mondják, miszerint a modern parlamentarizmus államszervezetnek gépezete — mi pedig mint láttuk, épen a demokraczia vivmánya — lassu menetü s mint ilyen akadályozza az ezen rendszerre fektetett államok gyors akczio képességét.

Tagadhatlanul a népképviselési, népuralmi rendszer is emberi találmány; s ép azért, mint ilyen nem lehet ment minden fogyatkozástól, nem kivált nálunk, a mai még mindig kezdetleges stadiumában s a midőn a még nem eléggé érett, sőt vesztegetések által eltántorítható választók, olly elemeket is beküldenek parlamentjeinkbe, kiknek előbb a finom társalgóból kell vala megtanulniok, miben áll az ildomos visélet ott és akkor: a hol és a mikor hivatott állambölcsek, lelkök egész hevével fejtegetik a haza, a nemzet üdvére czélzó, mindenki által egyformán megfigyelendő és komolyan tanulmányozandó javaslatokat. — Parlamentjeinkbe beküldenek igen is választóink csaknem éretlen ifjonczokat, — ellenkezőleg a Classicus népek szokásaival, kik forumaikba, tanácsaikba a nép tapasztalt véneit választák be; — beküldenek öntudatlan, mamelukokat, a kik bár még csak falusi biráknak sem igen lennének képesek beválni: de azért a ministeri hatalmas szellemeknek és fejeknek fentartott bársony székekre magoknak jogot formálni eléggé ábrándozók; beküldenek beszéddühkőrbán — logomania — szenvedő eszelősöket, kik ha értett, nem értett, órákig nyuló dagályos, tárgytólfutó, sőt egyáltalában semmit mondó szóár hullámaival körül nem csapkodnának, ama lelkitépelődésnek lennének kitéve: mikép vesztik majd választóik kegyét; s mi több és kétségbe ejtő, lemondaniok kell a bársonyszékekrei jog formálásról.

Csak is ily elemekben gazdag parlament s parlamen-

taris szerkezet adhat igazat azoknak, kik a nemzetek e régen óhajtott, keresett vívmányát lassu menetűnek s a gyors akciózt akadályozónak tartják.

Lehet egyébiránt, hogy a parlamentáris rendszer, még mai kezdetleges alakjában a nehézkesség látszatát hordja első tekintetre magán; s akkor, a midőn a nemzetek vérenek, vagyonának hazárd koczkáztatásáról van szó, nem hajlandó oly gyors és mivel sem törődő akcióra: mint a személyes zsarnokság; mely milliók életét, vagyonát csak is önérdekei feneketlen Bélmolochja martalékául szokván meg tekinteni: egy pillant alatt dobja áldozatul azokat és semmisíti meg, ha elkapatott hóhortja ugy hozza magával; e nehézkesség absolute csak is egy zsarnokság, mi által sem korlátolt gyorsaságával szemben s csak is a béke és háború közötti választás nagy horderejű vitatásánál, a vér és vagyon fecsérlés kérdéseinél tűnhet elő. De egyáltalában csak azért, mert az europai mai egyetlen zsarnoksággal, az északmumusával szemben, a parlamentek keleti merénylete alkalmából késedelmeztek — igen helyes feltevésből indulván ki, — s azért mert a modern parlamentek a vandalkori indokolatlan háborúknak, a vér és vagyon pazarlásnak, az általános nyomor előidézésének barátai nem lehetvön, ily kérdések eldöntésénél önkéntelen is késedelmeznek, a parlamentaris rendszer joggal és helyes észjárással hátrányosnak nem bélyegezhető, sőt igenis nagyon előnyösnek mondható.

Eljön ideje annak is, a midőn Europa legszánandóbb, legnyomorultabb nemzetsége az északi lelketlen nyolczvan milliós tömeg a haladó kor lelkétől ihletve felélesztetik, — legalább ide mutatnak némi jelek — s lerontván a zsarnokság istentelen szörnyetegének roskatag trónját, népképviselési szerkezetet parancsol szintugy állami életébe; a mikor e téren is elő fog állani Európa államai közt az üdvös egyensúly. — Eljön az idő, midőn a tömegek érezni fogják önbecsüket, a jogusulatlan nem indokolható háborukat, vér és vagyon pazarlást mint természetelleni égbekiáltó bünt — rablógyilkoságot — eltiltani fogják; s

ekkor magától elesik a politikai sophisma, hamis feltevés, mintha a népképviselői államszerkezet nehézkes volna, ismétlem: nehézkesnek csak egy zsarnokság vakmerő kapzsiságaival tulkapásaival, a vér, és vagyon tiprásnak erélyével szemben látszatván.

Mondjuk ki tehát határozottan s higgyük és valljuk, miszerint: épen az élet, vér és vagyonnak kimelésében, az általános jólétnek a népek sugalmaiból felbuzogó, az idők követelményeinek megfelelő törvények általi emelésében, az egyensúly és a békés fejlődés lehetőségének eszközlésében, áll a népfenségnek -- demokratia — és az ezen felépítkezett népképviselői rendszernek parlamentarizmus, minden eddig ismert egyébnemű államalkotmányok feletti, főfőlénye. Ez magyarázza meg egyuttal azt is: miért kelljen minden jóra, életre való nemzetnek e rendszer után törekednie, avagy azon nemzeteknek, kiket jobb sugalmuk, szellemi főlényük és törekvésük már is e nagy vívmány birtokába juttattak, miért nem szabad ettől megválniok, még akkor sem, ha az azérti harc talán egész nemzetek életébe kerülne is.

Ezekben véltem megfelelni a tételre: előnyös-e valjon a népképviselői rendszer egyébnemű államszervezetek felett.

II.

A képviseleti rendszer pártok alakulását vonja maga után. — A pártok létezése szükséges, hasznos s a képviseleti rendszer nélkülözhetlen feltéte, csak magokat lehetetlenné ne tegyék. — Nemzeti ujjá-alakulásunk és pártjaink 1848-ban és az ezelótti rendi országos üléseinken. E pártok hareza, fegyvereik.

A meddig a személyi uralomnak és az erre építkezett államkormányzati rendszernek természete abban rejlik, miszerint a nemzetek millióinak erkölcsi és anyagi érdekei, vagyona, vére, sőt élete felett is nem ritkán pazar hazárdal, s nem egy esetben korlátolt, sőt képtelen elméüséggel egy személy, a korlátlan ur s legfeljebb még ennek néhány titkosa, bérencze rendelkezik, korlátokat és ellenmondást nem törő hatállyal s tehát egy, legfeljebb néhány többnyire lágy agyu, de annál konokabb akaratu fej intézkedik az állam bel- és külügyei felett: addig a népképvi-seleti rendszerre építkezett államokban millióknak nemcsak szabad, de kell is, kötelmök a társadalom üdve, külső belső érdekeinek biztosítása felett érezniök, gondolkozniök; s befolyást gyakorol az állam ügyeinek czél- és korszerű intézésében mindenki: a fenálló szabályok értelmében választói joggal felruházott egyszerű polgártól felfelé az első ministerig, fel egészen a koronás fejedelemig. És ez így van helyesen, így a haladó kor követelményének megfelelőleg.

Igen természetes, mikép több kebel több hévvel tud érezni és lelkesülni, több gondolkozó fő, több bölcseséget képes kifejteni. És épen az érzés és gondolkozás szabadságában s ezek szabadon történhető nyilvánításában rejlik az is: miszerint oly szabad államokban, a hol évezni, gondolkozni s ezeket nyilvánithatni akadály fen nem áll:

az érzések, a gondolatok különféle irányu áramlatataiból, különféle felfogásoknak, pártszinezeteknek, pártalakulásoknak kell bekövetkezniök. — Ámde ez így nemcsak szükséges, hasznos, — sőt a képviseleti rendszernek nélkülözhetlen feltétele is.

Ha napjainkban összehasonlítást teszünk egy absolutisticus Muszkaország és egy alkotmányos népképviseleti rendszeren nyugvó más állam között: lehetetlen az emberi kebelnek el nem szomorodni — de egyuttal nem emelkednie; látván az anyagi és erkölcsi fölényt mellyel ez utóbbi áll az előbbeni felett. Ott a személyes, konokakarát parancsol; s a lelketlen tömegek, kiknek érezniök, gondolkozniök, önkénytesen cselekedniök nem szabad: mivelődési, emberi, családi érdekeiket, vagyont és életet kell eldobniök magoktól a zsarnoki hatalom csak egyetlen szavára. Az ember e viszonyban nyomorultabb parányiságkép tűnik fel, mint a porférge; — hisz ennek is szabadságában áll s lehet menekülnie és menekül is, környezetében létére veszélyeztető hatást évezvén, mert ősztöne vezet megvédeni egyéniségéhez kötött érdekeit annyiban: a mennyiben neki, a porférgeinek is lehetnek s vannak is érdekei, ha nem is másban: az egyéni létezés, az élet megtartásában. A porféreg állapotánál szomorubb sorsa van egy moszkov alattvalónak, szomorubb sorsa van a korlátlan zsarnokság vesszeje alatt görnyedő természet uráinak, az embernek. — Igen, mert az államforma e neménél az alattvalókra vonatkoztatva minden szava igaz eme költői tételnek:

*„Nem szólhat ő, mert a ki úgy beszél,
Mint a miként érezni megtanult,
Nevedben Isten véres bárd alatt
A végtelenség mély sirjába hull.“*

Igen, ennél is több kárhozatra sujtatik: élve temetetik el Sziberia dögleletes, vérfagyalaló ólommiveny bányáinak pokoli mélységében, ő a nemesre, a magasztosra törő istenképmás csak ezért; mert máskép mert érezni, gon-

dolgozni, mint a poklok helytörtője s azt, a mit érezett, gondolt, kimondani is merész vala.

Mi elszomorító állapot ez embernek!

De mily lélekemelő ellenben a népképviselési államok alattvalói viszonyainak szemlélete!

Eszembe jut itt egy megtörtént adoma: „Az egyik cszárópápa London utcáin sétálván — mondja az adoma — mivel a nagyon megterhelt londoni hordár elől kitérni nem kegyelmeskedett, ez által s illetve burczolt terhe kiálló csücskével meglöketett. A kíséret egyik csatlósa szigorral inté meg a hordárt, értésére adván egyuttal annak, miszerint az, kit meglökött, a muszkaczár volt. Ej mit nekem a muszkaczár, felelt az öntudatos angol, nálunk minden ember czár.“

Es nem mondott-e valjon ezzel a derék angol betű szerint igazságot? Valóban egy népképviselési államban minden ember czár, több minden ember király, Isten igazi képmása; míg abszolúistikus államban valósággal egy király sincs, mert maga a talán így címezett sem egyéb, mint nemtelen önérdékek, durva szenvedélyek rabja; egyebek pedig az ő szószerinti értelemben vett játék bábjai, elkárhoztatott rabszolgák.

A különféle pártok léte igenis szükséges, hasznos s a képviselési rendszer nélkülözhetlen, áldásos feltétele.

Az ember igen gyarló lény, s kevesen dicsekedhetnek oly szirt rendületlen jellemmel, miszerint varázs hatányoknak az önzés nemtelen érzelmeit felkelteni tudó, annak tápot adó, sőt tömjénező, körök nyomásának sokáig ellentállani tudnának.

A képviselőt a nemzet parlamentjébe küldi, hogy az ott védje meg nemzeti, országos, sőt személyes érdekeit is ha kell. A képviselő — ha még mameluk volna is — az ország szentélyében első pillanatra már, a miniszteri bársonyszékek varázsa alatt kezd szédülni s talán szédelegni is. Mandatuma mai természeténél fogva — nem lévén t. i. ma a képviselő visszahítható — a képviseltek érdekeit mellözheti, elhanyagolhatja, sőt egészen háttérbe

szoríthatja; azoknak vallott elveit, tett ígéreteit megmá-
sítván. A bársonyszékek hatása után következnek az udvari
bálok, mikre a képviselők többnyire ex offo hivatalosak.
A fény árban uszó udvar, az udvari csábító légkör még
inkább, mint a ministeri bársonyszék elbűvölheti, a szint-
ugy csont és husból álló képviselőt; s csodálható-e, ha a
porhüvelyben felkel a nagyzási viszketeg s a magas re-
giókért feladja a tételeket, elveket, miket addig vallott s
miknek alapján az ország szentek szentjébe beválasztatott;
és mellözve képviseltjei érdekeit, önérdékeket tol előtérbe
mindenek fölé. Így válhat az elébb legönzettelenebb képv-
selő egyszerre önérdék lesővé s hogy ennek tömjénezhes-
sen, így metamorphosáltathatik a legfőbb hatalom uszály-
hordójává. Nem mindenki dicsekedhetik a Grachusok any-
jával, ki fiaiba a Grachusok önzetlen hazaszeretetét oltandá
s a legtöbb ember igen könnyen gyúrható, könnyen ol-
vasztható erkölcsi alakelemekből áll. És ha parlamentünk-
ben sokan vannak is a megválasztottak, épen ezen testü-
letről mondhatjuk el legtöbb joggal: kevesen vannak a
meghívottak a hivatottak is egyszersmint; s épen ezen
meghívottak vannak aztán arra utalva, hogy részint mint
kormány az államhatalmat gyakorolják, intézkedjenek leg-
bölcsebb felfogásuk szerint aként, hogy az állam érdekei
befelé biztosítva legyenek, kifelé pedig a monarchia tulsó
felével és a Continens érdekeivel a szükséges összhang
fentartassék; részint pedig mint ellenzék a hatalmat gya-
korlók, a nagypárt netáni túlkapásai, elzsibbadó vagy
visszavonó politikája ellen hassanak, hatalmas gátat emel-
jenek.

Ne higyjünk ama bal felfogásnak, miszerint akár a
nemzeti kormányok, akár az ellenzék soraiban nem volná-
nak a leghivebb, a legönzettelenebb hazafiak fellelhetők.
Épúgy lehet egy eszélyes, higgadt s a küllátszatnak nem
épen tetszelgő kormányelnök vagy más miniszter a leg-
buzgóbb hazafi, sőt népbarát: mint egy vérmes és az
olcsó népszerűség geniusával kacérkodó, ellenzéki tag
vagy pártvezér; s a kettő közt, ha különbség található, az

bizonyára nem a hazafiságban fog állani, hanem csupán abban, hogy a haza üdvét más politikai sakkhúzásokkal, másnemű fegyverekkel, fokozatosan, számtani biztossággal vagy rohamosan s tán a már kivivottaknak is koczára dobásával vélik elérhetni.

És ki mondhatná meg, melyiknek eljárása lenne végeredményben fényesebb sikerü.

Én azt hiszem, hogy oly férfi iránt, kit nemzete bizalma a parlamentbe küldött, kit egyszersmind a korona bizalma a haza kormányára felemelt, nemzete józan többsége által is a kormányon örömmel üdvözöltetvén, ki a lassúbb bár, de biztos haladás eszélyes embere, több és jogosultabb reményekkel kecsegtethetjük magunkat, mint olyan iránt, aki csak egy töredéknek, egy pártnak embere, ha annak vezére volna is bár; ki a fegyverek megválasztásában tapintatot, loyaltást, eszélyt nem igen látszik mutatni; ki eszmei gyors keresztülvihetésének védelmében s erőszakolásával a hazát tán a legnagyobb esélyeknek tenné ki, a nemzetet, az államot talán fejére állítaná nemcsak, de a continensseli viszonyaiban is tetelesen megingathatná.

Ismételjük tehát, miszerint a pártok szükségesek, mert bármennyi párt lenne is egy országban — feltéve, hogy nem államellenes üzelmek bérenczei — azok végső eredményben mindig csak ugyanazt akarhatják, egy a cél csupán a fegyverek, mikkel a célt elérhetni vélik, mások: időszerűek vagy időszerűtlenek, ildomosak vagy ildomtalanok, biztos sikerhez vezetők, vagy a hazard kockáztatás mezejére terelők; — s így a nagy választó közönségnek marad fen megbírálni, mely nemű fegyverek forgatói lesznek támogatandók vagy fegyvereiktől mint holytelen és államellenes eszközöktől megfosztandók.

A mai nagy horderejű küzdelmek alkalmából a keleti merénylők gyilkos fegyvereinek villogása mellett, sok nagyszerű eszméket is hallottunk felvillanni. Többek közt az egyik nagytekintélyű angol államférfi nyilatkozott a következő szellemben: „*Nekünk a humanus haladás ko-*

rában ellenkezőleg a szent-péterváriak politikájával a vért és vagyont kimélni feladatunk; — a Krim Európának nem került volna annyi vér és pénz áldozatába, mint a mennyibe került, ha annak idejében Franciaország nem heveskedendett. Mi ma a kapzsi északiakat kevesebb ember és vagyon feláldozásával huzamosabb időre tesszük tönkre, mint tettük volt a Krimnél, mert politikánk ma higadtabb mint vala akkor a francziáké“.

A mai nemzedék korában nagy események felette rohamosan merültek fel. A korszellem sokat követelt s ennek kívánalmára ókori válaszfalak omoltak porba, melyek az embert elébb a testvérembertől zsarnokokká és rab-szolgákká különítették vala el. Az eredményeken okúlva a mai nemzedék megtanúlhatta, részint saját 48/49-iki mozgalmas korunkból, részint a csak imént lefolyt pánszláv hencgő áramlat nyomorult bukásából, hogy az elhamarkodó heveskedés vagy az ildomtalan eszelős kapzsiság ma már, midőn a hideg megfontolás oly ridegen és az eredmény biztosításával szeret kiszámítani mindent, célhoz vajmi nehezen vezethet.

S bizonyára ez eszmét kell érvényre emelnünk a pártok küzdelmeinek megítélésénél, a pártok többségre juttatásánál s esetleg kormányra jutásánál is.

Kossuth a halhatatlan érdemekben tündöklő nagy hazafi e nemzetet újjá teremteni segítette annak idején, az igaz; s a nemzet, jól teszi ha feledi azt, hogy benne is mint sokakban hiányzott egy kis eszelő, számító higadtság, mit ha bir: az oldalánál állott annyi jelessel egyetemben nagy művét betetézendette; jól teszi, mondom, e nemzet, ha feledi annak gyarlóságát, mert érdemei, erényei sokkal nagyobbak és dicsőbbek, mint hibái, habár ment ezektől sem lehetett, mert ember vala. *Amde nem kevesebbek érdemei nemzeti újjáalakulásunknál, parlamentaris alkotmányos alapokon megszilárdulásunknál Deáknak, Andrásynak, Tiszának; s midőn a nemzet egyrésze Deák, Andrassy és Tisza fokozatos, de biztos haladását, ildomos és célhoz bizton vezető politiká-*

ját nem helyeseli, tévesen cselekszik, mert eszélytelenséget árul el és nem gondolja meg, miszerint csakis az ily politika s csakis ezen erők képesek államunk hajóját a Scyllak és Charibdisek között biztos révpartra juttatni, hová eszelős politika által soha el nem jutandott. Ily politika és ezen erők képesek csak feltenni a koronát amaz állami építkezésünkre, melyet Deák és Kossuth egy táborban kezdettek meg, Kossuth saját fegyvereivel egy időre megakadályozott, Deák magasabbra emelt, Andrassy és Tisza betetőzendnek és megkoronázandnak.

A százmillió pánszláv nemzetség mai moralis és phisicalis gyalázatos vereségét — mibez hasonló a történelemben alig fordul elő, — nem egyedül Osman vas-karja, nem is az öt milliónyi viszonylag kevés, bár hatalmas, erkölcsökben gazdag török nemzet okozta, nem Anglia, vagy Ausztria-Magyarország politikája tette tönkre talán örök időkre a szarvas pánszlavismust: hanem egy eszelősen kapzsi párt, a szentpétervári háborus katonapárt a cárutóddal élén; mely magát és Moszkviát az európai, sőt az összes emberiségi érdekekkel ellentétbe helyezte. S így kell járnia minden pártnak, minden államnak, mely nem akarja méltányolni mások érdekeit, nem ohajt összhangzatot általános érdekekkel, hanem specifikus érdekeit kiszögellőleg ezek fölé helyezni merészlő.

Ha tehát ily minden szempontokat magába ölelő nézetből fogjuk fel a pártok állását és törekvését, úgy amint be kell ismernünk, hogy a pártok léte szükséges és hasznos, befogjuk ismerni egyúttal annak szükségességét is, mikép parlamentaris pártjaink közül támogatásban leginkább részesitenünk azon pártot kell, mely ugy magyar birodalmi, mint közös monarchiai érdekeink ismeretével, valamint a dynastia érdekeinek tiszta fogalmával bír és ugy saját specifikus érdekeinket megvédeni, mint azokat az összesbirodalom, a dynastia, a continentalis és az összes emberiségi érdekekkel összhangzatba hozni és abban megtartani tudja, s erre a legalkalmasabb fegyvereket tapintatosan megválasztani képes.

Ily szempontokból kell megítélnünk, tehát mai parlamentáris pártjainkat is.

Hogy a pártok feletti ítéletünk annál esalhatatlanabb lehessen, miszerint az iránt, mely párt legyen jövőben leginkább támogatandó magunknak határozott állást foglalhassunk: szükséges nemzeti történelmünk lapjait is komolyan megforgatnunk, szükséges legkivált, az 1825 évvel áramlatot vett nemzeti ujjaalakulásunk mozgalmait figyelembe vennünk; ez lévén az idő, midőn nemzetünk ugy az erkölcsi mint az anyagi fejlődés pályájára lépett; hisz a történelemmel sem vagyunk különben, mint a természet nagy mechanikai tudományok terén.

A természetbuvár, ha egy bevégzett világot tesz vizsgálata tárgyává, nem fogja azt egyszerre, egy parancsszóra létre hivattnak tekinteni, hanem a tökély észlelt magaslatahoz fokozatosan eljutottnak ítélni; és ha bonczoló elmével az ősz fejlődésre visszamegy, a tökéletes világot bizonyára primitív alkat elemekből, évmilliók lassu hatása alatt összeérettnek fogja találni buvárlata. — A mechanicus a legösszetettebb csodás gépet alkatrészeire szétszedi s viszont a legegyszerűbből, technikai kombinációk szerint nagyszerűen összetett alkotmányt tud ismét létrehozni.

Igy vagyunk a történelem mezején is; s ha visszatérünk a múltba, annak cseményei fonalán sokkal több alapossággal fogjuk megítélhetni a jelen eseményeit, embe-reit és sokkal biztosabbau következtethetünk a jövőbe; bár hibázhatni akár melyik téren is, emberi gyarlóságunkból eredő.

Magyarország európai keletkezése első napjai óta korlátolt alkotmányos állam vala. Nemzeti — bár rendi — alkotmányunk alapját Árpáddal a pusztaszeri nemzetgyűlés vetette meg. Ez alapon fejlett alkotmányunk idők folytán oly széles keretüvé, mely, míg a nemzetnek teljes biztonságot nyujtott a fejedelem, később király, bármely nemű tulkapásai ellen: egyuttal a királynak a nemzet iránti

jogait és kötelmeit kimerítően szabályozta. Epen alkotmányosságunk természetéből folyólag vette magát nemzeti átalakulásunk alkalmából legjobbaink ama jogos feltevése, miszerint államunknak minden tetemesb megrázkódtatás nélkül lehetséges lesz magát a modern államok sorába felküzdeni. Hogy mégis nagy megrázkódtatás után juthatánk el az európai modern államok sorába, annak oka legnagyobb részt a Camarilla, a bécsi mostha kormány reactiója volt, de másrészt saját elemeink, magunk sem vagyunk e tekintetben egészen mentek a hibától. S ez az, a miért a lezajlott eseményeket jövőre nézve figyelmen kívül nem hagyhatjuk, s a mikből tanuságot vonni tudnunk kell.

Hazánk alkotmányát már az Árpád véru királyok közül nem egy sértette meg, de a nemzet a merényletet mindenkor fényesen visszatorolta. A vegyesházi királyok alatt nemzetünknek alkotmánya fentartásaért nem volt annyi harcza, mint a jeleuleg is uralkodó Habsburg dynastia némely tagjaival. Ezek közül nem egy, a szabad meghívás utján birtokba nyert állam különállóságát, függetlenségét, sőt alkotmányos intézményeit megsemmisíteni, hazánkat mint valamely hódítmányt az összmonarchiába kebelezeni akár hányszor megkísérlette, — ismeretes nemzeti történelmünkben. — Ámde az uralkodó háznak mely eldítéletes és legtöbbnyire magyarfaló, ros akaratú tanácsosok által engedte magát tévutakra vezetetni, mindenkor és saját kárán ama meggyőződésre kellett eljutnia, miszerint minden kísérlet, mely a bécsi kormányok részéről a magyar államiság, alkotmány megsemmisítésére merényeltett, e nemzetet annál erélyesebb visszahatásra tüzelte, küzdelmeiben e nemzetet erősítette, végeredményben pedig nem egyszer a dynastia trónját ingatta meg, a monarchiát gyengítette s juttatta akárhányszor a széthullás esélyének meredek síklójára. Ámde a kamarilla és az egyoldalú magyargyűlölő bécsi kormányok mintsem törődtek a dynastia trónjának ingadozásával, a monarchia gyengü-

lésével, ők a külön alkotmányos magyar államot a tulsó absolutisticus Ausztria mellett tűrni nem tudták, nekik a centralisatio az egységes állam vala kisértő agyrémük; ennek akarták feláldozni államiságunkat, melynek megőrzéseért küzdöttek Tökolyjeink, Rákoczyjaink s annyi más jelesek; melynek megvédéseért ragadta fel a lánglelkü Kossuth is a megtorlás fegyverét, mint saját felfogása szerint a legjobb eszközt.

A nemzet hova-tovább öntudatra ébredt s a mint 1825-től kiindulólág fellépnek nemzeti nyelvünknek hatalmas mivelői Berzsenyi, a Kisfaludyak, Kölcsey, Vörösmarty, Bajza s több más jelesek megmutatván, mily klasszikus remekök alkotására bir felséges hajlékonysággal, plasticitással a „konyhanyelv,“ felébreszték a nemzeti józan büszke érzületet. Később pedig, a mint az egyenlőség, testvériség és szabadság isteni tana lett az emberiség, a kor hitvallásává, a képlékenységet már alkotmányos intézményeiben hordó államunkban is támadtak lángkeblü bajnokok, kik a korszellem intő szózatára a kiváltságok bástyáit lerombolni, a rendiséget megszüntetni s államunkat a népképviselői rendszer behozatala és megszilárdítása által a modern államok sorába felemelni, tüzték feladatukul.

Nemzeti ujjáalakulásunk áramlatának kezdetétől fogva, két pártárgyalatot veszünk észre, mely pártárgyalatok már az 1832-iki rendek ülésén határozott irányt valló nagy pártokká tömörültek, ugy az alsó vagyis rendek tábláján, mint a felső, a főurak és főpapok tábláján is. Ezek egyike volt a „haladó pártja“ más néven szabadelvűek, liberálisak vagy ellenzékiek pártja, küzdvén a demokrácia, - a népképviselői rendszer uralmáért, a modern állameszméért Deák Ferenczcel, később Kossuth Lajossal élükön a rendek, Batthyány Lajossal a főrendek tábláján. A másik vala a „maradó pártja“, conservatívek, akkor kormánypárt, lényegtelen reformok engedésén kívül az ösiség fentartása mellett küzdvén Pálffy, Somssich, Cziráky s másokkal élén.

*A haladók, szabadelvűek Szathmármegye 1842. évi február hóban tartott közgyűlésén összeállított és kifüggesztett 12 nevezetes pontját, *) magukévá tévén már a 1840/43-ik évi rendi gyűlésen ezen pontok szellemében visszakövetelték: a nemzeti nyelv jogaiba visszahelyezését a közigazgatás, törvénykezés és közoktatás terén; kívánták a jobbágyság eltörlését, mit maga Széchenyi István gróf indítványozott legelőször; kívántak népképviselőt s független felelős kormányt minden oly állami ügyeinkre nézve, melyek a pragmatika sanctio s egyéb szerződések értelmében mint közös ügyek fentartva nem lettek; ellenben elismerték a fejedelem közösségéből eredő viszonyainkat a monarchia tulsó feléhez, elismerték az ezen viszonyból eredő némely ügyek közösségét s az ezek intézésére kinevezendő s Bécsben székelő ministerium létrehívásának jogosultságát.*

A maradó-conservatív pártiakról elég lesz itt annyit megemlítenünk, miszerint ezek az ellenzéknek kíváncsán a jobbágyakra vonatkozó törekvéseiben előbb-utóbb a democratismus diadalát látván bekövetkezni, nemcsak ennek, hanem ebből folyólag minden más nagyobb szabású reformtörekvéseknek is utját állani igyekeztek s mereven ellentállottak még azon kívánalmaknak is, mik által független államiságunk viszonyai a monarchia tulsó felével szemben szabályozva leendettek; s mert e párt a mindinkább népszerűvé vált és soraiban gyarapuló ellen-

*) Szathmármegye 1842. februárban tartott közgyűlése a következő 12 pontot állította fel s kívánta az országgyűlés által elfogadtatni.

1. szőr. Eltörlendő az ösiség. 2. Kivánta a hiteltörvény kiegészítését telek- s adóssággönyv és egy földhitelintézet felállítását. 3. Kötelező örök megváltását minden jobbágyföldnek. 4. Kereskedelmi ügyeink javítását; a czéhek eltörlését, mindennemű egyedáruságok megszüntetését. 5. Birto kolhatási és hivatalviselhetési jog kiterjesztését minden lakosra általában. 6. Mátyás király 1846. 64. a főpapok és nemesek áldozására vonatkozó törvényeinek felelevenítését és kiterjesztését. 7. Népinevelés szabályozását. 8. Sajtószabadságot. 9. A városok felszabadítását s rendezését. 10. A polgári büntető törvénykönyv újjászervezését, esküdtzések felállítását, a faggató per megszüntetését, a vádper behozatalát. 11. A közigazgatás elváltását a törvénykezéstől mind a megyékben, mind a városokban. 12. A népképviselő behozatalát.

zékkel mérkőzhetni magát már képtelennek érezte, ép azért a mindenható Metternichnek, a Camarillának szegődtek hűséges csatlósaikul. *)

A harcz e két párt között már elébb is mindenkor az ellenzék diadalával végződött; ámde a legfőbb vereséget a maradóknak 1846. Eötvös azon népszerű indítványával adta meg, miszerint: Pestmegye tegye magáévá a felelős kormány elvét, a mi meg is történt.

Pestmegye rendjeinek eme lépése nemzeti fejlődésünkben új korszakot nyitott meg. A többi megyék híven követték a haza első megyéjét s a népképviseleti rendszer behozatala és a felelős kormányelv keresztülvitele iránti lelkesülés rövid időn országszerte átalánossá lön.

Az 1847-iki rendi gyűlésen Deák Ferencz, a nemzetnek már ekkor bölcsesként tisztelt hazafi s az alsótáblai ellenzék eddigi vezére megbízást nem vállalt. **) Helyébe tehát a vérmesebb, de az elvekben tőle még eddig alig eltérő Kossuth Lajos lett a pártvezér; ***) a felső táblán Batthyányi Lajos.

Ezen ülésen a maradók veresége még teljesebb lett. Kimondatott az egyenlőség a teherviselésben s ez által meg lön törve az ut az ellenzék minden egyéb reformtörekvéseinek is keresztülvihetésére.

A bécsi kormány most már belátta, miszerint a korszellem követelménye előtt a kapzsi önkény uralmának összeomlania kell; és midőn az 1848-iki utolsó rendi-

*) A kamarilla nemes uszályhordóivá szegődött maradópártiak anynyira buzgólkodtak a reactió érdekében, hogy többek közt *Apponyi György* magyar kancellár, *Józsika* erdélyi kancellár és *Rosenfeld* jegyző oda nyilatkoztak, miszerint: *A nádor királyi teljhatalmu helytartóvá nevezetése s egy független magyar ministerium alakítása a pragmatica sanctióval összeférhetetlen*. Ilyen gyászmagyarkáink is találkoztak, sajnos, említettekén kívül többen is.

**) Már a 48/49 előtti dietákon: Deák Ferencz az ellenzék bölcsé, Batthyány annak vezére, Kossuth agitatora volt — mondja a történetész. — *Andrássy Gyula* pedig fiatalága daczára mint széles és alapos képzettséggel bíró ellenzéki harcos tünt ki Kossuth oldala mellett.

***) Deák és Kossuth között egész addig, míg utóbbi a fegyveres megtorlás terére nem lépett, a nézetkülönbség csak annyi volt, hogy Deák a megyéket a felelős kormánnyal összhangba hozni kívánta, Kossuth ellenben a megyék függetlensége mellett vívott.

gyülés, — az első országgyűlés, melyen a király háromszáz év óta nemzetéhez először magyar nyelven szólt, — megnyitott; a haladópart nem csak pengette az elveket és óhajtott most már, hanem nagy népszerűségének és általános többségének tudatában határozott kivánalmainak határozott alakot a következőkben adott:

„Népképviselő s tehát a nép teljes felszabadítása, egyenlőség, testvériség, szabadság; — felelős ministerium, melynek egyik tagja a közösügyekre Bécsben legyen, — országgyűlés évenként Budapesten; — Erdélylyel egyesülés — Unio.

A mit ekkép a nemzet legnagyobb többségének menydörgő szózata kifejezett, annak megtörténnie is kelle. A hatalmas igék testté lettek; a haladók diadala a maradók fölött megkoronáztatott. *V. Ferdinand király néhány nap mulva kinevezé az „első független felelős magyar ministeriumot“ élén Batthyány minisiterelnökkel; ezzel egyetemben vissza- és megadván hazánkknak, nemzetünknek mindazon megillető jogait, a mikért egy hatalmas felvilágosult part a vaskalaposok ellen évtizedeken át küzdött; a mikért a nemzet nagy tömege egy ezred év óta sóhajtozott. — Diadalt ünnepelt az egyenlőség, testvériség és szabadság eszméje, elismertetett állami függetlenségünk, a *pragmatica sanctio* és az 1790-iki törvényekben gyökerező alapokon, az ugyanitt szabályozott közösügyek mellett.*

A fegyverek, mikkel partjaink eddig harcztak, a viszonyok természetéből és a két nagypart homlokegyenest ellentétes törekvéseiből folyólag különeműek voltak bár, de eddig nem neemtelenek. Ott a maradók elavult kiváltságaikat rozsdás, tompa, ódon fegyvereikkel védették; itt a haladók a korszellem követelményeihez illőleg a nemzet ujjászületését a felvilágosult ész villogó fegyvereivel juttatták teljes diadalra.

Ámde a bécsiek közlekedése a jó magyar nemzethez

nem vala őszinte; a királyi szó törvényeink szentesítésére nem lön maradandó értékü.

A magyarok függetlenségének elismerését ugyanis a kamarilla, — a kiváltságok és ósiségek eltörlését amannak bérenc hada a Conservatívek az össz. birodalom romlásakép tekinték; holott ez leendett a birodalom újjászületése, megifjodása, megerősödése, kivált ha a monarchia túlsó felének is az alkotmányos szervezet megadva leendett, amint azt Kossuth 1848-iki március hó 3-án tartott nagy jelentőségü beszédében kérelmeztetni indítványozta vala.

A bécsiek s a maradék serege a mérséklet és méltányosság fegyverét most már elvetették; a reactió hitvány uszályhordóival a merész visszavonás, a rajongó illirizmus, a nemzetiségi lázítások a nyilterőszak gyalázatos fegyvereit ragadák fel alkotmányunk szabadságunk meghiusítására. Ferdinand királyunkat az időszerű politikust, a korszellem igényeihez simult embert lemondásra hényszerítették; a magyar nemzetnek adott jogokat érvényteleneknek nyilváníták.

Ezekre bekövetkezett a Batthyány kormány leköszönése.

Most a lángkeblü s törhetlen akaratu Kossuthtal élén honvédelmi bizottmány alakult s a nemzet látván, mennyire kárhozatos gunyt üz egy Camarilla államiségünk, jogainkkal, belátván, hogy minden szerződéseink, alaptörvényeink s korszerű vívmányaink Bécsben lábball tiportatnak Kossuth mellé sorakozott, megalkotá a „függetlenségi pártot“, Kossuth elnöksége alatt a függetlenségi ministeriumot, végre Kossuth diktaturáját; s a szegetszeggel elvet irván zászlójára, kikiáltotta a nemzet elszakadását a birodalom másik felétől s a dynastiát is trónvesztettnek nyilvánítván, megindította vegyes házaságunk*) felbontására a harczi argumentumokban oly discsóségesen nagyszerü pert, nemzeti függetlenségünk harczát.

*) Széchényi István nevezte így Austriávali viszonyunkat.

Igy keletkezett tehát szababság harcunkat közvetlen megelőzőleg a függetlenségi párt s így vitetett bele általa nemzetünk a nagyszerű bár, de szerencsétlen kimenetű szabadságharczba, Deák és a higgadtabbak az eleve kétes kimenetelűnek megjósolt megtorlási actiótól aggalomtelve visszavonulván.

Mint folyt le önvédelmi harcunk a külső támadó két nagy hatalom s a sokféle belső, lázongásokra felbujtott hűtlen nemzetiségek ellen, ismeretes. A röviden imént vázoltakat is kevesen nem tudják. Itt azonban kimért rövideggel visszaidézni ez eseményeket szükséges volt azért, hogy megismerhessük partjainkat s azok harcát ujjaalakulásunk első időszakából: annál inkább megérthetvén parlamentáris életünk mai második időszakábani partjaink állását, törekvését; így szerezhetvén magunknak csak is biztos tájékozást az iránt: kit válasszunk országos képviselőnek jövőre nézve.

Az elmondottakból kiderül, hogy a modern állam-
eszméerti küzdelmünk első időszakában egészen a Ferdinánd visszalépéseig s illetve a Camarilla visszavonásaig két nagy párt vívott hazánkban egymás ellen harcot: *a maradók* (Conservativek, később egyes töredékeiben a bécsi kormány, a reactió partja); és *a haladók vagy reformpart, ellenzékiek partja*. Kiderül az is, hogy később a camarilláris reactió szükségképi folyamánakép keletkezett egy harmadik párt *az u. n. függetlenségi párt, — az előbbi ellenzéki párt elemeiből válván ki*, melynek nép-szerű vezére Kossuth elvül tüzte: az erőszakra erőszakkal, szegyet szeggel politikát s kezébe ragadta az elszakadási-, a szabadságharcz zászlóját.

Eme ténykörülményekből világosan áll előttünk az is: hogy, míg a két előbbi párt hazánk ösiségi viszonyaiból s az ezekkel összeütközésbe jött modern követelményekhez képest, — nemkülönben a monarchia tulsó feléveli kap-

csolatunknál fogva *mint egy természetesen fejlett ki s érlelte meg magát évtizedek küzdelmében: addig a függetlenségi pártot az előbbi ellenzék vérmesebb elemeiből az esélyek, csaknem a véletlenség, a pillanatra tulsulyra kapott reactió idézte föl.* Tehát nem a korszellem és állami természetes viszonyainkban lelt talajt, hanem a kölcsönös szenvedélyesség és alkatpatás hullámai vetették felszínre e pártáramlatot és a nem indokolatlan bár, de kissé tulszenvedélyesség, a megtorlás politikája tömörítette össze s hurezolta el ama térre, hová talán magok sem akartak eljutni, tudni illik: kimondani a monarchia tulsó felétöli teljes elszakadást, trónvesztettnek nyilvánítani a dynastiát.

Akár hazánkban, akár az összmonarchiában, de talán még a többi Európában sem lenne található, — hiszem — csak egyetlen igazi politikus sem, a ki azt állithatná határozott meggyőződéssel: *hogy a magyar állam és a vele szövetezett osztrák állam vegyes házassága örök időkre maradandó lehetne, kivált ha az ujkor fejleményeire megillető tekintettel van.*

Egymással ellenlábás, ellentétes elemekből, egymástól eltérő aspiratióktól hevülő néptömegekből állanak, és földrajzi fekvésnél, történelmi fejlődésnél, hagyományos örökségüknél fogva is másnemű törekvésekre vannak utalva e monarchia szövetezett birodalmai, mint a hogyan jelenleg is összeférezelvék.

Amde van a birodalom mindkét felének egy érdek-közössége s ez az uralkodó ház egysége; s mindaddig, míg ezen, a monarchia feleit összekötő kapocs fennáll, a két birodalomnak együttmaradása szükséges és lehetséges is; de csak úgy, ha a szerződés, miket a magyar birodalom nemzete a dynastiával szemben megkötött: úgy a dynastiának minden tagjai, mint a monarchia másik felének nemzete, az osztrák nemzet által is megtartatnak, meg nem csorbittatnak.

Meddig ez a körülmény forog fenn, addig Magyar-

országon egy hű hazafi és alattvaló sem fog azon gondolatnak józan eszében tért engedni, hogy akár a dynastiától, akár a birodalom másik felétől elszakadást megkíséreljen; még akkor sem, ha vegyes házasságban nyert kedves feleségünk és Prusszia ifju ur oly nyájas hódító kacsintgatásokat lövelnének is egymásra, a mint azt némely elemeinkben mostanság titkon, nyíltan cselekszik.

S ha így fogjuk fel viszonyainkat — a minthogy másképp nem is lehet, — újabb meggyőző erőt meritünk a fentebb is mondottak igazságának megdönthetlenségére, miszerint: a haladó és maradó pártok viszonyaink természetéből eredtek, ámde a függetlenségi pártot az esély, a helyzet kényszerűsége, a hazánk s jogaink elleni merénylet parancsolta ránk a múltban, s hasonló merénylet fogná — *ismétlem, csak is hasonló merénylet fogná ránk parancsolhatni jövőben is.* — A mi e párt fegyveres actióját illeti, ez sem volt indokolatlan és jogosulatlan ugyan, ámde ki tudná megmondani, nem-e lehetett volna a reakció megtörésére ennél helyesebb módot találni akár a multa, akár esetleg a jövőre nézve, s ki tudná megmondani, valjon Deák passiv politikája nem juttatandá-e el hamarabb e nemzetet visszavett jogainak ismétli birtokába?

Mindezen tekintetekből bírálva meg parlamentáris pártjainkat és azok harczeit kezdettől fogva mai napig, ismételnem kell itt egyik fentebbi tételmet, miszerint: „A nemzet jól teszi, ha feledi azt, hogy Kossuthban, — ki egyébb halhatatlan érdemek mellett még a 48/49-iki névtelen félistenek korszakát idézé fel, ki e nemzet ujjá alkotásában oly fontos szerepet vitt — hiányzott egy kis higgadt számítás, mert így valószínűleg betetőzendő művét. — Ellenben nem teszi jól e nemzet ha zajong a *Deák-Andrássy-Tisza politika ellen, mely a hazai, a monarchiai, az Europai viszonyok tiszta ismeretén épülve, lassan haladólag bár, de oly biztos számítással egyengeti nemzeti, állami életünk utait befelé kifelé, miszerint nagy*

és vérzes megrázkodtatások nélkül lesz elvégezve ama sysiphusi munka, mely egyéb politika mellett, sok vér és vagyon feláldozással sem volt és leendett végeredményeihez vihető; értvén államunk függetlenségének és jogainak oly mérvbeni visszaszerzését, a mint azt szerződéseink szabályozzák s jogos igényeink követelik.

Nézzük most parlamentáris életünk mozzanatait az 1867-iki kiegyezéstől napjainkig.

III.

Pártjaink a 67-iki kiegyezéstől napjainkig. — A legújabb pártfusió és a mai pártok. — Kormány, kormánypárt, tévfogalmaink.

Nemzetünk, névtelen félisteneink dicső harcza élén Kossuthtal, a külső osztrák-moszkov egyesült hadak s a belső hűtlen lázadók ellen, ismeretes. Windischgrätz, Haynau viselt dolgait, szabadságharcunk világosi kimenetelét, legjobbjaink gyászos végét vagy száműzetésük történetét tudjuk. Átéltük a Bachok, bachhuszárok cseh-morva hadainak garázdálkodásaikat. Láttuk a Schmerlingek s egyéb politikai mesterek experimentalis műveleteiket, emlékszünk a 60-iki alkotmányos zománczu centralizáló törekvésekre: mik alatt nemzetünk mindvégig a merev, hajthatatlan passiv ellenállás terén foglalt helyet. Eme politikai hadonászások onnan Bécsből a kettős monarchiát odajuttatták, hogy ez nemcsak tartományoktól fosztatott meg ujabban és ujabban, de annak egysége is komolyabban fenyegetve lett, mint volt valaha. A monarchia tekintélye kifelé mindinkább csökkent, veszteség veszteséget, kudarcz kudarczot ért; befelé pedig az elégtelenség hovatovább nagyobb mérvet öltött, sőt az olasz-porosz-osztrák háboruk folytán és dicső emigratiónk nagy horderejű működése következtében, maga a dynastia léte is komolyabban fenyegetve lett, mint volt valaha.

Végre a fejedelem belátta, mikép a magyar állam és nemzetellenes politika a legveszélyesebb külső-belső zavarokra vezethet nemcsak, de talán a monarchia széthullását, sőt a dynastia végromlását rohamosan előidézendí.

Ugyanezért, midőn Deák Ferencz 1865. husvét táján higgadt bölcseséggel megírott cikkében, a magyar államiság és nemzet elévületlen jogait vitatta, éppen azon alapokon, melyeken 48-ban mint pártvezér állt, tudniillik a pragmatica sanctio és az 1790-iki kötések alapján: a tapasztalatgazdag fejedelem belátta a nemzet követeléseinek jogosultságát és elfogadta azon alapot, melyen hazánk bölcse jogainkat, állami függetlenségünket visszaszerezte, specificus érdekeink megóvása mellett egyuttal a monarchia tekintélyét, a dynastia megszilárdulását is hatalmas kezekkel helyreállítván.

Az országgyűlés 1865-ben összehivatott — s bár az olasz-porosz háborúk folytán rövid időre elnapoltatnia kellett, nem sokára ismét megnyitván, a birodalom mindkét fele a kölcsönös engesztelékenység és méltányosság által sugalmaztatva, úgy a közös, mint a különleges érdekek tárgyalásában rövid időn annyira haladott, hogy a kiegyezés a kellő formákba öntetvén, 1867-ben a II-ik független felelős magyar ministerium élén a nagy műveltségű Andrassy Gyulával kineveztetett, s reá junius 8-kán a császár apostoli királyunkká megkoronáztatásának nagy horderejű eseménye megtörténhetett.

Ezen ünnepélyes actus a nemzetet ama reményekre jogosította fel, miszerint a dualisticus elvekre fektetett két állam monarchia ügyei a végleges kiegyenlítés stadiumába jutottak, s nemzetünkre, független államiságunkra úgy, mint szintén az eddig absolutisticus, de most már alkotmányos másik felére is a monarchiának, s magára a dynastiára jobb idők sorozata derülend. Reményeinkben nem csalatkoztunk, bár vannak vérmes politikusaink, kik az új megrázkódtatás nélkül, csupán az erkölcs fegyverével kivívott diadalunkat kicsinyleni még ma sem szünek meg.

Ha figyelemmel kísérvük pártjaink alakulását s azok műveleteit az 1865-iki országgyűléstől napjainkig, — mellőzvéen a kezdetben észlelhető átmeneti csoportosuláso-

kat — azt találjuk, miszerint népképviselői életünk eme második s most már állandósított szakában alakult pártjaink és az első időszakai pártalakulások közt — a 48 előtti maradék pártját ide nem értve — némi analogia, hasonlatosság mutatkozik.

Deák pártja lett ugyanis az uralkodó ép ugy most is, mint valaha 48 előtt, s épugy a *pragmatica sanctio* alapján törekedvén kifejtteni államiságunk feltételeit, mint 48 előtt. A másik párt vala a Tisza-Ghiczy pártja, mely a főfő lényeket véve, Deák elveitől épugy nem tért el, mint nem tért vala el Kossuth Deák elveitől, egészen a fegyveres megtorlás elvül kitűzésének idejéig, a mikor aztán Deák Kossuthnak hagyván a tért, maga visszavonult.

Senki sem tudná megmondani azt, valjon nem hozandott-e parlamentáris fejlődésünkre, nemzeti alakulásunkra ha nem is annyi dicsőséget, de egyszersmind kevesebb kárt is az, ha akkor, a midőn Deák Ferencz a Camarilla visszavonása ellenében a passiv ellentállással kivánt győzelemre jutni, Kossuth is őt követendé. — Ki meri állítani, hogy Deák passiv politikája, nagy megrázkódtatás nélkül s kevesebb élet- és vagyon-áldozattal, nem juttatandá-e elébb jogaihoz e nemzetet és hazát, mint Kossuth megtorló politikája? Hisz tudva van ma már, miszerint amugy is csak Deáknak és ismét csak ott kellett felvenni államunk újjászervezésének, sőt feltámasztásának fonalát, hol ő azt 48-ban letette vala s ő végezte be művét saját alkotó szellemében, szellemével; és tudva van az is, hogy a 48/49-iki dicső bár, de nagy megrázkódlatás állami építkezésünk félbeszakadását vonta maga után, s rá tizenegy évi zsarnoki elnyomatás és tizenhat évig tartó tétlenségre kárhóztattatás lőn keserű osztályrészünk.

Előttem ujabbkori két nagy pártunk alakulásánál — leghelyesebben fogom-e így fel, nem tudom — *Deák és Tisza szerepe* ugy tűnik fel, mint a 48-as idők *Deákjának és Kossuthjának szerepe*. Együtt haladtak Deák és

Tisza, e két higgadt államférfi is — apró kérdéseket eltekintve — 65 óta mindvégig, a mint haladt volt Deák és Kossuth együtt a reactióig.

És sajtóságos analogia a dolgok folyamatában, Deák és Tisza szintugy eljutottak a válaszuttra, a mint eljutottak volt egykoron Deák és Kossuth. A különbség csak az, hogy Deák ezuttali visszavonulása a tettek mezejéről magasabb hatalom parancsszavára s örökidőkre történt meg, és hogy Tisza, kezeihez jutván a fővezér tiszte, ő a nemzetet és hazát nem a megrázkódtatás süppeteg ingoványára vezette, nem a megtorlás politikájához nyult a még mindig csökkönyös feleség és olykor felbukdácsoló kamarilla ellen: hanem a nemzet bölcsének hagyományához, a nemzet érett többségének sugalmához hiven a nemzet politikai, erkölcsi és physikai fölényének latbavetésével óhajtja és fogja keresztülvinni megadatását, elismertetését a koronás fejedelem és a monarchia másik fele által mindannak, mit nemzetünk történelmi és jogi fejleményeiből kifolyólag követelhet ugy a dynastiától, mint a monarchia másik felétől.

Valjon akkor, a midőn Deák Ferencz elszóllittatása után Tisza Kálmán maga maradt a haza vezére, bölcse, nem terelhetendő nemzetünket ő is a megtorlás terére? Hisz ha ezuttal nem merültek is fel erre oly eklatans okok, mint 48/49-ben, s ha nem is állottunk zsarnokkal, hanem felkent királyunkkal szemben: de a Camarilla s a pánszláv törekvések mellett, államunk ellen henczegő illirismus legalább formailag elég okot adtak erre, valamint a lajthán-tuli kormány is 77/78-iki kiegyezésünk alkalmasból, legsarkalatosb érdekeink kijátszásának szándéklatával a reactio felé hajlani látszott, oly akadályokat hozván a kiegyezés elé, mikkel megívni csakis egy erős Tisza-kormánynak, egy Tiszának lehetett. *Amde Tisza, hála tapintatos állambölcsőségének s higgadt jellemének, nem ragadtatott el, nem tette le a mérséklet fegyverét, nem állította fejére a nemzetet, hogy azt a még most vakmerőbben dühöngő, a panszlavizmus holdvilági orszá-*

gaért rajongó nemzetiségek által tépesse szét, talán kül-ellenségek ujjongásaitól kísérvé s esetleg közvetlen támogatásuk segélyével.

A megválasztott szerencsés középuton, a tapintatosan megválasztott fegyverekkel vívhatott ki aztán a külső forrongások, a belső zavargások s nehézségek daczára is Tisza Kálmán annyit, miszerint a haza egyéb ismert tekintélyeinek sem lehetett máskép nyilatkozniok vívmányai felett, mint eképpen: „*A jelen viszonyok közt én sem vihettém volna többet keresztül.*“ *)

S ha ekkép vannak összebonyolítva viszonyaink a dynastiával, a monarchia másik felével; s ha a mondotak után beláthatni, mikép állami viszonyaink ama rettenetes gordiusi csomók egyike, melyet ezerféle érdek fűzött gordiusinál is összekuszáltabbá, miszerint annak megoldására nemcsak a Nagy-Sándorok nem lennének elégségesek, de a Deákok, Kossuthok, Andrássyak és Tiszák együtt is annyi odaadással kellett s kell, hogy még folyvást teljes erővel összeműködjenek: kérdem most balgatag csöcselék, kik egyoldalulag sem ismerhetvén a nagyszabásu politikai dolgokat, magatoknak állambölcsek felett pálczát törhetni jogot fundáltok, kérdem illő-e, méltányos-e egy olcsó népszerűségre vágyó athenei utczavezérrel életeken, a haza óriásai ellen tombolnotok? Maradjatok műhelyeitekben jámbor embernyi porszemek, végezzétek munkáitokat szerényen, s erényen s az állambölcseseg titkait bizjátok azokra, kik azokat megfejteni hivatvák, képesítvék. Ti, a kik kidobnátok egy Deákot sirjából, megkövezni akartok részeg dühötökben egy felfoghatlan Andrássyt, Tiszát, kérdem, mily alapon, mily joggal tesztitek ezt? Avagy óriásaitokat sárba tiporni akarjátok egye-

*) Sajátos ellentétesség a mi jó nemzetünknel, hogy ministereitől éppen akkor kívánja a legnagyobb vívmányokat a konok bécsiakkal szemben, midőn itthon az elkapatott csöcselék a ministeri paloták ellen indít romboló utczai háborút. Ugyan kérdezzük magunkat, engednénk-e magunk is valamit egy oly követelőnek, a kiről azt látnánk, hogy mások s éppen övéi oly kíméletlenül hátbaütlegelik. — Józan okosság jőjön el közénk a te országod!

dül a törpék kedvéért? ama nyomorult törpék kedvéért, kik ha annak, kinek szent palástja alá kívánnak ildomtalanságaikkal rejtőzni, azt mernék mondani vezérünk, meg vagyok győződve róla, nem vennének más választ, mint: „Az ördög az urak vezére, de én nem vagyok az.”

Visszatérve ismét pártjaink összehasonlítására, azt találjuk tehát, hogy a 48-as időkben is volt két pártunk: haladók és maradók, s létre jöttvégre a 3-ik, a függetlenségi párt. Így volt a 67-iki kiegyezés után is Deák- és Tisza-Ghyczy párt, mely pártok, hogy elvileg nem voltak egymástól lényegesen eltérők, igazolja azon ténykörülmeny is, hogy akkor, midőn a körülmények úgy parancsolák, létrejöhetett a két párt fusiója, anélkül, hogy tetemes pártrázkódtatás történt volna, mi máskülönbben el nem maradhatandott.

Eme két nagy — később egyesült párt mellett ott láttuk egész a legújabb pártfusióig még a „negyvennyolczas“ vagy függetlenségi pártot, egészen azon alapokra helyezkedvén az ma, mint a mely alapból indult ki a 48-iki függetlenségi párt maga idejében.

A fentebbiekben a volt Deák- és Tisza-pártokról elmélkedvén, itt az újabb fusióban kimúlt, de a valószínűleg beállandó párt explosio után ismét feltámadni fogó mai ugynevezett 48-as vagy függetlenségi pártról némelyeket elmondani.

Lehet, hogy ezen mai — illetve nemrég boldogult függetlenségi pártiak nagymesterei és elemei magokat a legújabb állami viszonyaink közt is szükségeseeknek tartották; talán ama reményekben ringatózván, hogy jöhet még idő, midőn e nemzet ismét letérve a józan számítás s az eredményhez biztosan vezető politika utjáról, újból hazardirozni fog, s fegyveres, forradalmi fellépés által még egyszer hajlandó lesz kockára tenni állambölcei minden eddigi vívmányait.

Nézetem szerint azonban e pártnak még akkor sem

volt értelme, a mikor mint önálló valódi párt szerepelt örökös huzavonát képező hosszú oratióival, de kevés parlamentáris értelmiséggel; nem volt értelme, minthogy oly hatányok, miknek nyomása alatt elődeik, a 48-iki függetlenségi párt létre hivatott, nem léteztek, ma sem léteznek és az alkotmányosságban megerősödött monarchiában, a nemzeti kormányokkal szemben s a felkent koronás fők uralma alatt jövőben sem fognak létezhetni. A kamarillaris elemek, melyeknek kihívására támadt Kossuth függetlenségi pártja, ma már végvonaglásban haldokolnak, actióra a népfenség uralma alatt megizmosodott monarchia két nagy nemzete ellen képtelenek — még az apró nemzetiségek esetleges felbujtogatása mellett is; — a kor által tulzárnyaltattak, az általuk várt visszaesés a nemzetek életében immár erkölcsi lehetetlenség. De ha lenne is valaha egy kamarillaris töredéknek bátorsága, talán az absolutismus alatt álló külső elemek segélyével még egyszer a reactió ösvényére lépni, ez esetben sem a 48-asok sokfejű törpe hada — mert hisz e pártban mindenik fővezér, — lenne hivatva megmenteni a hazát, hanem igenis megfognák meventeni azon óriásaink, kik már a 48-as küzdelmekben mint nagy tehetségek tűntek fel s kiknek dicsősége ma Európát átsugarozza. Nincs tehát sehogy értelme e pártnak sem önállóságában, sem háborékos felolvadottságában; s a választók, a kik ilyenféle bal szeleket küldenek be a nemzet szentélyébe, csak azt árulják el, mikép ők ihletetlenül maradtak a nemzet rohansan haladó a béke olajágát kezeiben lengető geniusától. S ha hozzá vesszük, hogy éppen e párt kebelébe tartoztak s tartoznak a Miletics et Companisten-féle minden állami rendet felforgatni törekvő u. u. nemzetiségi képviselők kiválogatottjai is, indignatióval és határozottan kimondanunk kell, miszerint e pártnak nemesak értelme nincs ma, de haszontalan s egészben véve káros is.

Tudnunk kell azt is, hogy úgy az egyesek mint nemzetek életében fordulhatnak elő események, mozzanatok, miknek megtörténte lehet egyszer talán szükséges, sőt

hasznos is, de ismétlődése felette szükségtelen, sőt veszélyes is lehetne. *Ily mozzanatnak tűntethető fel hazánknak a 48-as függetlenségi párt által felidézett megrázkodtatása is. Ily megrázkodtatás ma már nem csak nem szükséges, sőt felette káros vészthordó lehetne; s ekép a párt is, mely ily mozzanatokhoz vezető politikát üz, szintugy szükségtelen, sőt káros.* — Válasszon ezekből tehát az, a kinek ők tetszenek, de ha választásukkal az állami rend felforratására, az államszétdarabolására törő nemzetiségi bujtogatóknak magas tetszését megnyerik is, nem fognak tetszeni csak egy tiszta keblű, a korhoz érett igazi hazafiúnak sem.

Szinte feledém hogy vesződni e párttal annál inkább fölösleges, hisz már is az új *confusioso fusionált habarékban* boldogult s mint ilyen éppenséggel magát lehetetlenné tette. — Miért? elmondom, egyuttal a legujabb parlamenti Confusiót vévén itt szellőztetés alá.

Nem régóta szerepel parlamentünkben egy tagadhatlanul eszes fő s már a multakból is ismert jeles államférfiu. *Ez báró Sennyey Pál*, minden tulpárista gyarlóságai mellett is elismerést érdemlő tekintély. S mert az a sok mindenféle tekintélytelen avagy tekintélyt vesztett pártocska eleve érezte, mily kellemetlen helyzetbe jöhet a közelgő választásoknál, hogy még is tekintélyes habarékká egyesülhessenek, elhatározták magukat, a tekintélyes Sennyei palástjába csimpeszkedni s az ugynevezett egyesült ellenzékbe, valóban pedig egy eddig ismeretlen parlamentáris explosiót szülni fogó Chaosba olvadtak össze; a habarék pártot alakítván meg Ugy tettek ezen habarékok, mint midőn a durranó gáz egy csepp vízzé alakul: nagyot durrantak, azaz nagy hűhót csaptak s csapattak sokféle lapocskáikkal, hogy hallja meg az ország, mikép ők is tesznek valamit, ők is valamik s akarnak valamit, ha nem is egyebet a durranás okozta hőben magok számára olvasztani fel a nemzetet. Még ama kedvencz nótájukat is eldörgedelmezték — de mi a józan nemzet előtt ma már nem igen kedvencz — hogy ők tulajdonkép a kormány megbuktatására egyesültek; no mert hát rájuk is

kerülhetnének már egyszer azok az extra vurstok, azok a különleges, puha bársonyszékek a már annyira megunt kemény külemü képviselői sorszékek helyett. — Haj de ugy jártak az apróságok a tekintélyt követelendett vezérrel, mint az oláhok szent Pállal. — Össze sem állították soraikat, már is leköszönt róluk álmodott vezérok. Meghaltak, mielőtt születtek volna. S ez még hagyján, de hol van most már a szükséges tekintély, hol van e nélkül a képviselői jelöltség és mindenek felett: oh az a bársonyszék, meg az a tele tárcza! „Eltűnt, visszajöhetlenül, bár érette egész habarék párt epedne is.“

Vizsgáljuk meg csak, mily elemekből is áll e *Chaos*, melyből talán még maga az ősi Chaosból világokat előparancsoló Uranos sem lenne képes világosságot létre hívni; nem hogy egy gyengélkedő Sennyey lehetett volna képes e zürzavar felett uralkodni, kinek is ép azért, e nemes párt megtisztelő vezérségétől, köszönetének kifejezése mellett meg is kelle szöknie.

Ez is, a mint magát titulálja „párt“, de a mint már tudjuk, vezér nélkül, tehát helyesebb fogalmát így adhatnánk: összeröfent nyáj, falka sokféle szőrrel, bőrrrel, őrnélkül; leghelyesebben fogalmazzuk talán ha azt mondjuk, zürzavar-Chaos, — világosság nélkül. Vegyi lehetetlenség, oly széttörekvő elemekből, melyek szükségképeni szétpattanásuknak hordják magukban minden kedvező feltételeit: hahogy az a kegyetlen kormány kedvükért valami módon megbukni nem találna.

Mily sötét elemek, mily confusiosus összekavarodása!

Van itt ultramontán, akár egy páter *Lonkay*; itt vannak a hirneves Lónyayak, Kerkapolyiak; itt vannak a balszelek, mind vezér, egy sem közvitéz, mindannyiát vezéri talentumnak vedd nyájás olvasó, mert ezt ők akarnák így; ide sorakoztak volna, ha nagyobb magasságban nem feküdnének a Mileticssek, hanem azért itt vannak a többi Dusán császársági lovagok, a nagy Dáko romania profétái s a nevezetes *Circumspecti*; itt foglalnak helyet a forradalmárok, ide tartoznak, minden bukott urból lett képviselő-

selő vagy gyorsan gazdagodni ohajtó uracs; amaz hogy ha nem tudott gazdálkodni sajátjával, gazdálkodjék majd ha fagy s minister lehetne nagy, az ország pénzével, vagyonaival; emez hogy gyorsan millioner vagy budapesti házak ura legyen, mert hát előtte állanak a példák Lónyay-Kerkapolyi, — s mondják: a szó indit, a példa néma hatalommal vonz.

Ily nemes elemek alkotják, nyájas olvasó, a legujabb parlamenti fusiót, mely monstrumnak azonban feje nem lévén, minden jel, életképtelenségre mutat s előbb-utóbb spiritusba kell jutnia — bár a gerinczagy idegégele folyamán mozgásjelek még észlelhetők benne.

Hát valljon a programja mi lehet e pártnak?

Azt mondhatná a nyájas olvasó, ha nincs fej, hogy lehet program, holott ez csak is fejekben, még pedig okos fejekben szokott, legalább eddig, teremni.

Hja a mai időkben csodák történnek, de nem is kell a dolgot valamely nagy csodaerőből magyarázni; tudjuk, hogy vannak has- és mell-beszélők is; e pártnak, akarom mondani pártmonstrumnak is programja mellőlől jött, nagyon nyomta már a szivét, ki kellett vele rukkolnia. S e sajátos a szivét nyomó program sem több, som kevesebb, mint: „*viribus unitis megbuktatni a kormányt,*“ és csak azért, hogy ha már létre jött a Confusió, a Chaos a parlamentben, legyen az országban is zürzavar; melyben aztán halásszanak némelyek a ministeri székekre és tárczákra; melyből a Mileticsek sat. kísérjeljenek teremteni újvilágokat, szerb vajdaságot, Dákóromániát sat.*)

*) Bármennyire előzékeny és nemes szivü nemzetünk a moszkovitzmus által ma oly kinéletlenül kizsákmányolt azon nemzetek ügyei iránt, kik hazánkban is fajrokonokat számlálnak, mégsem tapasztalhatjuk — sajnos — nemzetiségeink őszinte közeledését. Ma csak úgy agyarkodnak oláhjaink, ráczaink egy része, a magyar államiság ellen, mint évek előtt; sőt éppen az Erdélyrészi oláhok közt igen sokan nyilt titkot csinálnak abból, miszerint Oláhország közeledése Magyarországhoz csak azért volna, hogy az oláh hadsereg így magát Erdélybe becsempészhetvéa, a rájok várva váró Erdélyi fajrokonok közt általános lázadást, népfelkelést csináljon a magyarság ellen. — Bár nehéz a dolgot komolyan venni, de mégsem kell egészen figyelmen kívül hagyni. Nem zörög a haraszt, hanem fuj a szél, tartja a közmondás.

Hogy sem több, sem kevesebb e dicsők programja, füleimmel hallottam, ott a parlamenti teremben.

A régebb ugynevezett *függetlenségi párt* minden vezér férfai közül az egyik ugyanis, megelőzőleg a fusiót, beszédet tartott. A nem többet, mint csak három órát, igényelt beszéd, melyben szóló bizonyos pénzügyi tárgyhoz is kívánt volna legalább közel járni, végre oda lyukadt ki: miszerint pártja minden ároni egyesülését, a Sennyey-Lónyay-Apponyi-pártocskákkal -- tekintet nélkül minden további törekvésre csak is azért óhajtja, hogy a Tiszakormányt megbuktathassák. — Azt nem mondotta ki ugyan nyíltan, mikép eme kormánybuktatásnak ezélja az lenne, hogy a bársony székekre mások pályázhassanak, de emez utógondolat az elebb mondottak után tartott nagy szónoki gondolatjelből kivehető vala.

Megjegyzendő, miszerint ezen a bársonyszékeket ostromló, a Confusioso-fusioért hevülő három órás beszédnek közelebbi ezélja az akart volna lenni: a ministertől bizonyos pénzügyi kérdésben felvilágosítást kérni; ámde a miuister a valóban zürzavaros beszédre jogosan nem válaszolhatott mást mint: „tisztelt képviselő ur beszédére mitsem válaszolhatok, mert mindenről beszélt, csak arról nem, a miről a házban most szó van, s a mihez valószínűleg képviselő ur is hozzá szólni akart, de más utakon messze eltévedezett.“

Ily elemek azok, az uj habarék pártban; a kik még most is érdemeseknek tartják magokat a megválasztatásra. Ám tessék, tisztelt választó közönség, a kinek ilyenekre van még ma is gusztusa, válasszon ezek közül; „de gus-tibus non est disputandum;“ kinek a pap, kinek a papné. De ha az ilyenféle gustus után magyar betegség s rá láz törné a választókerület érdekeit, ne legyen aztán annak is, mint minden bajnak ismét csak a kormány az oka,

Ha tehát szabad az imént jellemzett parlamenti korpa cziberét is pártnévvel felruházni: ekkép a leg-ujabb parlamenti jegeczedés után, két párttal állanánk

szemköt; s a választóknak is a két párt között kell választaniok.

Az új pártnak vezérei után adni nevet nem kis feladat, mint már más pártnál is említém, itt is úgy van; mindenik vezér, egy sem közvitéz, s a vezérek után vett név ilyen formán hangzanak: — tessék megtanulni a kinek tetszik — *Apponyi-Lónyay-Kerkapoly-Simonyi-Irányi-Helfy-Madarász-Miletics sat. sat. párt.*

Elvök után jellemezni s elnevezni még nehezebb lenne e pártot, mert amint fennebb láttuk a Chaos, az ellenlábasság minden kellékeit, az ultramontanoktól a reakciónáriusokig, sőt a Bachhuszárok és államdarabolóikig feltaláljuk itt.

Igy állunk tehát az új pártfuzió, helyesebben Confusió után.

Ez az a párt, mely a haza eddig legkitünőbb kormányát megbuktatni óhajtja; ez, melynek vezérlete alatt és felbujtására az utczák csöcseléke, a dolog, a műhelykerülők csavargó serege, — a haza, a monarchia két legnagyobb fia, két hatalmas oszlopa ellen egy ujkori Herosztratus szavaira gyalázatos szitkokat szórni elég vakmerő volt, brutális ablakbeverésekre vetemedni elég pulyasággal birt. Ezek azok, kik a haza legedzettebb bajnokai kezéből akarják kivenni a fegyvert, kik a haza sziklavárai — maga a haza ellen törnek ily módon, ily eszközökkel; s mernek minden ily bűneik mellett is egy ildomos, eszélyes, hazafias választó-kerületre számitani, itt a józan Magyarországon.

Rostát ezeknek választók!

Ti tiszta búzaként vetettétek vala be őket a haza parlamentjének szent földébe a látszat után, ámde azokká nőttek ki magokat, most már kézzel foghatólag, amiknek nem látszottak ugyan, de amik valóban már akkor is lehettek: t. i. dudvákka, konkolyokká.

Ki kell ezeket irtani a haza parlamentjének választott földjéből, kirostálni kell ezeket a haza gyöngyei közül.

Én nem tanácslom derék nemzetem, hogy országos képviselődet akár a Tisza-, akár a Confusió pártból válaszd; népképviseleti államban nyomást gyakorolni akarni a választóra, habár csak tollal is ildomtalan lenne. Ámde a tényeket elősorolnom, a pártokat s viszonyokat ismer-tetnem kelle, hogy magunkat kellőleg tájékozhasssuk.

Vesztenénk európai nimbusunkból, vesztenénk a benső népségek előtti tekintélyünkéből és súlyunkból, ha azon hazafiúi szirteket, amelyeken egyedül építhető fel új ezer éves állami lételünk szentegyháza; ha a hazai, európai tekintélyeket törpéink kedvéért becsmérelnők vagy mellöz-nők. — Azon kormány buktatási viszketegben szenvedő törpék kedvéért, kik gyakorlatiatlan tapogatózásaikkal hazánkat, államiságunkat csak ezután tennék ki még igazán az ujjab, kétes kimenetű kísérleteknek.

Kiket kelljen pedig értenünk ama szirtek és kiket parlamenti törpéink alatt, azt ugy hiszem a megelőző tapasztalatok után minden józan hazafi és választó tudja, aki tán e sorok közeiből kivenni nem tudná is.

Nem lehet itt mellőznöm s megvitatlanul hagynom ama fontos kérdést: kít, kiket kell értenünk mai független államiságunkban „kormány, kormánypárt“ alatt, s mily viszonyban kell lennie a nemzetnek a nemzeti, a saját vérükből való kormánynyal s pártjával szemben? Nem pedig azért, mert a mai egyedül tekintélyre érde-mes szabadelvü- vagy Tisza-pártot, vezérétől kormány-pártnak is nevezzük; a „kormány“ szó pedig közönségünkre még mindig kellemetlen benyomást szokván okozni, e körülményt az olcsó népszerűség hajhászói nem egyszer aknázzák ki saját előnyükre. Átalában a kormány-foga-lommal, a kormánypárt eszméjével szemben közönségünk — kivált a mai fogalmak és viszonyainkhoz képest — még mindig felette tájékozatlan és előítéletes; ezt részben a különféle színezetű s érdeket képviselő hirlapiro-dalom is okozván: a mennyiben igen sok téves fogalmak-

kal tömik meg olvasóik agyát, kivált olyanoknál, kik nem igen szeretnek élesen bonczolgatni, kik nem elég önállósággal bírnak s nem igen tudnak a dolgok mélyébe hatni; s valljuk meg, ez a közönség legnagyobb része.

Ma, amint az elmondottakból megérthető volt egyéb eddig létezett pártjaink magokat a fusió által erkölcsileg physikailag lehetetlenné tették. Megszüntek lenni mint régi pártok s fejnélkül tévelyegvén, nem képesek megalakulni mint új párt; meghaltak mielőtt születtek volna.

Egy pártunk van tehát, a mellyel a választó-közönség komoly, hazafias tárgyalásba ereszkedhetik s ez a szabadelvű-, Tisza- vagy kormánypárt. Szükséges tehát, hogy ezen mai egyetlen — s mondjuk ki — a parlamentarismusban s arra kizárólag érett párttal is tisztába jöjjünk; tisztázzuk az az iránt még mindig uralkodó téves fogalmainkat.

A nyájas olvasó következő soraimban olvasand talán olyanokat is, amiket magamagára vonatkoztatva, magát találva érzendi s így valószínűleg nem nagy meglepéssel fog venni. Ámde nekem s bármely más a hazát, a nemzetet igazán szerető, sőt féltő írónak nem lehet czélunk hibáinkat simogatni, s az igazat lefelé úgy mint felfelé leplezetlenül kimondanunk kell. S higgye el nekem a nemzet, sokkal többet használunk magunknak, jellemünknek, jövőnknek, ha hibáinkat leleplezve, megismerve okulni tanulunk: semmint ha hibáinkat szépítve, új hibás, talán veszélyes tévedések lejtőjére vonszoltatunk. — Ne higyjünk a sokat könnyen ígérőknek, mert mitsem fognak adni; ne higyjünk a hizelgőknek, mert rászedni, megkárosítani törekszenek; de hallgassuk meg az igazmondás szigorú szavait, szálljunk magunkba és okuljunk, mielőtt önnönkárunkon kellene okulnunk, a mi nyílt, lovagias nemzetünkkel különben is már nem egyszer megesezt.

Ember, nemzet hibák nélkül nincs és sohasem lesz, mert alkotó elemei a gyarlóság uralma alatt állanak; de

valljuk be őszintén, nekünk magyaroknak hibáink kiválóan sokak, nagyok.

Legnagyobb hibánk egyike az, hogy nem birunk önbecsüléssel s ebből eredőleg nem birjuk megbecsülni a mieinket — legdrágább kincsünket sem; valamint nem birunk mindenkor a személyek dolgok, események vagy eszmék közt, sem ok- sem időszerüleg különbséget tenni. Innen jön aztán, hogy az olcsó népszerűséget hajhászó szemfényvesztőt, egyet a „szóhősök és szájhonfiak“ seregéből, képzetünkben gyakran óriássá emelünk fel, míg a valódi művészt, az igazi nagyságot érdeklődésünkre sem méltatjuk. — Nem egyszer esünk optikai csalódásokba: s a berlini, szentpétervári ökröket, szamarakat elefántoknak látjuk a távolban: bécsi, budapesti óriásainkat ellenben még a törpe szemképráztatóknál a Herostratesi, dicsőségek tűnékeny zománczába burkolódzó Verhovayaknál is törpébbeknek akarjuk itélni, csak azért: mert közelünkben vannak, mert saját véreink, saját tulajdonaink s nem birnak a jellemmel, hogy nagy port csapnának a hiszékeny közönség előtt, de sőt a Herkulesi éjjel-nappal izzasztó munkák bevégezése után is szerénykednek, vélvén mikép csak hazafiúi kötelemüket tették meg; holott mindennek megfordítva történni kellene. Ám ha óriásaink — a vívmányokat a viszonyokhoz képest tekintvén — amazokkal, ok nélkül dicsőített nagyságok mellett törpékké sülyednének is le csalóka szemüvegeink előtt: lehetne-e még így is csodálkoznunk, méltányos figyelembe vévén monarchiánknek egyéb államokéhoz képest oly rettenetesen bonyolodott viszonyait? — Az észak-amerikai statusokon kívül — melyeket, meg kell jegyeznünk, a köztársasági intézmény oly szép összhangban tart együtt, — talán az egész világon nincs több oly állam, mint a mienk; nincs, a melyben annyiféle képzeleti érdek, annyiféle felekezeti, faji aspiratíók csapkodó hullámai közt kellene vezérelni, fentartani az állam, a monarchia hajóját. *Egy államban, álljon az bármily heterogen elemekből, nem volna szabad soha túrni a faji, a felekezeti különczködő*

törekvéseket, ezek érdekeinek az államérdekek elébe tolatását; s hazánkban, monarchiánkban épen ezen alsórendű érdekek államellenes tolakodása csaknem mindennapi tünet.

„Isten az isten s Mahummed annak prófétája“ — mondja a szentkönyv. Állam az állam s ennek mindenekfölötti fensősége, fensége — meg- és fentartója; mondom én.

Hivnák meg csak Bismarckot vagy Gortsakoffot, amaz előttünk nagyságoknak látszó lényeket, monarchiánk avagy hazánk élére: majd elválnék, meddig bírnák ők itt a ministeri dicsőséget. Én azt hiszem, hogy a mi négykrajczáros, athenei zamatu korifeusaink vajmi rövid idő múlva nem azt kiabálnák, mit kiabáltak hazánk s birodalmunk legdicsőbb flairól: „le Andrássyval, le Tiszával,“ — hanem bizonyára s talán több jogosultsággal így üvöltöznenek: „fel vele, fel a lámpafára“ sat. — Bismarck mai sorsa nem nehéz, ő könnyen mutathat fel nagynak látszó vívmányokat, nem nehezen szerezheti meg magának a nagy államférfiui zománczot. Ő egyöntetű, egy nyelvű s hozzá muszkatürelmű nemzet élén áll s ezzel csinál politikát; oly nemzettel, mely számban nagy, összetartásban szívós s úgy tanult mozogni, a mint őt mesterének mozgatni méltóztatik.

Hát a kaucsukák hazájának nagynevű államférfiaról mit mondhatunk?

Eme lelketlen anyagok széles földén a czár vagy a mindenható minister konok akarata a politika befelé, hazudozás, hitszegés, nemzetközi jogtiprás kifelé, ha lehet. Nekik csak parancsolni tudni kell s a szellemtelen milliók massája a parancsszó alatt nyögni köteles, hacsak élve nem akarja magát átadatni Belzebub csatlósainak, ott az élők temetőjében, Sziberia olommireny bányáiban. Ámde méltóztatnának megkísérteni, kivált holmi nagyszelű, de kislejű emberek nálunk csinálni politikát; olyant: mely elágazó külviszonyainkat, összekuszált belviszonyainkat kielégítse; nálunk, hol nincs számuk a más és más irá-

nyu politikát óhajtó nemzetiségeknek, hol a szabados szellemü egyeseknek is lehet és szabad a másétól eltérő nézeteket ápolni, sőt a legeszélyesebb politika felett is vad tüntetések mellett pálczát törni, hol valóban annyira ezerfelé térők a nézetek, érdekek.

Hiába, csak nem tudjuk mi magyarok levetközni szerencsétlen természetünket. Idegen kormányok vasvesszeje alatt megadással, hallgatva görnyedezünk, vagy nekünk tán kedves is az ilyen, még ha csontjainkat az inquisitiók nyújtó létráiban ropogtatná is szét: ámde összetört csontjainkra balzsamot öntő önönhazánk fiait sárral dobáljuk, nem becsüljük; ezek fátyolozott látásunk előtt törpék s csak szidalmainkra érdemesek. *)

Hol van hát, kérdem, bennünk az önbecsülés, hol van a gyakorlati összehasonlító megkülönböztető tehetség?

Másik tetemes hibánk egy nagy halfelfogás s illetve tájékozatlanság, a mitől pedig nemzetünk legnagyobb része nem ment, az tundiillik: hogy nem birunk tiszta fogalommal Európai állásunkról, nem birunk tiszta tudatával annak, mikép szavunk Európa koncertjében döntő s e sulyunk fentartásaért a birodalom, a haza minden gyermekének tetemes áldozatokat hoznia kell. A legnagyobb

*) Némi felvilágításul arra nézve, hogy hol réjlik egyik oka annak, miszerint a csöselékhad, sőt néha a higgadtabb elemek is annyira elkapatni engedik magukat, még a leghazafiasabb kormánynyal szemben is, áljön itt némi megjegyzés:

A fővárosban, de országszerte megejtett utazásaimban is mindenütt ama szomorú tapasztalatokat szereztem, hogy e haza, mint valamely ókori eldórádó, még mindig el van árasztva a lézengők, a munkakerülő csavargók-sáska hada által, a kik leginkább a külországok s kivalólag a szláv elemek kidobott salakjai. Ezek máskép élni nem tudván vagy nem akarván, mocskos nyelveikből csinálnak tótkét, mi természetesen még mindig hiszékeny népünknel, sőt a nemzet értelmesebb rétegeitől sem megvetendő kamatokban részesül. — Természetesen ezeknek nemcsak érdekükben áll a hazafias kormányt népszerűtlenné tenni, tán gyökeres ellenséges indulatból, sőt tán utasítások s megvesztegetések folytán is, de belátják azt is, miszerint a közönségnek tetszik a fogás. — Az eredmény pedig lesz anyagi és erkölcsi megcsalattatás.

Jó lenne az ily elemekre a rendőrségnek is több gondot fordítani, de nem ártana, ha közönségünk is jobban meggondolná, kik által hagyja magát saját nemzeti kormánya ellen biztatni. Szóval, jobban meg kellene választanunk, kikkel álljunk szóba, kivált ha politizálni akarunk.

rész, mondom, nem tekinti európai elsőrendű szereplésünket, nem bír megbarátkozni az eszmével, hogy ennek, ha fennállani akarunk, így kell lennie, csak a nagy áldozatok, nagy terhek ellen zugalódik. S ez még hagyján, ámde ezen, a viszonyokban gyökerező okául bajainknak, nem a viszonyokat is egyszersmint, hanem kizárólag a kormányt tekinti; ily szempontokból szintén magát a legáldozatkészebb, a legtakarékosabb kormányt is, ismét csak szitkokkal, átkokkal tisztelvén meg. *)

Vessünk csak komoly tekintetet az európai nagy horderejű legközelebbi eseményekre s ezzel párhuzamosan a szinte kárhoztatott külügyi politikánkra.

A nemzet hiszékenyebb része a parlamenti s parlamenten kívüli szélsőségi elemek által bujtva s tévutakra vezetve, a keleti pánszláv merénylet kezdete óta folyvást rosszalták Andrassy külügyi politikáját. — Fegyveres actiót ohajtott a felbujtott, felizgatott tömeg; s felfogásuk és az ismeretes dicsőséggel lefolyt népgyűlések irányeszméi szerint, e fegyveres actiónak legkedvezőbb ideje lett volna a plevuai török hős tettek, nagyszerű diadalok sorozata.

És saajátságos találkozásai a szélsőségeknek, a hazai egyéb nemzetiségi töredékek közül is, a nem magyar barát körök — koránt sem értve ezek alatt a józan, magukat büszkén magyar állampolgároknak valló népzömöt, — ugyanezt ohajtották; s ez épen az, a mit megfontolás nélkül nem hagyhatunk; ez azon jelenség, a miből

*) A tapasztalat igazolja azt, hogy mi magyarok — hála érte országunk gazdagságának — a többi, kivált monarchiánkhoz tartozó népekhez képest, még mindig eldorádóban élünk. De tapasztalat igazolja azt is, hogy az állami adókat, habár azok meg nem terhelnek is, mindig csak tehernek vesszük, s nem hogy nem tudnánk, de nem akarjuk azt fizetni. Én gazdag földes urra mutathatnék, s hozzá még országos képviselő, ki adóját mindaddig ki nem fizette, míg végrehajtást nem kapott, bár pinczéiben csak bora ezer hectoliternél is több feküdt, a miből aztán az állam csakugyan magának elégtételt vett. A külföld népei hónapokon át színét sem látják a bornak, de azért adóikat kifizetik, nálunk az emberek délelőtt, délután csapszékben lakmároznak. Ha aztán csekély adójukat végrehajtás utján kénytelen az állam beszédni, annak ismét csak a kormány az oka, és nem az a kedves csapszék. Iljen sokaknál a magyar hazafiság.

kiindulva itélvén meg külügyi politikánkat, ezt nem csak a legtapintatosabbnak kell tartanunk, de egyenesen kimondanunk kell, miszerint *csak is ezen politika által biztosított nemzetünk existenciája, védetett meg nemzetiségünk, államiségünk.*

Miért kívánták a magyarok a törökök érdekében fegyveres actiót?

Egyedül érzelmi indokokból indulva ki, érzelmi politikából azért, mert fáj a lelköknek vitéz, de aránylag csekély számú rokon fajukat, egy igaztalan rabló hadjárat, milliónyi hordáinak csapásai alatt vérzeni látni. Ámde Andrassy vas akarata gátot tudott vetni a szélsőségi koryfensok által felkorbácsolt érzelmi politika hullámzó áramlatának; — mert európai színvonalon álló nagy diplomata lévén, nem lehetett más véleményben, minthogy épen az ily fegyveres actió leendett hazánk végromlása, nemzetünk elvérzése; mivel a balszelek és koryfeusaik ezuttal is vajmi keveset látszottak törödni.

Jól számított-e Andrassy — ma már kivált megítélhetjük, de számítását a komoly, az igazi hazafi már akkor is jónak találta.

Miért kívánták a pánszlávizmus eszméjeért dühöngők monarchiánk fegyveres actióját?

Csodálatos játéka a sors szeszélyének ezuttal is az, hogy a szélbalok, kik magokat a legigazibb hazafiaknak szöhösködik, épen azon eszméért kardoskodtak, a miért a magyar elemeket kiirtani, birtokát felosztani törekvő pánszláv dühöngők, a fegyveres actióért.

S mik voltak indokai ily széttörekvő elemek találkozásának?

Ott a magyar nemzetiségi bal szeleknél a nagyzási vágy, mely nem szokott törödni azzal, ha egy olesó népszerűségért s ennek révén nyerhetni vélt ministeri tárczáért, egy nemzet elvérzik, egy haza összeomlik is; ily műveletekben úgy sem leendettek ők az elsők — gondolhatták magukban — a Riszticsek-Mileticsek a jó példakal, már is elragadván tőlök az elsők dicsőségét.

Itt, a pánszláv törekvésü nemzetiségeknél az indok, a nemzetirtas, államdarabolási törekvések.

Ott a butaság, mely körültekinteni elfogultságának nyúgében képtelen, csak dühöng egy önző nemtelen célért; itt szintugy államellenes nemtelen célérti törekvés, ámde karöltve járólág a ravasz pánszláv számítással hozta vala össze egységes közvéleménybe hazánk legellentétebb, legszélsőködőbb elemeit.

Igen, köztük éltem, forogtam és sajnosan tapasztaltam, mennyire várták némely nemzetiségiek azt, hogy a monarchia fegyveres actiója által ok legyen nekik adva a magyar elemekre fékvesztett dühvel, keleti fajrokonaikhoz hasonló vérebekként rohanhatni. E célból a moszkovitzimus alá aknáztá volt már eleve egész monárchiánkat, — magok a nemzetiségek nyiltan bevalották ezt, — a Kamarilla muszka hymnusok mellett izgatott, a magyarnak új „Világost“ ohajtottak, várva várták a Kloskák a Januk régi dicsőségét felelevenithetni.

S ki tudná megmondani, nem telt volna-e kedve az ily véres drámát felidézendett külügyi politikánkban, bizonyos — ma annyira udvarias külső nagyhatalmasságnak is.

Igy állottak bel-, külügyeink akkor, midőn a szélsők a fegyveres actió mellett tüntetve, izgatták a magyar alsó rétegeket, hallhatlan malitiával hazaárulóknak bélyegezván azon hatalmasságainkat, kik a hazát egy ujkori tatárjárás vér- és tüztengere elől, tán a végleges elsodoratástól, tiszta honfikebleik s a magas europai politikai tudás rendületlen szirtfalával védették meg.

Andrássy az ezerféle szenvedélyek tomboló hullámai közt Colossusként megállá helyét; küzdött saját tévutra terelt nemzetének balfelfogásaival, küzdött kamarilláris törekvések ellen, a birodalmi ezerféle érdekeket elóterbe toló nemzetiségi dühönczökkel, küzdött a muszka brutálisan nyilt, a német ravaszon, de roszul leplezett törekvések ellen; — küzdött igen, folyvást óriás harcztot, a minőt ember még soha, s győzött, oly diadalt aratván, a minőt ember még soha. —

Avagy a berlini előzékenységek, kitüntetések, melyekkel külügyérünk ma elhalmaztatik, nem arra mutatnak-e, miszerint a rendületlen honfi erény s az elfogulatlan politikai tudás ül diadalt, a porba alázott, az összetört ravaszság felett?

Andrássy győzelme után, ott ül ma Európa ítélő székében, s az Európa ellen merénylő bűnösök fejére dik-tálja a megérdemlett büntetést; míg ellenben, ha engedé magát, a szenvedélyek áramlata által elkapadni, talán ma egy lángtenger által felfalt hazának. egy végvonaglásban hörgő nemzetnek ő volna az egyetlen s utolsó fia, kit Európa ítélőszéke szintén a bűnösök padján helyezve el, a megsemmisült nemzet és haza után, magát is megsemmisülésre méltónak tartana és ítélne.

Nagy Lajos és az igazságos Mátyás óta nem voltak a magyarnak a maiakhoz hasonló dicsőségteljes napjai, s a magyarra e dicsőséget Andrássy nagy szelleme, Andrássy politikája árasztja szerte.

Érzelgés, frázis, költői ábránd ez csak — mondják talán némelyek. —

Hogy az elmondottak ezek egyike sem, hanem maga a valóság, azt részben tudjuk a már lezajlott jelenségek-ből, de kiviláglik az azonnal elmondandókból is.

Ha lehet — bár nem szabad — egy moszkov czárnak, egy Gortschakoffnak, egy özönviz előtti muszkaországnak, kilesve a continens gyengéit, Európával szembe szállni, minden nemzetközi népjogot lábbal tiporni akarni, ezt ők tehetik. Ódon Ázsiai államelemek ezek, kiknek egy nagy leveretésnél sincs, mit veszteniök; sőt nyerhetnek, ha nem mást: modern, — kultur irányn lökést.

Mit veszthetne a czári dynastia akkor, ha Európa által merényleteért sujtatnék, talán trónt, talán kincseket?

Trónja rabszolga tömegek csonthalmán, holt anyagokon épül, a mit ha külső hatalom össze nem tör — ily trónnal pedig a hatalmak egyike sem fog ma vesződni, — a belső élettelen tömegek által összetöretni meg nem

fog kísértetni, ha a vallott kudarcz még a plevnainál plevnaibb lenne is. Kincseket sem veszthet. Az állam terheit, költségeit a rabtömegek viselik, s mentől több az állami állítólagos kiadás, a kancsukák útése alatt annál több kincset kénytelen a rabszolgatömeg összehordani; s a felelősségre nem vonható hatalom annál többet zsebelhet el a maga részére, a nagy tömeg rovására. Avagy katonákban, emberekbeni veszteség szomorítja a moszkov hatalmat? — Burjánkép terem a muszka s uralkodójai által sem becsültetik többre mint burján, mint gaz, melynek akkor kell levágotnia, kiirtatnia, a midőn éppen a szent czárnak úgy akarni tetszik.

Mit veszthet egy moszkov minister?

Veszt egy üres ministeri tárczát, de el mehet a milliók elrabolt s jó eleve biztosított kincseivel, akár egy Istóczyféle uj Izraelországot megvásárolni.

És a moszkov tömeg mit veszthet, — tán rongy életét? — egyebe ugysem lévén.

A muszka életével sem rendelkezik, az is a czaré vagy a mindenható ministeré; egyik sem adta, de mindkettő elveheti, a mikor kedvük tartja, csak úgy per mops is.

Am nem ilyenek a viszonyok egy modern Austria-Magyarországban, vagy akár mely más európai civilisált államban.

Muszkaország vakmerőségét minden állam, ha nem is vette bizonyosra, de esetleg bekövetkezhetőnek feltételezte, s eleve készültek arra, hogy e jogtiprót a dolgok szigorú rendénél fogva, egész Európának kell rendreutastania, büntetni, sujtania, s esetleg a párisi szerződést hatalmas argumentumokkal megmagyaráznia.

Ámde egy Ausztria-Magyarország külügyérének Európa tudta, beleegyezése nélkül nem lehetett, nem volt szabad oly merényletbe — habár ellensúlyozólag is — bekeverednie, mely a birodalmat egyrészt a dühöngő panszlavizmussal hozandotta véres összeütközésbe, — másrészt pedig Európa közönyét, sőt talán határozott roszalását

vonandotta maga után, — a fenforgó kérdésben Európa nagy hatalmai, a párisi szerződést aláírt hatalmak együtt lévén illetékesek, jogosultak javítani vagy változtatni, de nem egy vagy kettő különlegesen; ha még a muszka óriás emberváz volna is az.

Tekintsünk be csak a párisi szerződésnek a keletet szabályozó pontjaiba, a melyek keleti külpolitikánkat is kellett hogy irányozzák s valóban irányozták is. *)

A pánszláv — oláh hadjárattal s az ezt betetőzni czélzott San-Stefanói békeszerződéssel Muszkaország a párisi szerződést semmisíti meg, így követvén el, nemcsak

*) *Könnyebb tájékozásul álljon itt az 1856-iki párisi szerződés egész terjedelmében:*

„A mindenható isten nevében“.

1. cikk. Jelen egyezmény ratifikációjának kicserélése napjától, ő felsége az osztrák császár, ő felsége a francia császár, ő felsége Nagy-Britannia és Irland egyesült birodalmak királynője, ő felsége Sardinia királya, ő felsége a szultán között egyrésztől, nemkülönben ő felsége minden oroszok czárja között másrésztől, ugyszinte örökösök és utódaik között, illető államaik és alattvalóik között, örök időre béke és barátság fog fennállani.

2. cikk. Miután a béke az előbb említett felségek közt szerencsésen helyreállított, most, a háboru alatt seregeik által elfoglalt vagy megszállott területek kölcsönösen kiürítettnek.

A kiürítés módozatait különös egyezmények fogják meghatározni, a mi lehető leghamarább eszközendő.

3. cikk. Ő felsége minden oroszok czárja kötelezi magát, hogy szultán ő felségének Kars városát és várát, ugyszinte az ottomán biradalmnak egyéb részeit, melyek az orosz csapatok birtokában vannak, visszaadja.

4. cikk. Ő felségeik a francia császár, Nagy-Britannia és Irland egyesült országok királynője, Sardinia királya és a szultán kötelezik magukat, ő felségének minden oroszok czárjának, Szebasztopol, Balaklava, Kamics, Eupatoria, Kerts, Jenikale, Kinburn városokat és kikötőket, ugyszinte minden egyéb a szövetséges csapatok által elfoglalt területeket visszaadni:

5. cikk. Ő felségeik a francia császár, Nagy-Britannia és Irland egyesült országok királynője, a minden oroszok czárja és a szultán teljes amnestiát adnak mindazon alattvalóiknak, kik bármi módon az ellenséges ügy védelmére a hadi eseményekben bűnös részt vettek.

Itt határozottan értetik az is, hogy ezen amnestia mindegyik hadviselő hatalom azon alattvalóira is kiterjed, kik a háboru alatt a másik hadviselő fél szolgálatában maradtak.

6. cikk. A hadi foglyok mindakét részről késedelem nélkül kiadatnak.

7. cikk. Ő felsége az osztrák császár, ő felsége a francia császár, ő felsége Nagy-Britannia és Irland egyesült országok királynője, ő felsége a porosz király, ő felsége a minden oroszok czárja és ő felsége Sardinia királya kijelentik ezennel a magas portának az európai államközösség és az európai népjog élvezetébe való befogadását. Ő felségeik kötelezik magukat, mindegyik a maga részéről, az ottoman birodalom

a török nemzet, de a garancia hatalmak ellen is vakmerő merényletet.

Ki kívánhatta volna — a pánszláv dühöngőket kivéve — józan ésszel azt, hogy külügyérünk, bármely irányu beavatkozás által szintén ily bűnös uton induljon meg, azaz: hogy a többi garancia hatalmak tudta s beleegyezése nélkül akarjon avatkozni oly kérdés szabályozásába, mely kérdés az európai nagyhatalmak közös ügye, európai közjogot képez.

Csodálatos, hogy a fegyveres actiót folyvást szájukban hordó szélsőségi politikai sophistáink, őszhajaik koráig,

függetlenségét és területi épségét tisztelni, együttesen biztosítják e kötelezettség szigorú megtartását és ennek következtében minden tényt, mely alkalmas lenne, azt megsérteni, általános érdekű kérdésnek fognak tekinteni.

8. cikk. Ha a magas porta és ez egyezményt kötő hatalmak egyike vagy többje közt viszály keletkezne, mely különös viszonyaik föntartását veszélyeztethetné, ugy a magas porta és ezen hatalmak mindegyike, mielőtt a fegyveres hatalom alkalmazásához fognának, az egyezményre lépő többi hatalmakat azon állapotba helyezi, miszerint ezek közvetítő szolgálataikkal ezen végső eszköz alkalmazásának elejét vehessék.

9. cikk. Minthogy ő császári felsége a szultán, alattvalói jólétéről való fáradszón gondoskodásában, egy fermánt bocsátott ki, mely mivel azzal vallás és nemzetiségi különbség nélkül mindegyikök sorsát megjavította, megerősíti nagylelkű szándékait országának keresztény népei iránt, — és minthogy ugyanaz e tekintetben érzelmeinek újabb jelét adni szándékozik, azért elhatározta, hogy az egyezkedő hatalmakkal közli a saját souverain akaratjából kibocsátani szándékolt fermánt.

Az egyezményt megkötő hatalmak megerősítik e nyilatkozatok magas értékét. De alattomban értetik, hogy ezáltal, az említett hatalmak összegének vagy hármelyikének, nem adatik jog, Szultán ő felségének alattvalóihoz való viszonyába, vagy birodalmának belső közigazgatásába beavatkozni.

10. cikk. Az 1841. július 13-ki egyezmény, mely az ottomán birodalom régi alaptörvényét, a Boszporus és a Dardanellák tengerszorosainak bezárása tekintetében, fenntartja, közmegegyezéssel revidéáltatott.

Az e czélra és ezen elv értelmében az egyezkedő hatalmak által elfogadott okmány jelen egyezményhez kapcsolva marad és ugyanazon kötelező erővel és érvénnyel bir, mintha annak kiegészítő részét képezné.

11. cikk. A Feketetenger semlegesített; — nyitva minden nemzetiségű kereskedelmi hajók előtt, vizei és kikötői határozottan és örök időkre zárva, ugy a parti államok, mint egyéb más hatalmak hadizászlói előtt, fenntartva a jelen szerződés 14. és 19. cikkeiben tartalmazott kivételeket.

12. cikk. Minden akadályoktól menten, a Feketetenger vizeiben és kikötőiben folyó kereskedelem csak a vesztegzár, a vám- és a rendőri ellenőrzés szabályainak vettetik alá, ezek pedig a kereskedelmi forgalomnak kedvező szellemben fognak szerkesztetni.

Hogy minden nemzetek kereskedelmi és hajózási érdekei részére a

még csak annyira sem vihették, hogy a párisi szerződést megérteni tudták volna; mert így lehetetlen leendett, monarchiánk izolált beavatkozását sürgetniök s a népet is ez irányban bujtogatniok.

A párisi szerződés hetedik pontja világosan így szól:

7. cikk. Ő felsége az osztrák császár, ő felsége a francia császár, ő felsége Nagy-Britannia és Irland egyesült országok királmöje, ő felsége a porosz király, ő felsége a minden oroszok czárja és ő felsége Sardínia királya kijelentik ezennel a magas portának az európai államközösség és az európai népjog élvezetébe való befo-

kivánt biztosság nyujtassék, Oroszország és a magas porta megengedik, hogy a népjog alapszabályainak értelmében a Feketetenger partjain fekvő kikötőkben konszolok székelhessenek.

13. cikk. Minthogy a 11. cikk értelmében a Feketetenger semlegesítve van, hadi tengerészeti arsenáloknak partjain való fenntartása vagy föllállításá szükségtelen és czél nélküli. Ennek következtében ő felsége minden oroszok czárja és ő felsége a szultán kötelezik magukat, hogy az említett partokon haditengerészeti arsenálokat sem fölláttatani, sem föntartani nem fognak.

14. cikk. Minthogy ő felségeik az orosz czár és a szultán, a parti szolgálatra szükséges könnyű járműveknek rendeltetése, ereje és száma tekintetében szerződést kötöttek, ennélfogva ezen szerződés jelen egyezményhez csatolattatik, és ugyanazon erővel és érvénnyel fog birni, mintha annak kiegészítő része lenne. Azért az e jelen egyezményt aláíró hatalmak beleegyezése nélkül, meg nem szüntethető, de meg sem változtatható.

15. cikk. Mivel a hajókázás rendezésének alapszabályai azon folyókra nézve, melyek több államokat elválasztanak vagy megfutnak, a bécsi kongresszus okmányai által megállapittattak, ezért ez egyezményt kötő hatalmak megegyeznek, hogy ez alapszabályok jövőben a Dunára és annak torkolataira is azonképen fognak alkalmaztatni. Kinyilatkoztatják, hogy e határozat mostantól fogva az európai közjoghoz tartozik, és azt biztosítékuk alá helyezik.

Jövőre a Dunahajózás semmiféle megszorítás vagy adózás alá nem vehető, hacsak azokról a következő cikkekben foglalt határozatok említést nem tesznek. Azért tehát nem fog kivettetni sem vám a hajókra, a mely egyedül a folyó hajózásának tényén alapulna, sem valamely díj az árukra, melyeket a hajó szállít. Az ezen folyó által elválasztott vagy átfutott államok biztonságára szükséges rendőri és vesztegzári szabályok oly irányban fognak fogalmaztatni, hogy még inkább és lehetőleg megkönnyítessék a hajók szabad mozgása. E szabályok kivételével semmi egyéb természetű akadály nem fog a szabad hajózás elébe vettetni.

16. cikk. Azon czélból, hogy a megelőző cikk határozatai végrehajttassanak, az Ausztria, Franciaország, Nagy-Britannia, Poroszország, Oroszország és Törökország egy-egy képviselőjéből alakulandó bizottságnak meghagyatik, miszerint jelölje meg és végezze be azon munkálatokat, melyek által a Duna torkolatai Izakésától kezdve, ugy szinte a tengernek határos területei, a homokzátonyoktól és a hajózást nehezítő egyéb akadályoktól

adását. Ő felségeik kötelezik magukat, mindegyik a maga részéről, az ottomán birodalom függetlenségét és területi épségét tisztelni, együttesen biztosítják e kötelezettség szigoru megtartását és ennek következtében minden ténnyt, mely alkalmas lenne, azt megsérteni, általános érdekű kérdésnek fognak tekinteni.

Azt hiszem, eléggé megfoghatólag mondatik itt, hogy: *a garantírozó hatalmak minden ténnyt, mely alkalmas a szerződésben kifejtett kölcsönös kötelezettséget megsérteni, általános érdekű s így együttesen elintézhető kérdésnek fognak tekinteni.*

megszabadíthatóknak, hogy a folyam és a tengernek említett részei a hajózásra nézve lehető legjobb állapotba hozassanak.

E munkálatok, ugyszinte azon intézkedések költségeinek fedezésére, melyeknek ezelja a Duna torkolataiban a hajózást biztosítani és megkönnyíteni, a bizottság szótöbbsége által meghatározott, állandó és méltányos díjak szedhetők, de azon világos kikötéssel, hogy valamint ebben, ugy más tekintetben is, minden nemzet lobogói tökéletesen egyenlő bánásmódban részesüljenek.

17. cikk. Ausztria, Bajorország, a magas porta és Württemberg kiküldötteivel (egy-egy kiküldött mindegyik állam részéről) bizottság fog alakíttatni, ezekhez hozzájárulnak a három Duna-fejedelemség biztosai, akiknek kinevezését a porta fogja megőszíteni. — E bizottságnak, — mely állandó lesz —

1. ki kell dolgoznia a hajózás és a folyami rendőrség szabályzatait; 2. elhárítani az akadályokat, bármily természetűek legyenek is, melyek a bécsi szerződés határozatainak a Dunára való alkalmazását gátolják;

3. elrendelni és teljesíttetni a Duna egész folyásának menetében szükséges munkálatokat, és

4. az európai bizottság feloszlátása után felügyelni a Duna torkolatainak és a tenger határos részeinek hajózhatóságára.

18. cikk. Magától értetik, hogy két év lefolyása alatt az európai bizottság föladatát betöltheti és a parti államok bizottsága, az előzetes cikk 1. és 2. pontjában megjelölt munkálatokat végezheti. Mihelyt e tény az egyezményt aláíró hatalmak tudomására jut, azt jegyzőkönyvbe vévén az európai bizottság föloszlátását fogják kimondani, és ettől fogva a parti államok állandó bizottsága ugyanazon jogokkal ruháztatik föl, mint melyekkel eddig az európai bizottság dicsekedett.

19. cikk. Hogy biztosíttassék azon rendszabályok végrehajtása, melyek a fent kimondott elvek alapján, közös egyetértéssel fognak hozatni, az egyezményt kötő hatalmak mindegyikének jogában állandó a Duna torkolatainál minden időben két könnyű hajót tartani.

20. cikk. Azon városok, kikötők és területek kicserdlése fejében, melyek jelen egyezmény 4. cikkében felsoroltnak, továbbá a Duna-hajózásának nagyobb biztosítása érdekében, ő felsége minden oroszok czárja beleegyezik határainak Beszarábiában való helyreigazításába.

Az új határ a Fekete-tengernél a Burnatótól egy kilometyrire

A kilenczedik pont második bekezdésében ez áll:

Az egyezményt megkötő hatalmak megerősítik e nyilatkozatok magas értékét. De alattomban értetik, hogy ezáltal, az említett hatalmak összegének vagy bármelyikének, nem adatik jog, Szultán ö felségének alattvalóihoz való viszonyába, vagy birodalmának belső közigazgatásába beavatkozni.

Csupán e két idézetből megértheti a legelfogultabb butaság is, mikép bármily kísérlet Törökország ellen, vagy beavatkozni a szultáni alattvalók ügyébe az európai nagyhatalmak jogkörét együttesen, egyetemlegesen sérti.

keletnek kezdődve, az akarmani utat függőlegesen érinti, ez utat egész Traján sánczáig követi, Belgrádtól délre húzódik, a Jalpuk folyó mentében a Szaracsika magaslatára emelkedik a Katamorinál a Pruthhoz ér. E ponttól kezdve a vízfolyás ellenében a két birodalom közötti határ nem fog változást szenvedni.

Az egyezményre lépő hatalmak követői az új határ menetét közelebbről fogják meghatározni.

21. cikk. Az Oroszország által átengedett terület a magas porta souverainitása alatt a moldvai fejedelemséggel fog egyesítettetni.

E terület lakói a fejedelemségeknek biztosított jogok és kiváltságokban részcsttetni fognak, és meg lesz engedve nekik három év tartama alatt lakhelyüket máshová tenni át, vagyonuk feletti szabad rendelkezés mellett.

22. cikk. Oláhország és Moldva fejedelemségek a porta suzerainitása alatt és az egyezményt kötő felek garantiája alatt is továbbra élvezni fogják azon privilegiumokat és előjogokat, melyekkel most bírnak. Az egyezményt kötő felek egyike sem fog kizárólagos védelmi jogot gyakorolni felettük.

23. cikk. A magas porta kötelezi magát, az említett fejedelemségeknek önálló és nemzeti kormányzását, ugyszinte teljes vallási, törvényhozási, kereskedelmi és hajózási szabadságát meghagyni.

Azon törvények és rendeletek, melyek most érvényben vannak, felülvizsgálat alá vétetnek. — Hogy e tekintetben tökéletes egyetértés éressék el, egy külön bizottság, melynek szervezetére nézve a magas szerződő hatalmak egymás közt fognak megegyezni, időhalasztás nélkül a magas portának egy bizottságával érintkezésbe teszi magát. E bizottság főadata lesz, a fejedelemségek mostani állapotáról tudomást szerezni, és jövőendő szervezeteinek alapján indítványokat tenni.

24. cikk. Ö felsége a szultán megígéri, hogy a két tartomány mind-egyikében egy ad hoc divánt fog egybehívni, mely oly módon fog alakulni, mikép a társadalom minden osztályának érdekeit pontosan képviselje. E divánok lesznek hivatva a fejedelemség végleges szervezésére vonatkozólag kifejezni a lakosság kívánatait.

A kongresszus egy utasítással szabályozni fogja a bizottságnak a divánokhoz való viszonyát.

25. cikk. A bizottság, miután a két diván által kifejtett nézeteket megfontolásra vette, saját munkájának eredményét idővesztoseg nélkül a konferenciák jelen székhelyére beszolgáltatja.

S ha mégis — a kilesett európai zavarokban halálszándó — szabadságot vett magának az antik Muszkaország, Európát kihívni, nem volt szabad a modern Ausztria-Magyarországnak hasonló sikamlós térre lépni, akár ellene, akár mellette, még akkor sem: midőn a Duna elzárásával egyenesen specíficus osztrák-magyar érdekek sértettek meg: mert ugyancsak a párisi szerződés, a Dunára vonatkozó határozatokat is európai közjoghoz tartozóknak jelenti ki, a 15. cikkben ezek mondatván:

15. cikk. Mivel a hajókázás rendezésének alapszabályai azon folyókra nézve, melyek több államokat el-

A szuzerain hatalommal való végleges egyezség, a szerződésre lépő felek közt Párisban kötött konvenczió által fog megerősítettetni, és egy a konvenczió határozataival összhangzásban álló hatti-serif fogja végleg megállapítani e tartományok szervezetét, melyek jövőre a szerződést kötő valamennyi hatalom garanciája alá helyeztetnek.

26. cikk. Egyezség köttetett, hogy a fejedelemségben nemzeti fegyveres erő fog fenállani azon czélből, hogy belül a biztonságot fentartsa és a határokat védje. A rendkívüli intézkedések elébe, melyeket azok a portával egyetértésben, valamely idegen megtámadás visszautasítására létesíteni jónak látnak, semminemü akadály nem gördithető.

27. cikk. Ha a fejedelemség belső békéje fenyegetve vagy veszélyeztetve lenne, a magas porta az egyezményt kötő többi hatalommal egyezkedni fog az alkalmas rendszabályok iránt, a törvényes rend föntartására vagy helyreállítására. Fegyveres beavatkozás nem történhetik a hatalmak közt létrehozott előleges megállapodás nélkül.

28. cikk. A szerb fejedelemség megmarad a portához való függő viszonyában, a császári hatt értelmében, mely mostantól kezdve az egyezményt kötő hatalmak közös garantiája alá helyezett jogait és szabadságait megállapítja és meghatározza.

Az említett fejedelemség tehát meg fogja tartani független és nemzeti közigazgatását, ugyszinte teljes vallási, törvényhozási, kereskedelmi és hajózási szabadságát.

29. cikk. A magas portának helyőrségi joga, azon módon, mint ez az előbbi határozatok által megállapítva van, épségben marad. Szerbiában nem történhetik fegyveres beavatkozás az egységre lépő hatalmak előleges értesítése nélkül.

30. cikk. Ő felsége az orosz czár és ő felsége a szultán épségben megtartják területeiket Ázsiában ugy, mint azokat az elleuségeskedések kitorése előtt törvényesen birták.

Mindazáltal, hogy a helyi viszályoknak eleje vétessék, a határvonal meg fog vizsgálatni, és szüktség esetében kiigazittatni, de ugy, hogy ezáltal se az egyik, se a másik fél területnagyság tekintetében hátrányt ne szenvedjen.

E végből két orosz, két török, egy franczia és egy angol biztosból álló vegyes kiküldöttség, közvetlenül a császári orosz udvar és a porta közti diplomatiiai viszony helyreállítása után, a helyszínére fog kiküldetni. Mun-

választanak vagy megfutnak, a bécsi kongressus okmányai által megállapítottak, ezért az egyezményt kötő hatalmak megegyeznek, hogy ez alapszabályok jövőben a Dunára és annak torkolataira is azonképen fognak alkalmaztatni. Kinyilatkoztatják, hogy e határozat mostantól fogva az európai közjoghoz tartozik, és azt biztosítékuk alá helyezik.

Jövőre a Duna hajózása semmiféle megszorítás vagy adózás alá nem vehető, hacsak azokról a következő czikkeken foglalt határozatok említést nem tesznek. Azért tehát nem fog kivettetni sem vám a hajókra, a mely egyedül a folyó hajózásának tényén alapulna, sem vala-

káját a jelen szerződés ratifikációjának kiváltásától számítva, hat hónap lefolyása alatt be kell végeznie.

31. czikk. Ő felségeik az osztrák császárnak, a francia császárnak, Nagybritannia és Irland egyesült királyságok királynőjének, és Sardinia királyának csapatai, a Franciaország, Nagybritannia és a magas porta között 1854. márcz. 12-dikén kötött, ugyanezen év jun. 14-én Ausztria és a magas porta között, továbbá Sardinia és a magas porta között 1855. márcz. 15-én kötött szerződések értelmében, az elfoglalt területeket, jelen szerződés ratifikációjának kicserélése után, azonnal, amint lehetséges, el fogják hagyni. A végrehajtásnak időtartartama és eszközei megegyezésnek tárgyát fogják képezni, a magas porta és azon hatalmak között, melyeknek csapatai megszállva tartották területét.

32. czikk. Míg a háborut viselő hatalmak közt a háboru előtt fennállott szerződések és konvencziók meg nem újítottak, vagy erre vonatkozó megállapodásokkal nem pótoltnak, a beviteli és kiviteli kereskedelem kölcsönösen a háboru előtt érvényben volt határozatokhoz fog alkalmazkodni, alattvalóik pedig minden más tekintetben különösen a legtöbb kedvezményben részesülő nemzetekkel hasonló bánásmódban részesülnek.

33. czikk. Az e napon ő felségeik Franciaország császára és Nagybritannia egyesült királyság és Irland királmője közt egyrészről és másrészről a minden oroszok czárja közt az Aland-szigeteket illetőleg kötött konvenczio a jelen szerződéshez van és marad csatolva, és ugyanoly ereje és érvényessége lesz, mintha annak részét képeznék.

34. czikk. A jelen szerződés ratifikáltatik, és a ratifikációk négy hét alatt — vagy ha lehetséges hamarább — Párisban cseréltetnek ki.

A szerződést az illető meghatalmazottak aláírták és pecsétjükkel megerősítették.

Kelt Párisban, ezernyolczszázötvenhatodik esztendő, márczius hónapjának harminczadikán.

Boul Schauenstein	(P. H.) Hatzfeld	(P. H.)
Hübner	(P. H.) Orloff	(P. H.)
A. Walewski	(P. H.) Brunoff	(P. H.)
Bourquency	(P. H.) C. Cavour	(P. H.)
Clarendon	(P. H.) De Vilamarina	(P. H.)
Cowley	(P. H.) Aali	(P. H.)
Manteuffel	(P. H.) Mehemed Djemil	(P. H.)

mely díj az árukra, melyeket a hajó szállít. Az ezen folyó által elválasztott vagy átfutott államok biztonságára szükséges rendőri és vesztegzári szabályok oly irányban fognak fogalmaztatni, hogy még inkább és lehetőleg megkönnyíttessék a hajók szabad mozgása. E szabályok kivételével semmi egyéb természetü akadály nem fog a szabad hajózás elébe vettetni.

A párizsi szerződésből deríthető ki az is, mily rettenetes politikai tudatlanságban szenvedhettek, s mily óriás hibát követtek el az apró hatalmak, Oláh- és Rácország kormányai akkor, a midőn a moszkov vakmerőség — jobban mondva — merő vakság által engedték magukat szintugy európai érdekek, az európai közjog lábbal tiporására lovaltatni.

Ugyancsak a párizsi szerződés pontjai a 26—29-ig ezeket tartalmazzák :

26. cikk. *Egyezség köttetett, hogy a fejedelemségekben nemzeti fegyveres erő fog fennállani azon célból, hogy belől a biztonságot fenntartsa és a határokat védje. A rendkívüli intézkedések elébe, melyeket azok, a portával egyetértésben, valamely idegen megtámadás visszautasítására létesíteni jónak látnak, semminemű akadály nem gördíthető.*

27. cikk. *Ha a fejedelemség belső békéje fenyegetve vagy veszélyeztetve lenne, a magas porta az egyezményt kötő többi hatalommal egyezkedni fog az alkalmas rendszabályok iránt, a törvényes rend fenntartására vagy helyreállítására. Fegyveres beavatkozás nem történhetik a hatalmak közt létrehozott előleges megállapodás nélkül.*

28. cikk. *A szerb fejedelemség megmarad a portához való függő viszonyában, a császári hatt értelmében, mely mostantól kezdve az egyezményt kötő hatalmak közös garantiája alá helyezett jogait és szabadságait megállapítja és meghatározza.*

Az említett fejedelemség tehát meg fogja tartani független és nemzeti közigazgatását, ugyszinte teljes vállalási, törvényhozási, kereskedelmi és hajózási szabadságát.

29. cikk. *A magas portának helyőrségi joga, azon módon, mint ez az előbbi határozatok által megállapítva van, épségben marad. Szerbiában nem történhetik fegyveres beavatkozás az egységre lépő hatalmak előleges értesítése nélkül.*

Ezeknél fogva az aprólékos hatalmaknak kötelemök az lett volna, hogy a portával egyetértőleg, összeműködve vessék vissza a muszka inváziót, vagy legalább a garancia hatalmakat kérdezzék meg, mi leendett a tuleróvel szemben teendőjük. Mit tettek azonban ők, köztudomásu.

Az idézettek után kézzelfogható tehát, hogy a mint Muszkaország és szövetségesei, keleti merényletükkel a párisi szerződést semmitvén meg, Európa összes hatalmai, európai közjog ellen szálltak sikra: ép ily bűnös merényletnek lett volna részese egy másik, bármelyik hatalom is, mely Európa megkérdezése nélkül szállandott a keleten, bármely irányu actióra is; és kétséget nem szenved, hogy annak küldöttsége is ott ülne ma Európa ítélőszéke előtt, ott a Goresakoffok, Riszticsek, Bratianuk, Petrovicsok bünpadján, ezen elhírhedt sok szelű, de kevés belü diplomatakkal egy tisztességes sorban.

Kérdezzük meg most komolyan magunktól, jobb politika lett volna-e külügyérünktől az, ha beavatkozva s pedig Európától izoláltan — a kelet ügyébe; Európával teszi magát ellentétbe, bellázangást s esetleg külinvasiót hoz a nemzetre s ránk bőszi az apró bűnös hatalmakat is, kik beavatkozásunkat a panszlavizmus elleni küzdelemnek veendették; vagy jobban tett külügyérünk úgy, a mint tett, — de a mint a szélsők nem tettek volna — hogy t. i. egy európai diplomata magas tapintatosságával respectálta Európa közjogát, Congressust hozott javaslatba, hogy összeülvén az érdekllett hatalmak küldöttei, közösen döntsék el, mi legyen teendő úgy a merénylőkkel, mint a jog és igazság ellenére megtamadott s meghurczolt török nemzet érdekében is.

Én azt hiszem, hogy ma már, még a legszélsőbbek is belátják s magok közt bevallják is, miszerint: *egyedül*

az *Andrássy politikája volt helyes, idő-, törvényszerű ; ellenben az övék ép oly badar és kárhozatos leendett, a hazát és népet tönkre tevő: mint akár egy apró Risztics-, Miletics-, Karolu-féle eszelősség, mely Rác és Oláhországot sok időre teljes tönkhöz juttatta.*

A mi magát a Congressust illeti: kétségtelen, hogy ennek létre hívásában az oroszánrész külügyérünket illeti meg. Ide mutat a congressusi meghívó szelleme is, mely meghívó teljes szövegében imez.

Stolberg gróf német nagykövet jegyzéke Andrássy Gyula gróf ő exciájához.

Bécs, jun. 3. 1878.

Alulirotnak van szerencséje ő exciájának a következő közlést tenni:

Csatlakozva az osztrák-magyar kabinet által megragadott kezdeményezéshez, a császári német kormánynak van szerencséje az 1856. és 1871-ki szerződéseket aláírt hatalmaknak azt az indítványt tenni, hogy Berlinbe egy congressusra összeülni méltóztassanak, hogy itt tárgyalás alá vegyék azon praeliminárek határozatait, melyek San-Stepanóban Orosz- és Törökország által megkötöttek.

Midőn ő Felsége kormánya ezen meghívást intézi a cs. és kir. magyar-osztrák kormányhoz, azon föltevésből indul ki, hogy az utóbbi, midőn a meghívást elfogadja, egyetért abban, miszerint megengedje a san-stefanói béke egész tartalmának szabad megvitatását, s hogy kész ebben résztvenni.

Azon esetben, ha a meghívott hatalmak valamennyien elfogadnák a meghívást, ő Felsége kormánya indítványozza, hogy a congressus összeülése jun. 13-ikára állapittassék meg.

Alólírott ő excellentiája tudomására hozza a fennebieket s van szerencséje arra kérni őt, hogy ő császári és apostoli királyi Felsége kormányának válaszát mielőbb közölni méltóztassék.

A mint igaz az, hogy Muszkaország keleti merénylete alkalmából — felhasználva Európa bonyolult viszo-

nyait — lábai alól minden közjogi alapot kirugott, s egy Európa elleni eddig hallatlan szédelgő kísérletet is egyuttal elkövetve, kezdett irtó háborut egy derék nemzet ellen: ép oly igaz az is, hogy külügyérünk politikája mindvégig a közjogi alapokban lelte gyökerét, s műve, a congresszus is ily alapokon jött össze és tartja nagy horderejű tárgyalásait. S én rendületlenül hiszem, hogy egy ily ünnepestélyes gyülekezet, melynek feladata egy konok nagy, és elszédített több apró bűnöst, az elkövetett merénylet nagyságához képest sujtani; melynek feladata Európa alkotmányos, békés fejlődését s érdekeit, ismétlődhető hasonszerű őrvtámadások ellen pánczélozni: nem fog magához, megsértett méltóságához következetlen lenni. *Hiszem, hogy nem fogja a békét — mint hazánk nagy fia, Kossuth mondá „összecsirizelni“, hanem oly gyökeres orvoslását a bajoknak eszközlendi, akár békés, akár ha kell fegyveres szerekkel, mely a merénylőket egyszer mindenkorra győzze meg, miszerint: van még is valami Európában, a mit mindenkinek — még a muszka atyuskának s nagyzó fiacskáinak is — tiszteletben tartaniok kell; s ez a jog, a népjog, a közjog, az igazság.*

A congresszusnak, kivált a mai vulkánszerű társadalmi forrongás közepett, tisztában kell lenni azzal: miszerint egyoldalú intézkedés és szigorú meg nem fenytése a közjog elleni legnagyobb, világmerényletnek, a társadalmat még jobban elmérgesitené, mint az a mai császár vadász napokban is észleltetik. — *Ha a congresszus szentesitené, vagy elnézné ma a jogtiporást, oly dogmát állítana fel ezzel, mely rövid időn rettenetesen, nem szedné, de a halál kaszájával aratná keserű gyümölcszeit; mert ha megengedtetnék, vagy helyeseltetnék összetiporattása a jognak, igaznak, szentnek keleten, mily észjárással várhatnánk ennél mást nyugaton; felülről lefelé avagy megfordítva alólról felfelé.*

A mai congressus, tekintve az időt s társadalmi viszonyokat, minden eddigi hasonló diplomatiái gyülekezetek feletti fontossággal bír; s épen az imént mondot-

taknál fogva kell, hogy gyökeresen orvosolja a bajokat, kell, hogy elégtételt adjon a megsértett igazság lelkének. Ez elégtétel pedig más nem lehet, mint Muszkaországnak és elszédített bérenczeinek teljes megaláztatása békés uton, ha a muszka konokság az igazság lelke előtt meghajolni kész, mely esetben a kongresszus huzamosan fog tartani; vagy európai fegyveres coalitio által: ha a vakmerő makacsság nem hajlik, mely esetben a kongresszusnak hosszú szereplést nem jósolhatni.

Minden jel odamutat, hogy a mint egyedül illetékes forum a Kelet rendezésére a kongressus, ép oly következetes is eljárásában. Ugy látszik, hogy e diplomatiái magas testület a kor, a viszonyok által kimutatott feladatának tiszta tudatával bír s a Balkán-félsziget oly berendezését tartja elődázhatlan feladatának, mely által ugy az ottoman hatalom a folytonos moszkov zaklattatás elől biztosítva, az apró népek a bujtogatások elől elzárva legyenek: valamint Európa békéje a keleti kérdés czimén ismét és ismét felmerülhető moszkovitistikus szédelgésektől mentesíttessék. S midőn Ausztria-Magyarországot, mint szomszédot s közvetlen érdekelt hatalmat küldi ki arra, hogy a feltolakodott moszkov befolyást megsemmisítve, ez parancsoljon rendet a Balkánok háborgó elemei közt: a kongressus maga ad külügyi politikánknak oly fényes elégtételt, a mit mi magyarok szűk látkörünkben attól konokul megtagadunk.

Andrássy, a mint tudva van, gátot tudott vetni, ugy russofilok aktiójának, mi Hercegovina és Bosznia megszállását czélozta, mint a magyarok turkofil bizonyára elsietve leendett áramlatának.

Az ő politikájának bázisa a párisi szerződés volt, és sem a muszka ellen nem kívánt tenni, sem annak intésére, az alamizsnakép felajánlott Hercegovinát és Boszniát megszállatni nem engedte; jól tudván azt, hogy a Keleten minden darab föld európai kérdést képvisel s abból sem foglalni, sem ajándékozni egy hatalomnak sincs jogában. S ha ma a kongressus bizza meg Andrássyt

azzal, hogy az Európának szükséges, hatalmas bár, de szemben kevés török elemeket regenerálja, a Balkánon tán szükség esetén Bosznia és Herzegovina megszállásával is oly rendet parancsoljon létre, mi által az Ottomán hatalom, monarchiánk s Európa érdekei kielégíttessenek: úgy hiszem, ebben kell felismernünk külügyérünk ama nagyjelentésű európai missióját, melyet sem a russo-, sem a turkofilok rövidlátó politikájának kedvéért szem elől nem tévesztett, s mely európai nagyszabású diplomatiái képességének megadja az elismerés babérját. *)

Kétségtelen ma már, hogy Muszkaország a keleti kérdést kizárólag pánszláv kérdésnek tekintette s a Balkánokról a szivós törökfajt leszorítani czélozván, ott egy

*) Bővebb tájékozásul Bosznia és Herzegovinai politikánkra nézve álljon itt a jól értesült „Ellenőr“ következő cikke:

„Bosznia és Herzegovina kérdése foglalkoztatja legközelebb a kongresszust. Bulgária kérdése meg van oldva. Nem oly kielégítőleg Törökországra nézve, mint várni lehetett volna, s mint óhajtottuk az ottomán birodalom biztonságának érdekében; de a megoldás kétség-kivül felforgatta a muszka terveket s megsemmisítette a san-stefanói szerződést. Legkétségtelenebb pedig az, hogy a bolgár-kérdés megoldása — bár közös európai érdek fűződött hozzá — monarchiánk érdekeinek megfelel, s külügyi politikánk programjának szellemében történt.“

„A bolgár-kérdés megoldása után azonban a kongresszus kilép az európai közös érdekek köréből, s oly érdek spherát fog érinteni a Balkán-félsziget észak-nyugati és nyugati területén, hol az európai közös ügy csaknem teljesen megszűnik, s monarchiánk speczialis érdekeinek birodalma kezdődik. Kis-Ázsiában az angol van otthon, a Balkán-félsziget nyugatán Ausztria-Magyarország. Az a roppant nagy főkör, mely Bulgáriától Bosznián, Herzegovinán, Szerbián, Montenegrón és Albánia északkeleti részén át egészen a kékelő Adriáig terjed, a mi érdekeink vonala, hol csak annyiban tűrhetjük az európai beavatkozást, amennyiben az nincs ellentétben monarchiánk politikájának uralkodó szempontjaival.“

„Mídon tehát a kongresszus e vonalon át érdekeink körébe teszi lábát, e határon Austria-Magyarország fogadja. Fogadja illő diszszel és tisztelettel, de azon szilárd elhatározással, hogy bármily szándokai legyenek a kongresszusnak a Balkán-félsziget e részével, a mi követeléseinknek okvetlenül érvényesülniök kell.“

„Amint azonban a kongresszus előzetes hangulatából látható, a roppant bonyolult s nehéz kérdések, melyek a bosnyák, szerb, montenegrói, stb. határon várnak megoldásra, nem fognak konfliktusra okot szolgáltatni. Legalább Európa akarata és monarchiánk politikája közt nem. Több oldalról érkező hírek szerint ugyanis a kongresszus a Bulgáriától és Ruméliától az Adriáig terjedő föld berendezésének ügyét teljesen monarchiánkra bizza. Monarchiánk fórumához utalja Szerbia és Montenegró alázatos folyamodványát a területnagyság ügyében. Monarchiánk szolgálat igazságot a bosnyákok és hercegovinaiak peres ügyeiben.“

Délszláviát alakíthatni vélte lehetségesnek, Európa ma — még Tottleben ur kardcsörtetései ellenére is — e magas terveket összetöri s a számban fogyatkozott, de az európai missióra szükségesnek felismert török nemzet újjalakítására Ausztria-Magyarországot küldi ki, hogy ez együttesen a török nemzettel állítsa vissza a belnyugalmat, biztosítsa Európa békés fejlődését a különben ismét és ismét felmerülhető vandalisticus pánszláv nép-vándorlás áramlata ellen.

Igy ítélvén meg a congressus működését s a missiót, melyet ez Ausztria-Magyarországra ruház, bár egyelőre nem is látszik népszerűnek Bosznia és Hercegovina megszállása; de az szükségesnek fog ítélteni maga a

„A kongresszus egyszersmind diskreczionális hatalommal szándékozik felruházni Ausztria-Magyarországot. Ez a hatalom monarchiánkat méltán megilleti. A neki szánt szerepet monarchiánk joggal megkövetelheti. S midőn a kongresszus megbízó-levelet ad monarchiánknak az említett kérdések megoldására, egyrészt diadalra segíti monarchiánk álláspontját, másrészt a legkomplikáltabbakká és veszedelmesekké válható bonyodalmak elől tér ki.“

„De viszont monarchiánk, ha az európai mandátumot megkapja, súlyos terhet s nagy kötelezettséget vállal magára. Magára vállalja, hogy rendes és állandó viszonyokat terem a zavargások és nyugtalanságok fészkeiben. Hogy megfékezi a nagyzás hóbortjában szenvedő Szerbiát és Montenegrót. Hogy Hercegovinában és Boszniában visszaállítja a porta tekintélyét. Hogy rendet és békét terem Bulgáriától az Adriáig terjedő nagy földrészen.“

„Ez a feladat valóban diskreczionális hatalmat tételez fel. E hatalomra szüksége van monarchiánknak. S a kongresszus megadja ezt a hatalmat.“

„Vivmány ez? Igen. Nagyobb vivmány, mint mennyit bármelyik nagyhatalom — Angliát sem véve ki — szerzett. Mit jelent ez a vivmány? Hogy a Balkán-félsziget nagy területeit magunk, tehát okvetlenül érdekeinknek megfelelőleg rendezzük be. Ezt jelenti szerintünk és a józan fel fogás szerint.“

„Mit jelent az ellenzéknek? Bosznia és Hercegovina okkupációját. A „Pesti Napló“ legalább, ki ez idő szerint kortes-czikkekben dolgozik, okkupációt lát, vagy akar láttatni a kongresszus mandátumában, s már előre megmondja, hogy a kongresszus csak a magyar országgyűlés szétoszlására vár, s aztán beküldi Ausztria-Magyarországot Boszniába.“

„Nem foglalkozunk sem jövedölgetésekkel, sem a „P. N.“ korteskedési játékaival nem zavarjuk. A helyzetet úgy fogjuk fel, mint az valóban van. A kongresszus nem akar belenyulni érdekeink sphaerájába. Azt mondja: intézzük el a magunk dolgát magunk. Ehhez diskreczionális hatalom szükséges. Megkapjuk. Mert különben kínálás nélkül is ítélnék vele. Hogy aztán miként használjuk e hatalmunkat, ezt az események határozzák meg, de hogy mire, ezt tudjuk már most is: érdekeink biztosítására.“

kongresszus által egyrészt a meggyengült török elemek tömörülhetése, újjászervezkedhetése szempontjából, másrészt a sikeres, a biztos hadioperációkra nézve.

Azt itt bizonyítgatni felesleges, hogy monarchiánknak épen ezen európai missiója lesz a muszka világ legnagyobb megaláztatása, keleti fellegvárainak halomradontése. Készen kell hogy legyünk arra is, hogy a konok Moszkovia Ausztria-Magyarországot keleti missiójában zavarni, meggyengíteni akarni nem fog késni; ámde én hiszem, hogy lesz hatalmunk ármányait összetörhetni talán saját erőnkkel is s esetleg ha kell, a kiküldő hatalmasságok támogatásával. Így fogván fel tehát a Bosznia és Herczegovinai kérdéseket ma már, és nem úgy, mint

„Melyek érdekeink? Hogy határainkon a rend és nyugalom helyre-álljon. Hogy Szerbia és Montenegro nyakunkra ne növekedjék s határait oly irányban ki ne terjeszsze, hol érdekeinkbe ütközhetnek. Hogy Bosznia és Herczegovina ne csak megszűnjék az állandó nyugtalanság és bizonytalanság színhelye lenni, hanem egyszersmind megszűnjék Szerbia és Montenegro hódító vágyainak tárgyát képezni.“

„Ha e céljainkat elérjük békés uton, egy diskreczionális hatalmunk semmi katonai rendszabályt sem fog maga után vonni. Ha pedig Szerbiát és Montenegrót fegyveres erővel kell megfékeznünk, hát akkor nyulunk a fegyverhez. De ez esetben sem lesz célunk Bosznia és Herczegovina, hanem megtörjük Szerbiát Belgrádban, Montenegrót Cetinyében, vagy ott, ahol kibúvik hegyei közül. Hogy azután egy ily operáció Boszniát és Herczegovinát is érintheti, ez csak természetes, mert a strategia logikája követelné. Valamint be kellene mennünk Boszniába és Herczegovinába azon esetre is, ha ott nyugtalanságok történnek ki akár szerb és montenegrinus bujtogatás folytán. De mindez nem lenne okkupáció, nem legalább azon értelemben, melyet e szónak adnak az ottmaradási szándék megjelölésére.“

„Mi nem hódítunk sem Boszniában, sem másutt. Csak érdekeinket biztosítjuk mindenütt. Biztosítjuk minden gyanusítás, minden kortesfogás és minden mesterkedés daczára. S midőn érdekeink biztosításáról van szó, nem hökkenhetünk meg egy üres szó előtt, melyet a gyanusítás minden léptenyomon arczunkba vág. Utunk ki van jelölve. Ezen az uton előre megyünk. Nem tarthat vissza beunünket a rágalom semmiféle sara. Beletiprunk. Ha nem vesszük kezünkbe mi a nyugati Balkán rendezését, majd kezébe veszi a muszka. Ez azután olyan aknákat és déli határaink szomszédságában, melyek innét túl nem a török ellen, hanem ellenünkben fognak felbobbani.“

„Ezt akadályozzuk, meg a kongresszus által szentesítendő diskreczionális hatalmunkkal. Megakadályozzuk, ha lehet, békés uton, ha nem lehet fegyveres kényszerítéssel. De egyetlen osztrák-magyar szurony sem fog emelkedni a török állam integritása ellen oly szándékkal, hogy a mindenoldaltól fosztogatottat még saját javunkra is megraboljuk Ellenben — ha szükséges lesz — igen is fog emelkedni oly célból, hogy déli határaink táján helyre-állítsuk a rendet, s biztosítsuk érdekeinket.“

azt annak idején a Russoflok felfogták volt, világos, hogy megszállása, ha szükséges lesz, európai szükségességet fog képezni és sem az Ottomán hatalomra, sem monarchiánkra nézve káros visszahatással lehetni nem fog. Káros csakis akkor leendett, ha a kegyelmes muszka czár kezeiből fogadtuk volna el mint részt a feldarabolt Török-államból, de nem akkor, ha Erópa kezéből vesszük s nem mint a feldarabolt testnek részét, hanem mint alapot a megrendült török államélet megszilárdítására, mire mint szomszédos állam egyenesen hivatva is vagyunk.

„Tengerre magyar!“ harsogá Kossuth.

„Keletre magyar!“ ez, ugylátszik, Európa mai békegeniusának intő szózata.

E körülmény, hogy t. i. mint barátok lépünk török területre, indokolja azt is, a mit sajnós a tapintatlan lapok annyi gyanusítással vettek — hogy t. i. csupa magyar ezredek mozgósítottak.

A magyar a pánszlávizmusnak mint eszmének nem ellensége, de nem barátja mint olyan földrajzi lehetetlenségnek s oly vandál népáramlásnak, mely egész élő s a pánszlávizmusnál fejlettebb nemzeteket törekszik céljaiért eltiporni; nem barátja mint akár egy lengyel vagy török a moskovitizmusnak, mely ily kárhuzatos eszme árán ront meg népeket, birodalmakat s veszélyezteti magát az európai békét. A magyar kar van tehát hivatva ily ujkori tatárjárásnak gátot szabni, s a magyar ezredek alkalmazása is csak a kormány tapintatossága mellett bizonyít.

S most már azt hiszem, pártszinezet nélkül befogja látni nemzetünk, hogy mégis csak nagyobb politikus az az Andrássy, a kit ma Európa legnagyobb államférfiai támogatnak s tisztelnek tapintatosságaért, mint a minők azok a rettenetesen hadonázó balszelk, s a herosztratusi halhatatlanság dic-őségét, a ministerefnöki kapustól négykrajczárosok és tojások árán megvásárolni buzgólkodott koryfeusaik.

Hasonlólag balfelfogásokkal voltak és vannak telve ma is a szélsők és habarékok, s hasonló balfelfogást terjesztenek a hiszékeny közönség soraiban, bizományosaik s lapjaik által a Tisza-féle kiegyezést illetőleg is.

Kívül esik jelen munkám keretén, annak érdemleges vitatásába elegendni, valjon nyertünk-e vagy veszítettünk egészbenvéve a kiegyezés által. E tárgy a parlamentben amugy is kimerítőleg megvitatván, láttuk: mily fényesen, a valódi adatok mily hatalmas bombáival szerelték le a kiegyezés nagymesterei úgy az apró balszéli vezérek által ellene felállított: mint szinte a Lónyay-Somssich-féle ante diluvialis jellegű ütegeket.

Mondom, e tárggyal tüzetesen foglalkozni, nem lehet művem feladata. Annuit azonban jó közönségünknek figyelmeztetésül itt megjegyezni kívánok, miszerint igen jól tennők, ha megtanulnók már valahára a dolgokat önállólag is, elfogulatlanul és nem a részrehajló pártoskodás csalók szemüvegén szemlélni. *A párttöredékek, kiválsólag az olyanok, melyeknek egyéb programjuk sincs, mint „kormányt buktatni“ s épen akkor, midőn a hazának egy erős kormányra legnagyobb szüksége van, — igen természetesen, mindent saját szemüvegükön néznek s kívánnak mások által is tekintetni; s nem tudja az avatatlan közönség, miszerint e szemüveg oly bűvészigleg összeszerkesztett, hogy míg a kormány és pártja által kivivott jóból az elefántot is balhává törpíti: addig a netáni roszból a mikroszkopikus elemeket is hegyekké varázsolja.*

Ez a szélsők kárhuzatos taktikájuk minden téren, mindenben.

Jól tesszük tehát, ha a kiegyezést illetőleg is megballgatjuk a részrehajlatlanság, sőt az idegenek szavait is.

Márkus István parlamenti előadó cseppet sem hizelgett a kiegyezésnek, előadta a tényeket, úgy, a mint vannak, s épen azért ez az igaz és nem a bűvészek ferdítéseik.

Márkus többek közt ezeket mondá: „Azok, a kik megvannak győződve arról, hogy a kiegyezés egyes részének hátrányai, más részeinek előnyeiben bizonyos fokig ellensúlyozvák, hogy az egyezés meghiusulta anyagi károkon kívül veszélyes politikai bonyodalmakat hoz az országra és monarchiára, létrejötté ellenben megadja az országnak az időt és nyugalmat a hasznos gazdasági munka újra fölvételére és politikai organizációja folytatására, a kik megvannak győződve arról, hogy bárminők legyenek is a külviszonyok legközelebbi fordulatai, a monarchia azokban teljes erejét és tekintélyét, csakis az egyezés létrejötté esetén érvényesítheti: mindazok teljes készséggel fognak sulyos, de mellőzhetlen kötelességüknek eleget tenni, és fogják az ország nevében, az ország érdekében ezen szükséges áldozatot megszavazni.“

Nem fölösleges tekintetbe vennünk azokat is, miket a Lajthán-túliak tartanak a kiegyezésről; ezek nyilatkozataikból leginkább megítélhetvén, valjon a kiegyezés nekik-e, avagy nekünk kedvez inkább.

Az osztrák haladópart tagjai — e híreket hozák annak idején lapjaink, — összejövetelt tartottak a kiegyezési vita befejezése alkalmából. Ez alkalommal a párt tagjai közül többen igen ékes s egy-egy élczes szóval is megemlékeztek a kiegyezési vita folyamáról s a club jövő feladatairól. Knopp felemliti, hogy a párt programja: a „Keine Mehrbelastung“ nem érvényesülhet ugyan, de a párt megerősült. Hogy viseljük magunkat a bevégzett ténnyel szemben? *A magyarok sok tekintetben hasonlítanak farkonaiukhoz a törökökhöz, hitvallásuk tiltja nekik békét kötni a hitetlenekkel, csak fegyverszünetet köthetnek. Ujabb időben a törökök engedékenyebbek lettek, (Derűtség) mert nem bírnak előbbeni hatalmukkal. De Magyarország még hatalmas, s tehát csak fegyverszünetet kötött velünk 9 és fél évre, (Tetszés) a mi kiegyezési programunknak tehát nem szabad letűnni a napirendről. (Bravo! Bravo!) De meg kell erősödünk, hogy a küzdelmet jobban megállhassuk.*

Sturm végig menve a kiegyezési törvényeken, mind-egyikről azt igyekezett bizonyítani, hogy azok Magyarországnak kedveznek. Az egyetlen osztrák intézmény az ausztriai érték maradt, s ez tulnaggy előnyt ad Magyarországnak, a pénzügyi vámok a magyarok érdekében adóztatják meg Ausztriát, a dualisztikus bank tönkre teszi az egységes osztrák hitelügyet s örökös viszály csiráját tartalmazza, mert két lényegesen eltérő statutum szerint fog működni. A Hohenwarth-Potoczky-ministerium a kiegyezési ministerium nevet érdemli, de a parlamentarismusnak többet ártott, mint bármely más. Általános derűtség közt említé fel, hogy a minister a kávévám fölötti vitában figyelmeztette az ellenzéket, hogy ne költsék fel a népszenvedélyeket, mert ezeknek szomorú következményét láthatják a berlini merényletben.

Fux azt mondá, hogy a szenvedélyeket nem is kell fölkelteni, a kiegyezés elítéli magamagát; az elfogadása mellett fölhozott érvek szappanbuborékot képeznek, minő azon elmélet, hogy a dualismus darvini továbbfejlődést nyerend unionista értelemben. Legyen az a programmunk, hogy az összes tartományokra kiterjedő, solidarisan működő, egységesen vezetett német haladópartot képezzünk.

Igénytelen nézetem is az, miszerint ma, midőn egész Európa vulkánkép forrong; midőn hazánk, a monarchia szétvonó elemei különleges vagy épen idegen érdekekért zajló tengerként háborognak: legjobban cselekedett a két kormány, hogyha bár áldozatok árán is, a monarchia két nagy nemzete közt, a kiegyezést létrehozta. Csakis így jöhetett monarchiánk azon helyzetbe: hogy a különbonyodalokkal szemben érdekeinket megőrizhesse, befelé pedig a még mindig eszelősen nyugtalankodó elemek feletti imponálhasson.

„Lementével dicsérd a napot“, tartja a közmondás; a munka akadályaihoz képest íteld meg a kormányt, mondom én. — Az elmondottak után pedig azt hiszem, joggal ismételhetjük hazánk egyik legszebb tehetségű

fiának már egy helyt, a kiegyezésre vonatkozással érintett szavait: „*A jelen körülmények közt, többet keresztülvinni, képes én sem lettem volna.*“ Beláthatjuk, miszerint: kormányaink mindazt megtették, miket a körülményekhez képest, jogi alapokon, sőt mi több, a saját magunk által előbök gördített akadályok ellenére is megtehettek, a mit igényeinkhez képest megtenniök kellett befelé, kifelé.

És mégis mi francia véru, de korántsem francia tapintatu nemzet, külső-belső viszonyainknak semmi rosszat sem tulajdonitunk — ha rosztól lehet szó — csak a kormánynak mindent; ellenben a kormánynak semmi jót sem akarunk tulajdonítani, — ha ilyenről van szó, — hanem vesszük azt a viszonyokból önkénytelenül forrásozóznak.

Ismét kérdem, hol van itt nemzetünkben a józan önbecsülés, megbecsülése a mieinknek, hol van itt a gyakorlati összehasonlító képesség? a mik nélkül pedig okulunk, nemes öntudatosságra ébrednünk soha sem lehetend.

Avagy mi bát az a kormány, a nemzeti kormány, a melytől oly sokat, mindent kívánunk és várunk; de a melyet oly kevés elismerésben és támogatásban részesíteni akarunk? — És mi az a kormánypárt, melynek önmagunk elleni bünös badarsággal fölébe akarunk becsülni és helyezni egy — még a Mileticseket is keblében megtűrni tudó — confusioso-fusionált parlamenti cziberét?

Nem keresem, nem is találok a hibák kutforrását egyedül tengyarlóságodban, drága nemzetem. Jól tudom, hogy ezen előítéleteink, hibáink érlelésére sokféle más tényezők is befolytak, befolytak s nem egyedül öngyarlóságainkból erednek; de épen azért, mert e tényezőkre kívánok itt rámutatni, reméllem, megfogok higgadtan hallgattatni, értetni.

Hazánk legközelebbi háromszáz éves multjának természetéből folyik részben az, hogy ama főbenjáró hibáinktól, kormányaink s kormánypártjaink iránti előítéleteinktől

szabadulni nem tudunk; még akkor sem, ha meggyőződve vagyunk arról, miszerint mai, most már nemzeti és nem idegen kormányunkat, hazánk legtisztább jellemű, legjelesebb képességű fiai alkotják is. Ámde a hiba azon másik része, hogy nem akarjuk tisztázni fogalmainkat, nem akarunk tisztábajönni azzal: mely kormánnyal és kormánypárttal s mily időben jogos, ildomos magunkat meghasonlásba, sőt ellentétbe hozni, két-égen kívül magunkban rejlik.

Ezek tisztázására tehát itt egyet-mást.

Az emberi gyarlóság természetében fekszik, előítéletektől nehezen, csakis a józan felvilágosultság a megérés szakában, avagy fölényű meggyőztetés folytán menekülhetni, kivált akkor: ha ezen előítéleteket hosszú idő, tán századok hagyományai rögzék lelkébe.

Mi, magyar nemzet, multunkban óriás valánk; egeket verő bérczek királyi cserjeiként diszelegtünk a nemzeti dicsőség magas Parnassusán; sok viharokkal harczoltunk, mert hisz viharral a királyi cser küzd s nem a hajlongó pulya fűszál; sokat is szenvedtünk, hisz a szenvedés nemes keblek, nemes fajok tulajdona.

Kiválólag a Habsburg dynastia magyarfaló ministe-reinek uralmaik alatt, küzdöttünk háromszáz éven át sok, kellemetlen viharokkal. A bécsi kormányoknak három hosszú századon át mostoha gyermekei valánk, a kik mostoháiktól mindvégig csak áldozatokat, súlyos nagy áldozatokat követeltek, sőt erőszakoltak ki, ámde támogatásunkra soha semmiben sem, ellenkezőleg elnyomorit-tatásunkra, elfajtanittatásunkra törekedtek.

Eme mostoha, idegen kormányok három hosszú százados lidércz nyomása után csodálható-e, ha kisérteties mámorunk nehezen oszlik, ha előítéleteinktől lassan szabadulunk? Csodálható-e, ha a kormányokban egyáltalán és kivétel nélkül még mindig mostoháinkat, sőt több, kérlelhetlen ellenségeinket véljük rejteni, még akkor is: ha oly tisztakezü, ha oly rendületlen jellemű, ha az életnek már haladó éveiben is még mindig oly nagy oda-

adással, az egyén minden igényeinek, sőt nyugalmának feláldozásával buzgólkodó kormány lenne is az, mint egy Andrássy, egy Tisza-kormány.

*„Ébredj mély álmaidból,
Ébredj Árpád fia,
Fel kelt a nap, Hazádnak
Fel kell virulnia!”*

Ebredjünk fel előitéleteink mámoros álmából Árpád derék nemzetsége, napjaink dicsően ragyognak, melegítenek; itt az idő, e hazának ismét fel kell virulnia. — Száljunk fel balfogalmaink törpe halmok fölött uszó ködéből, fel az óriás hegyek tiszta légkörébe; ismerjük fel, tanuljuk méltányolni saját vérünkéből való hazafias nemzeti kormányaink vívmányait. Sorakozzunk oldalaink mellé, támogassuk nehéz harcaikban, melyek által erkölcsi, physisikai épülésünkre, kül-bel ellenségekkel szemben többet vívtak ki; melyekben szellemi és anyagi felvirágzásunkra, külső-belső nehéz akadályok közt, megingathatlan vaskarokkal, többet alkottak rövid évtized alatt, mint a mennyit vívtak alkottak az idegen, a mostoha gyermekeként bennünket tekintő kormányok egy fél ezreden át.

Pulya, gyámság alá helyezendő, önállásra képtelen nemzeti lelkületre mutatna, ha még ma is, nemzeti kormányainkat is mostoháinkkép tekintenők s a régi bécsi kormányok alatt született s érlelt akkor jogos, ma már jogosulatlan balvéleményeinket levetkőzni nem tudnánk. Éretlen badarságot árulnánk el, ha hiszékenyen hódolva az önérdekleső, csábitó, mindent ígérő, de semmit adni nem tudó kortesek — ezek a nemzetest legmérgezőbb parazitái — mézes-mázos csábitásaiknak, tán pengő érceik által magunkat tévutakra vezetetni engednénk. — És elhinni lennénk hajlandók mindazt, a mit ilyenek gyalázatosan világgá bocsátani merészek: miszerint minden bajnak, sőt vesztünknek a kormány, a magyar nemzeti kormány az oka.

Valjon, ha csakugyan vesztünk vagy vesztenénk, kérdem: több vesztenivalónk lenne-e nekünk, vagy csábitó

Herosztrateseinknek, mint egy Tiszának, mint egy Andrásynak? — Ők a vesztés esetén mindent vesztenének: dus vagyont, századokat számláló hirneves családot, hazájukat, sőt életüket is — egy terhes ministeri tárcza ily súlyos veszteségek mellett számításba sem jöhetvén.

És mi apró világok, együgyü porszemek, mit vesztenénk hozzájuk képest? Megmaradhatnánk tűzhelyeinken, birtokunkban, családainknál; s vesztenők csak őket, fejüket, honfiainkból álló atyai kormányainkat, cserébe vévén helyettök egy kancsukás kormányt, vagy a Bachok, Schmerlingek utódait, mostohákat ismét, mint hosszú századokon át.

Mondom tehát: kormánypártunkban, kormányunkban biznunk, csaknem feltétlenül biznunk kell, mert ők véreink, ők nem a régi bécsi kormányok; ebből folyólag levetköznünk kell a kormányok és kormánypártok iránti előítéleteinket; sőt hazafiui dogmánkká tegyük: miszerint minden jó, a mit birunk, hazafias nemzeti kormányunk által lett nagy küzdelmek árán kiviva s minden rossz, a mi alatt még eddig nyögnünk kell — hiszem, csak ideiglenesen, — átmenetileg, európai s a társbirodalommal — ma még gordiusi csomóként ketté nem szelhető — viszonyainkban leli alapját.

Én rendületlenül hiszem, hogy azon rossz, a mi mint olyan, államunkat, hazánkat még sujtja, ideiglenes és átmeneti igenis. De hiszem és vallom azt is, hogy ezen rosszát orvosolni, elhárítani sem a Simonyiak és Madarászok, sem az Apponyiak nem foghatnák. Ha valakinek sikerülni fog elhárítani hazánk bajait, azok csak a nemzet két óriásai, Andrassy és Tisza lehetnek; és ők sem egyenként, hanem együttesen azon téreken, melyekre őket hazánk, nemzetünk három századon át hűtlen geniusa ma kijelölö; ők sem elszigetelten magokban, hanem összeműködve magyaros szellemű és jellemű felkent apostol királyunkkal, összeműködve egy hatalmas kormánypárttal, egy felvilágosult s az előnyös parlamentáris rendszerhez megérett hazafias nemzettöbbséggel.

Mózesek ők, kiknek, ha fáradó vaskarjaikat a nemzet rokonszenvéből folyó erőkkkel fenn nem tartjátok, okos választók, ellenségeink fognak diadalt ülni választott népünkön.

Gyakran hallottam szidalmaztatni Andrássy és Tisza politikai miveleteiket s eszembe jutott a szent ige: „Bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek.“ Ámde midőn az athenei zománczu Herostratusok nagy virtuositással bevégezvén négykrajczáros műveleteiket, ott a kormányelnöki palotán, innen a büzös csapszékek szennyes zugaiba huzódva, undok rivalgások közt rendre csapták el a haza hű fiait, eme kérdést koczkáztatám: Ugyan Uraim, nemes karok és rendek a mai athenei piaci hőseiből, mondják meg nekem: *ha csakugyan e két miniszternek, a kiket ma felfeszítenének, távozniok kellene őrhelyeikből, kit állítanának Magyarország külügyministeri és miniszterelnöki székébe?* S megvallom, a kérdés hatott, a megörvendezett elégtételszolgáltatás nyomban következett; a mi nem vala kevesebb, mint az előbb spirituosus izgatagságában magasra emelt és bölesen politizáló higvelejü koponyáknak lekonyulása, s a pengő poharak gyöngyöző tartalma által felkent, lelkesült apostolok hallgatag oszlásának bekövetkezése a szélrózsa minden irányában.

Én e kérdést, kit tehetnénk valjon Andrássy és Tisza helyébe s mi sors várna hazánk e két oszlopának összeroskadásával nemzetiünkre, hazánkra? nem egyszer feltettem magamnak is és az előbb jellemzett gyülekezetenél magasabb, értelmes körökben is, s ki kell mondanom, az eredmény mindenkor ugyanaz volt, méltó utódokat sehol és sohasem találtunk; s a gondolat hazánk ily esély után bekövetkezendő sorsára, mindenkor hideg verejtéket csalt homlokomra.

Nem lesz czélszerűtlen, ha a nyájas olvasó, ha a tisztelt választó is, valahányszor egy kortes őt más irány felé felspiritizálni igyekszik, — ha a választó akkor, a midőn befolyását az államkormányzatban is értékesi-

tendő, az alkotmányos állampolgár legszebb, csaknem fejedelmi jogát gyakorlandó urnájához lépve, megkérdezni fogja szintén magát: kit lehetne ma tenni valjon *Andrássy* és *Tisza* székeikbe, s mi sors várna hazánkra, ha a nemzet e két nagy fiainak, a haza két erős oszlopának helyeikből kimozdíttatniok kellene? kivált ma, a külső-belső bonyodalmak, az eszeveszett szenvedélyek rettenes dulakodása közepett.

E kérdést forgasd elmédben, jámbor választó és „sub hoc signo vinces“; — e jel alatt le fogod győzni tévutra terelő korteseidet, hazád bel-kül elleneit: e jel alatt fogod segíteni a haza hatalmas vezéreit a nemzet ellenségein aratandó teljes diadalhoz.

IV.

Mely párt embereit s egyáltalában kiket válasszunk tehát országos képviselőknek? Mikép készüljön a választó komoly feladatához s mint járuljon a választási urna elé?

Az elmondottakban megvitatni törekvén, miszerint a népképviselői állam szerkezet az eddig ismert államrendszerek ama legtökéletesebbike, a melyben minden szabad állampolgár, a ki a csekély feltételekhez szabott választási joggal bír, csaknem közvetlen folyik be az állam, a haza kormányzatába, a haza üdvének megalkotásába akkor: a midőn választópolgár jogát gyakorolandó szavazatával a szavazási urnához járul.

Kitüntettem, mikép a parlamentáris élet párt alakulásokat von maga után, hogy a pártok léte jogosult szükséges — ha magokat, mint a mi új fuziónk, lehetetlenné nem tesszik; ámde az egyes pártok fegyverei, nem mindenkor ildomosan választvák meg, nem mindig időszerűek, célhoz vezetők.

Összehasonlítást téve tovább régi, újabb és legújabb pártjaink alakulása, harczi és fegyverei között, kimutattam, hogy országos pártjaink alakulásaik — ide nem értvén a 48 előtti maradékat — a második időszakban hasonlósak az első időszaki pártok áramlatával s az irányadó pártvezérek úgy egyik, mint a másik időszakban bizonyos erkölcsi válaszutra jutottak el; a mely válaszutak azon egyikén kívánt haladni 48-iki parlamenti nagy vezérünk Kossuth, mely a nemzetet a megtorlás politikájához, az önvédelmi harczra, harczunk leveretésére s hazánknek 16 évig tartott oly aléltságára vezette, a melyből csakis a

haza bölcsének — a gondviselés által nemzetünk számára megtartott Deák Ferencznek sikerült hazánkat, nemzetünket feltámasztani; míg ellenben Deák elhunytá után a választak azon másikára vezette nemzetünket — *a tapintatos vezér Tisza Kálmán*, melyen a nemzet Deák hagyományához képest, ha nem is rohamosan, de biztosan, meg-
rázkodtatás, vér és vagyon feláldozása nélkül fogja minden őt megillető jogait kivivhatni.

Említettem azt is, miszerint a 48-adiki függetlenségi párt nem az események rendes folyamából, nem is viszonyainkból vagy a nemzet természetes aspirációiból nőtte ki magát, hanem esetleg, *Camarillaris reactio* folytán merült felszínre akkori parlamenti életünkben; mely párt utódainak, a mai függetlenségi pártnak létezése ennél fogva, ma hasonló esélyek fenn nem forogván, történelmi és hagyományos kegyeletnél fogva nem jogosulatlan és indokolatlan ugyan, de értelmetlen; — értelmetlen a felkent apostol királlyal, a nemzeti független felelős ministeriummal szemben.

Kifejtettem továbbá, mikép hazánkban a legujabb alakulás után, a különféle s egészen ellentétes, sőt államellenes elemeket is magában záró habarékok keletkezése következtében: csakis egy párt van, melytől a haza felvirulását, a nemzet várakozásának kielégíttetését egyedül várhatjuk; a mellyel minden józan, higgadt és a tiszta hazafiui szellemtől sugalmazott választó számításba állhat: s ez csakis a szabadelvű, — vagy Tisza, — avagy kormánypárt; — eme kifejezést kormány és kormánypárt most már százados előitéleteinktől menten fogván fel.

Elmondottam végre, hogy bár léteztek egyéb pártjaink is — a parlamentáris életben eddig példátlanul álló *Confusio* párt alakulása előtt, de mindazok ma eme habarékba zavarodván össze, magokat moráliter, physicaileg lehetetlenekké tették, megölték, gyors szétesésüknek is minden feltételeit magokban viselvén.

Illy elemekkel, melyek közül a Mileticsek e hazát feldarabolni akarnák, melyek közül a bal szelektől a ha-

zára, a nemzetre is csak balszelek áradhatnának, melyek közül az Apponyiak s más ultramontánok a hazát legfeljebb a római szent láb csókolására taníthatnák meg s vezethetnék el évenkénti szent zárándokolásban: mondom, illy elemekkel ma értelmes józan választóink aligha állhatnak szóba és számításba. Annál inkább nem: mint-hogy ezeket — saját szavukkal élve — semmi magasabb állami érdek és törekvés nem egyesítette, mint pusztán a jónak, a hatalmasnak bizonyult kormány megbuktatása s ekkép hazá-, nemzetellenes, bűnös célzatok.

Nem tartom itt célszerűtlennek öme kormány- és hazá-felforgatókra vonatkoztatással ama jósigéket felidézni; miket a „legnagyobb magyar“ melléknévvel diszitett gróf Széchenyi István annak idejében, prófétai lelke egész ke-
serőségével irt vala Kossuthra vonatkozással.

„A honnak állandalma megrendül — irta Széchenyi — és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kinosan fog vérzeni szivök annak elgondoltán, mennyire vihette volna a bölcsesség a hon kifejlését s ábrándozó incompetencia hová súlyeztette, azt: egyedül buzgó imádságban lesznek — ultimum nemedium gyanánt — kénytelenek keresni status tudományt, s újra és újra megkérni a magyarok istenét, hogy irtalmazzon kiskoruságunknak és segítsen.

A nemzetiség, melyért oly sokáig, oly emberségesen, oly hűn s már némi sikerrel vívtunk alkalmasint utolsó agoniáját fogja élni.

S ön, Kossuth, midőn status bölcseséggel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhittséggel volt saturálva;

Midőn prófétának tartotta magát, nem csak nem látott semmit is előre, de még a fennforgó legegyszerűbb eseményeket sem bírta felfogni tisztán, s miglen teremői illusiókban ringatta magát, nem volt soha is egyéb mint indítványozó s projectans, ki mindent kezd s mindenbe bele viszi a könnyen hívőket, egyetmást egy kis ideig fenntartani tán képes, de bevégezni tán semmit sem tud.

Midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem bírta kormányozni gyakorlatilag, — — — — —

Akkor mondom, ha ön egyszer kiábrándulva leendett — mi meg fog történni — ne kételkedjék, mert ön alkotta világa sem realisabb mint a délibáb, . . . akkor ugyan kérдем, fog-e de csak egy vigasztaló érzést is lelni keblében?

Szándékának tisztaságával fog talán állni elő? Amde kérдем, nem szomorú vigasztalás-e az, ha abból egy végkép feldult nemzetnek romja merül fel s egy meg nem szűnő figyelmeztetés ezt hangoztatja fülébe: „L'enfer est peuplé des meilleurs intentions.“

Mily joggal s mennyire találólag mondhatta el az idézetteket Széchenyi Kossuthról, azt megítélni a történelem feladata; de hogy azon pártárványokról, kik a haza megpróbált kormányának s így a hazának buktatásával vélnek nagy dolgokat mivelhetni, — az idézettek minden szavát, betűjét jogosan és igen találólag elmondhatjuk, arra azt hiszem nem szükséges eddigi műveleteiknél több bizonyíték.

Épen azért hiszem is rendületlenül, miszerint ezen gyász magyarkáknak alig fognak lenni apostolaik, hívőik más elemekből, mint ama gézengúz csőcselékből, kik, mert munkaszeretettel és képességgel nem bírván, másképp meg nem élhetnek, még a poklok mephistójának is felajánlják hitvány magukat; mint amaz új kiadásu Herostratusi dicősségek hajhászóiból, kik a nemzeti muzeum és miniszterelnökségi emlékek gyűjteményét, ablak romboló szerszámaikkal elég szégyenteljesen gazdagítani oly vakmerők valának.

Amde, ha nincsenek is ma a kormánypárton kívül számba vehető pártjaink a parlamentben, de vannak igen is elemek e hazában még mindig: melyek idegen államérdekek zsoldosai; vannak elemek, kik egy ministeri tárczáért a hazát felforgatni sem tartanák bűnnek; vannak antediluvialis mammut maradványok, kik még a jobbágy-ság visszaállítását megkísérteni sem tartanák visszaesésnek; az illy elemeket kell a választásoknál kiostálni, az illy elemek Chaosából megteremtteni s megszilárdítani a

modern ezeréves Magyarországot, van küldetve mai bölcs kormányunk és pártja.

Akarjuk-e választók ezt? Akarjuk-e, hogy Deák bölcseségének, Kossuth erélyének örökesei, az Európai tekintélyek Andrásy és Tisza, vérünk és vagyonunk fecsérése, megrázkodtatás nélkül, edzett állambölcsességük hatalmas fegyverével, békés uton, csupán nemzeti fölényünk sulyba vetésével vivják ki mindazt, mik megilletik nemzetünket, hazánkat a dynastiával, a monarchia másik felével, a háborgó belső nemzetiségekkel szemben? Ha igen, ugy kherubok lángpallóseit választók kezeitekbe, lesujtandók a kormány, a haza ellen lázangó elemeket; ugy hódoljunk kormány férfaink messzelátó, körültekintő bölcs politikájának. A ki Hunyady László kezéből kivette a kardot, az a hazát fosztá meg fegyverétől; — mondja a történész. A ki az Andrásyak és Tiszák kezeiből rabolná ki a kormánygyeplőt, vakmerő vagy avatatlan kezekkel; az a hazát, a birodalmat, a királyi trónt fosztaná meg feuntartó oszlopaiktól; mondom én.

Az elmondottak után, azt hiszem, hogy most már minden józan választó tudni fogja, kit tiszteljen meg bizalmával, olly nagy horderejű szavazatával; s még azon választó kerületek is, melyek régi le nem vetközhető balszokásaiknál fogva kormányellenes viszketegben szenvednek hiszem, tapintatosabban fognak jövőben választani.

Választók! A csodák korszaka nem mult el; hatalmukban áll a választóknak egy Józsuaként megállítani, megtartani — az állambölcsesség dicsőségének sugaraival Európát beragyogó napjainkat Bécs és Budavára felett, hogy ne menjenek le azok mindaddig: míg e nemzet, e sok sötétségben tapagatódzott jó nemzet, e sok apró futóembercsillag által ingoványba csalt hiszékeny nemzet, olly nagyszámú külső, belső ellenein erőt nem veend.

„Ébredj mély álmaidból, ébredj Árpád fia!”
Nagyjaink ragyognak, hazánknak fel kell virulnia.

Ébredjünk fel és mondjuk ki leplezetlenül, határozot-
tan, miszerint: *nem igazi, nem józan hazafi az, ki ma
kormánypárti, szabadelvű párti képviselőre nem adja
szavazatát.* Hisz egyéb pártiak voltak és még is születni
akartak, születtek de fej nélkül; meghaltak s már sietnek
a rothatag szétesésre. Legyen béke emlékeik, poraik fellett.

„*Magyarország nem volt, hanem lesz*“; mondá a
magyarok nagy prófétája.

„*Magyar dicsőség, mi valál?
Hulló csillag? mely tündökölt,
Aztán lehullott a magasból
És mindörökre elnyelé a föld.*

*Vagy, üstökös vagy, oh magyar
Dicsőség! mely jött és távozik,
Hogy századok multával újra
Lássák fényét a népek s rettegjék?*

dallá isteni Petőfynk

Igen Magyarország nem volt, de ma van és lesz,
hatalmasabb, dicsőbb mint a nagy király alatt. — Üstökös
volt a magyar dicsőség, melynek háromszázad után ismét
feltűntek napjai, hogy lássák fényüket a népek s rettegjék.

*Tartsuk fenn — ismétlem — választók e napokat
és naprendszerüket egünkön, míg erőt nem veendünk
elleneink fellett.*

Es a nemzetiségek, kiket válasszanak országos kép-
viselőiknek?

A magyar korona nemzetének, nem magyar ajku
választói is — tisztelet érte nekik — nem sokkal keve-
sebb érettséggel, higgadtsággal bírnak, mint maga a nem-
zetzöm, a magyar. Csodálatos mégis, hogy államközpont-
futó, államszétdarabolási törekvésekben olly igen diszeleg-
nek parlamenti küldötteik.

A nemzetiségek fiai közt felette sok a félmivelt, a fél-
homályban borongó elem: kimaradt egyetemi tanoncok;
lázítások miatt kicsapott lelkészek; korhel, nyomorult tani-

tók; hivatalaikból könyelműségek folytán elutasított lázangók s több ilyen félek. Ezek eléggé sajnós, az északiak által fajrokonaiknak adott legujabbkori leczkékből sem akarnak és tudnak okulni. Őket nemzetünknek fajrokonaiik iránt legujabban tanusítottrokonszenve sem képes közelebb hozni az előzékeny, a lovagias magyar nemzethez. Ezek javithatlan gonosz bérenczei a czárizmusnak s ma sem őszintébbek az egységes államelv, és a szabad nemzet eszméje iránt, mint valának évek előtt. — Kétségkívül ezek a főokai annak, ha a nemzetiségek olyanokat küldenek parlamentünkbe, a kikről itt bővebben vesztegetni a szót felesleges, amugy is ismeretes firmák levén. — Kétségen kívüli, mondom, miszerint a jámbor nemzetiségeket az illy sehonnaiak bujtják folyvást a magyar nemzet és állam ellen, s vezetik tévutra követeik választásánális.

Jól tennék már valahára a kis nemzetiségek is, ha a sok csalódás után kiábrándulva s kellőleg méltányolva a derék magyar nemzet előzékenységét, kézfogásra, ölelésre kinyújtott karjait hévvel ragadnák meg s őszinte közeledésüknek az által is jelét adni igyekeznének, hogy korteseiket szigorubb bírálat alá vennék s képviselőiket nagyobb gonddal választanák. És az ország parlamentjébe oly képviselőket küldeni tartanák a haza, az apostól király iránti fiui kötelemöknek és önmagok becsület érzéséhez méltóknak: kik ne az állam ellenes üzelmekben lelnének gyönyört, hanem a közös édes anya, a szép haza jobblétét erejükhez képest előmozdítani tartanák őszinte feladatuknak.

A mai alattvalói, állampolgári fogalmak szerint ép oly bűn a nemzetiségi különleges törekvés, mint bűn a vallást az állam fölő helyezni akarni. Előbb kellett legyen egy hatalmas alkotó nemzet, — s csak ennek véd szárnyai alatt maradhattak fenn a széthullatag apró nemzetiségek; elébb volt az állam, és az államban lett csak a vallás. — Fontolják meg ezt jól azok, kik máskép vélekedtek; fogjanak kezét a nemzettel a közös haza jóllétének emelésére és ezért, csak egyedül ezért hevülő józan képviselőket küldjenek a haza szentekszentjébe.

Ámde a jövődő nemzetiségi képviselők is gondolják meg jobban: mit tesz békés fajokat, még a parlament terméből is lázítani merészelné, mert ha vakmerő bűnös üzelmeikért úgy a nemzet igazságos haragja, mint az államhatalom vas vesszeje sujtaná őket, okaik a törvény szabta szigornak csak magok lennének; s kormányunk a szigor által még csak azt sem tenné, mit az általuk tömjénezett moskovitismus mivel: hogy tudniillik élve temesse el az állam ellen merénylőt, hanem csak fenyítené őket azért: hogy a megtérő bűnös felett örülhessen s aztismét keblére ölelhesse.

Csak higgadtan előre tehát, uraim! Komolyan az urnákhoz választók!

Félre jövőben a hitvány korteskedésekkel, félre a nyalifalissággal s az ez által czéltott lélekvásárral. Ez parlamentáris érett elemekhez többé már nem illő.

Sok képviselőjelölt igen sokat ígér: lesz vasutatók, vásártok, szabad királyi várossá teszlek s több e féle mézes madzagokkal szokják ámitani a választókat. — Ne higyük ezt választók, s ne is fektessünk su'yt az ily léha ígéretekre. Nem az egyes embertől függenek az ily országos érdekű dolgok, maga az összes parlament, az állam van hivatra köztörvényhozásilag intézkedni ily ügyekben, — egyesek mit sem tehetnek, azért egyesek ily csalóka ígérétei jövőre ne csábitsanak.

Előitélete a választó közönségnek az is, gazdagot választani; nem is tartván képviselőségre érdemesnek azt, ki pazarul nem fizeti a választási eszem-izsom kontóit.

En nem mondom, hogy válasszuk ezt vagy amazt, de ne válasszunk csak a jóllakhatások kedvéért, hanem válasszunk szellemi fölényért; ha azután a képviselő megmegtisztelti választóit egy vagy több asztallal is, ám tegye, de nem mutatna a korunk által követelt érettségre, ha magasabb képzettséget egy alsóbbrendű tehetség kedvéért mellőznénk csupán azért, mert amaz nem küld ki

pénzes korteseket, nem csábit lakmározásokkal avagy beválthatlan hiu ígéretekkel.

Nem választandók pedig semmi esetre oly képviselők, kik akár hivatalos, akár egyéb elvonó foglalkozásnál fogva a parlamenti tárgyalásoknál folyvást jelen nem lehetnek. A parlamentnek szüksége van a törvény által oda kijelölt erőkre; a képviselő az országnak évenként sok pénzt felemészti, legyen tehát jelen az üléseken, érdemelje ki választói megtisztelő bizalmát, és az ország által fizetett képviselői díjakat.

Amerikában, Angliában, Franciaországban ügyvédet, mérnököt, orvost, értelmes kereskedőt, gyárost, iparost szóval különféle szakembereket s a népigényeit, bajait jobban ismerő s megérteni tudó elemeket küldenek a választok parlamentjeikbe; s e szokás, azt hiszem, nálunk sem lenne kevésbé üdvös eredményü. — A mágnás, a dúsgazdag igen távol áll a sokaság szükségleteinek, bajainak ismeretétől; sokkal jobban orvosolhatják sebeinket azok, kik köztünk élve hiányainkat ismerik: mint olyanok, kik távol tőlünk, fényes termekben élve, nem hallják meg a sokaság sohajait, nem ismerik annak vérező sebeit.

Haladjunk tehát e tekintetben is a magasan kultivált, a parlamentarizmus szokásához már érett irányadó nyugati államokkal.

Parlamentaris államban minden választó polgár egy fejedelem, kinek megadatott a felséges jog állami ügyek intézésébe önkézüleg befolyhatni. — Legyünk hát e magas missióra érdemesek. — Mert ki merné fejedelemnek tartani azt, ki hitvány apróságokért megtagadja, eladja, elárulja szabad polgári jogainak legszentebbikét, választói meggyőződését, választói szavazatát?

Az idő halad, az új rendszerhez megérvünk kell. Le kell tennünk a vermes, haszontalan versengésekről, le az aljas összeütközésekről; ilyenek csak kiskorú népképviselői államokban jönnek elő.

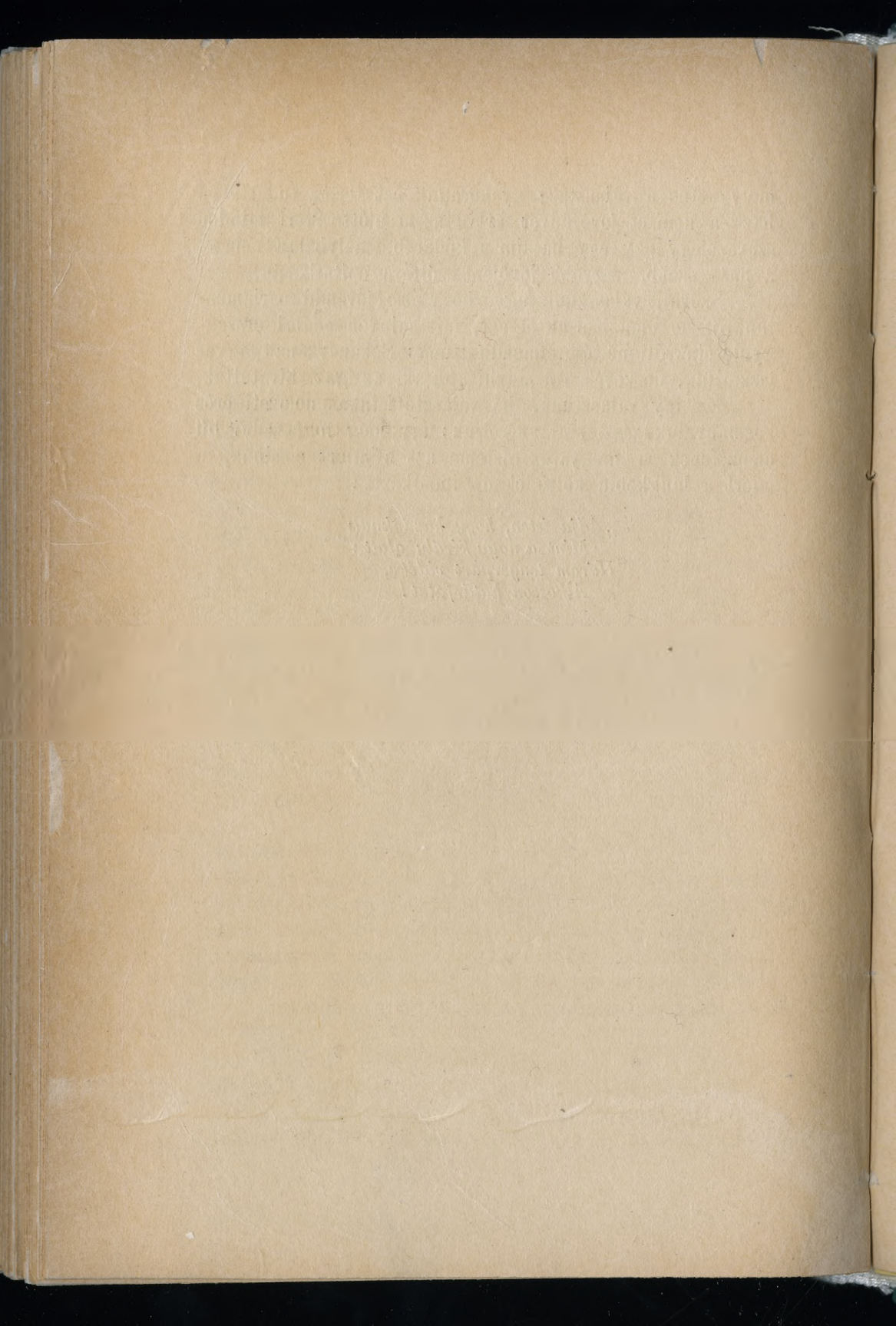
A választókerület templom, hajója az urna, honnan az előszólitott az ország szentélyébe lépik. — Nagy, ko-

moly actus a választás; gyakoroljuk ezt tiszta tudattal a haza a nemzet jövő üdvét tartva szem előtt. Mert minden szavazójegy egy egy hatalmas kódarab, melyből a nemzet a haza szebb, nagyobb jövőjének óltára építetik fel,

Szóval, válasszunk úgy, hogy összejövendő parlamentünkről ne mond hassuk el azt, mit minden eddigi országgyűléseinkről méltán elmondhattunk: Sokan vannak a választottak, de kevesen a meghivatottak, az igazi hivatottak.

Ha így választunk, ha választottainkat nemzeti erős kormányaink zászlói alá soroljuk: így meg fogja adni bű nemzetének a magyarok istene azt a miért epedünk, a miért a lángkeblű költő ekkép imádkozik:

*„Adja isten, hogy hazánknak
Mint a nagy király alatt:
Három tengerpart vidéke,
Alkosson határfalat!*

Megjegyzések.

A folyó évi február hó 15-én megjelent: „**A keleti kérdés leálcázva és Lengyelország**“ című röpiratomban, hittudósok észrevételeik szerint, állítólag: „*dogma ellenes tételek fordulnak elő.*“

Nékem, mint hazai profán írónak, akkor, a midőn száraz történeti tényekre hivatkozom, nem lehet tekintetbe vennem faji vagy felekezeti felfogásokat; ilyeneknek értéket, fölényt szerezni, a fajok, a felekezeti érdekek apostolainak lévén feladatuk.

Nehéz lenne egy világi, elfogulatlan írónak igazat adni mindenben azon követelményeknek, miket a vallás tanítói, magoknak fundálnak; s ha a profán író néha dogmaellenes tételekben kénytelen a történelmi szigorú igazságnak elégtételt adni: ez nem zárja ki a lehetőséget, érdekletteknek megvitatni vagy kiforgatni jelentőségükből az ily saját felfogásaik s tanaik ellen irányulni látszó tételeket.

Ha egyébiránt művemben, csakugyan fordulna elő vallásdogma ellenes tétel: azt én, mint keresztény, egé-lyes ember, — kinek jól esik a virágok dus színezetében ép úgy, mint a naprendszerek végtelen világában isten ujjainak hatalmát felismernem, — ezennel visszavonom: fentartván azonban magamnak a jogot a történelmi igazsáért, bárkivel, bármikor és bárhol sikra szállhatni.

Egy más dolog, mire a nyájas olvasó szives figyelmét kikérni bátorkodom: hogy összefüggésben: „**A keleti kérdés leálcázva és Lengyelország**“ című régebbi,

valamint a jelen: „**Kit válasszunk országgyűlési képviselőnek?**“ című munkálataimmal, a közel jövőben e címen: „**Viszhangok az 1878. berlini congressusra**“, egy újabb füzetet fogok kiadni, mely mű úgy a moszkovitizmussal és pánszláv törekvésekkel, — mint a Balkán félszigeti nem szláv nemzetiségekkel szemben követendő magatartásunkat s politikai missiónkát fogja fejtegetni.

Szabadjon remélnem, hogy ezen harmadik mű, közönségünk részéről, a két előbbeninél több pártolásnak fog örvendhetni.

NY. HALLMAY & CO.

Lényegeseb sajtóhibák.

Lap	sor felülről	helyett	olvasandó
6	36	ronta	szálla
15	11	pillaant	pillanat
16	5	erélyével	esélyével
17	24	évezni	érezni
18	34	ólommiveny	ólommireny
29	35	közlekedése	közeledése
31	12	partjainkat	pártjainkat
32	7	alkapatás	elkapatás
34	1	vérzes	vészes
37	7	valaha	vala
39	26	s erényen	serényen
41	24	háborékos	habarékos
46	6	hangzanak	hangzanék
48	25	jellemünknek	jelenünknek

